

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

АЛТАЙ АЙЫМ АЛТАЙҚЫЗЫ

Қазақстан Республикасындағы этносаралық медиация институты: қазіргі
жағдайы мен даму болашағы

7M04203 «Құқықтану» (ғылыми және педагогикалық бағыт) білім беру
бағдарламасы бойынша заң ғылымдарының магистрі дәрежесін алуға
диссертация

Ғылыми жетекші:

Жоғары оқу орнынан кейінгі білім
беру институты Жалпы заң пәндері

кафедрасының доценті,

Құмарбекқызы Ж,

философия (PhD) докторы,

кіші әділет кеңесшісі

Қосшы қаласы, 2023 ж.

ТҮЙІНДЕМЕ

Бұл жұмыста автор Қазақстан Республикасындағы этносаралық медиация институтының жағдайы, дамуы мен осал тұстары, этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясаттағы реформалар туралы және этносаралық қақтығыстар туындаған жағдайдағы мемлекеттік органдар құзыреттілігінің өзекті мәселелеріне арналған.

РЕЗЮМЕ

В данной работе автор рассмотрел состояние, развитие и уязвимые места института межэтнической медиации в Республике Казахстан, реформы государственной политики в сфере межэтнических отношений и актуальным вопросам компетенции государственных органов в случае межэтнических конфликтов.

RESUME

In this paper, the author examined the state, development and vulnerabilities of the institute of interethnic mediation in the Republic of Kazakhstan, the reform of state policy in the field of interethnic relations and topical issues of competence of state bodies in the event of interethnic conflicts.

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	5-11
1. ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ	
1.1 Медиация институтының түсінігі, дамуы және тарихи аспектілері.....	12-29
1.2 Этносаралық медиация институтының Қазақстан Республикасында қалыптасып дамуы.....	30-41
2. ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ЕНГІЗУ БАРЫСЫНДАҒЫ ТӘЖІРБИЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ	
2.1 Қазақстан Республикасында этносаралық қақтығыстардың пайда болу себептері.....	42-54
2.2 Этносаралық медиация институтының халықаралық тәжірибеде қолданылуы.....	55-67
2.3 Қазақстан Республикасында этносаралық медиация институтын енгізу барысындағы өзекті мәселелер және этносаралық медиация институтын жетілдіру мәселелері.....	68-81
ҚОРЫТЫНДЫ.....	82-85
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	86-90
ҚОСЫМША.....	91-110

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР:

ҚХА- Қазақстан халқы Ассамблеясы

ТМД- Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы

БАҚ- Бұқаралық ақпарат құралдары

КСРО- Кеңестік Социалистік Республикалар Одағы

АҚШ- Америка Құрама Штаттары

ГУЛАГ- Главное управление исправительно-трудовых лагерей

КАРЛАГ- Карагандинский исправительно-трудовой лагерь

АЛЖИР- Акмолинский лагерь жен изменников Родины

РСФСР-Российская Советская Федеративная Социалистическая
Республика

ADR- Дауды балама шешу ұйымдары

ЭЫДҰ - Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы

ЕО- Еуропалық одақ

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 15 қазандағы № 674 Жарлығымен Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы бекітілді (бұдан әрі- Тұжырымдама).

Тұжырымдаманың 5-тармағында құқық қолдану практикасы төрелік пен медиацияны құқықтық реттеудегі бірқатар кемшіліктерді айқындады, осыған байланысты халықаралық тәжірибені ескере отырып, осы институттарды одан әрі дамыту қажеттілігі көрсетілген.

Сонымен қатар, тұжырымдамада дауларды реттеудің баламалы тәсілдерін дамыту Қазақстанның құқықтық жүйесін дамытудың маңызды векторы болып табылатыны, өйткені бұл институт қоғамдағы жанжалдар деңгейін төмендетуге ықпал етеді және соттарға жүктемені азайту арқылы сот төрелігін іске асыру сапасын арттыратындығы баяндалған.

Осыған байланысты дауларды шешудің баламалы тәсілдерін реттеу саласындағы саясатты жүргізетін уәкілетті мемлекеттік органды айқындау, сондай-ақ олардың тұрақты негізде кеңінен қолданылуын ынталандыратын шаралар қабылдау маңызы айтылады.

Әлемдік аренада қазіргі Қазақстан өзін этносаралық қатынастар мен қоғамдық тұрақтылықты үйлесімді қолдайтын мемлекет ретінде көрсетіп отыр.

2011 жылғы 28 қаңтарда Қазақстанда 5 тамызда «Медиация туралы» Заң қабылданды. Заңның ресми қабылдануына дейін үлкен дайындық, ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілді. Қазақстандық ғалымдар мен заң шығарушыларға шетелдік құқықтық тәжірибені талдау және қорытындылау, медиацияны ерекше жағдайларда қолдану мүмкіндіктерін зерделеу үшін бір жылдан астам уақыт қажет болды.

Қазіргі таңда, соңғы жылдарда Қазақстан Республикасында орын алған этносаралық қақтығыстардың салдарынан мемлекет тарапынан бұндай жағдайларды келешекте болдырмау мақсатында жұмыстар жүргізілуде.

Мысалы, 2020 жылдың ақпан айында Жамбыл облысы Қордай ауданындағы Масанчи ауылында болған қақтығыстан кейін Қазақстан билігі этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты реформалау туралы айта бастады, ал Қазақстан халқы Ассамблеясы өз қызметінің қайта басталғанын мәлімдеді.

Соның салдарынан 2020 жылғы мамырда Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің этносаралық қатынастарды дамыту комитеті (бұдан әрі - Комитет) құрылды. Оның міндеті-зерттеулер мен түсіндіру жұмыстарын қоса алғанда, этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру.

Алайда, осы уақыт ішінде мемлекеттік органдар тарапынан этносаралық тақырып бойынша конференциялар да, монографиялар да болған жоқ. Ал Комитет пен Қазақстан халқы Ассамблеясы ешқандай зерттеулер жүргізбейді, ал егер олар болса, қоғамнан жабық болады.

Бірақ зерттеулерден басқа, екі құрылымның да басқа міндеттері бар. Этносаралық қатынастарды дамыту жөніндегі комитет этносаралық жағдайға мониторинг жүргізіп, мемлекеттік органдарға проблемаларды шешу жөнінде ұсынымдар беруі, ал жанжалдар туындаған жағдайда жергілікті органдар мен полицияға консультация беріп, көмектесуі тиіс.

Халықтар Ассамблеясы қызметінің маңызды бағыттарының бірі- этномедиация институтын (ҚХА республикалық және өңірлік медиация кеңестері) дамыту. Ол мемлекеттік органдарға этностар өкілдері арасындағы жанжалды жағдайларды анықтауға, алдын алуға және шешуге көмектесуі тиіс.

Бұл жұмыста ҚХА - ның қоғамдық келісім кеңестері маңызды рөл атқарады, олар барлық өңірлерде консультативтік-кеңесші органдар ретінде жұмыс істейді. Олардың мақсаты-азаматтық институттардың, қоғамдық, саяси

және өзге де бірлестіктердің қоғамдық келісімді, жалпыұлттық бірлікті нығайтудағы, Қазақстандық бірегейлікті қалыптастырудағы және дамытудағы күш-жігерін шоғырландыру.

Бірақ, ҚХА мен этносаралық қатынастарды дамыту жөніндегі комитеттің этносаралық қақтығыстардың алдын алу бойынша қандай да бір нақты әдістемесі бар деген тұжырымдама күмән тудырады. Себебі, тұтастай алғанда, проблема Қазақстан Республикасының билік органында этникалық топтарда өзара іс-қимыл жасауға болатын субъектілердің жоқтығынан туындайды.

ҚХА мүшелері сайланған саяси тұлғалар емес, белгілі бір этникалық топтардың өзін-өзі жариялаған белсенділері қатарынан тағайындалады. Тиісінше, халықтың оған деген сенімі аз.

Оған қоса, бұл жерде Ассамблеяның шектеулі мүмкіндіктері де рөл атқарады. Мысалы, ҚХА жергілікті жерде сол ішкі саясат басқармасының саясатына ықпал ете алмайды. Олар онда бірлескен кездесулер өткізе алады, бірақ тікелей алдын-алуға қатыса алатын ресурстар жоқ.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы. Зерттеудің ғылыми жаңалығы алға қойылған мақсаттардың жүйелілігімен белгіленетін және ең алдымен қолданыстағы заңдарды зерттеумен, олардың қолдану тәжірибесімен, ғылыми әдебиеттерді зерттеп, талдаумен анықталды.

Шағын қалалар мен ауылдарда ҚХА жанында жұмыс істейтін ақсақалдар кеңесін нығайту маңызды.

Оған қоса, ағымдағы жылдың қаңтар айында орын алған жағдай аясында мемлекеттің құқық қорғау органдары мен жергілікті атқарушы органдары қызметінің осал тұстары бірден көзге түсті. Оның ішінде, мемлекеттік қызметкерлердің этносаралық қақтығыстар орын алған жағдайда жанжалға заңды түрде төтеп беруге, олардың алдын алуға даярсыздығы, нақты әдіс – тәсілдердің болмауы байқалды.

Қазіргі таңда құқық қорғау және жергілікті атқарушы органдардың қызметкерлері этносаралық қақтығыстар орын алғанда, көбінесе нақты

әрекеттер жасаудың орнына, керісінше мемлекеттік қызметтің беделіне нұқсан келтіретін әрекеттер жасап, қарапайым халықтың сенімінен айырылумен қатар, жағдайды ушықтыруға дейін жеткізеді.

Бұл мәселе этносаралық қақтығыстар туындағанда, әр мемлекеттік органның өздеріне жүктелген міндеттері мен нақты жүзеге асыруы тиіс әрекеттері және жүріс-тұрыс ережелерінің заңмен реттелмеуінен орын алады.

Сондықтан этносаралық қақтығыс жағдайларында мемлекеттік органдарға жүріс-тұрыс ережелері бекітілген әдістемелік құралды даярлау қажет.

Ғылыми әзірленудің дәрежесі. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында медиация институты қарқынды даму үстінде болғандықтан, осы тақырыпта біршама жұмыстар жазылған. Мысалы, М.С.Нәрікбаев атындағы Қазақ гуманитарлық заң университетінің деканы С.Г.Пен 2006 жылы «Медиация в уголовном судопроизводстве» тақырыбында диссертация жұмысын жазып, қорғаған. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдарының академиясының магистранттары К.М.Ашимов 2018 жылы «Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізудегі медиацияның өзекті мәселелері» тақырыбында, ал Д.У.Досумов 2021 жылы «проблемы применения медиации в уголовном процессе Республики Казахстан» тақырыптарында жұмыстарын жасап қорғаған. Жоғарыда аталған жұмыстар медиация тақырыбында жазылғанына қарамастан, Қазақстан Республикасында этнос аралық медиация тақырыбында орындалған жұмыстар жоқ болғандықтан, бұл өте өзекті тақырып болып табылады.

Магистрлік диссертацияның мақсаты мен міндеттері – Қазақстан Республикасындағы этносаралық медиация институтына кешенді зерттеу жүргізу және оны қолданудың тиімді жолдарын ұсыну.

Аталған мақсатқа қол жеткізу үшін келесі міндеттерді орындау көзделді:

- Қазақстан Республикасындағы этносаралық медиацияға жалпы сипаттама беру және оның медиация институты жүйесіндегі орнын анықтау;
- этносаралық медиация институтының тарихын, құқықтық табиғатын сипаттау;
- алыс және жақын шетел мемлекеттерінің этносаралық медиацияны қолданудың тәжірибесі мен ерекшеліктерін зерделеу;
- этносаралық медиацияны жүргізетін ұйымдар мен тұлғалардың құқықтық мәртебесін анықтау;
- құқық қорғау органдары қызметкерлерінің этносаралық қақтығыс кезіндегі жүріс-тұрыс тактикасын айқындау;
- этносаралық медиацияны реттейтін нормаларды және оларды қолдану тәжірибесін жетілдіру жолдарын ұсыну.

Зерттеу объектісі – Қазақстан Республикасының аумағында шоғырланған этностар арасында туындайтын қарым-қатынастар.

Зерттеу пәні – Қазақстан Республикасының медиация туралы заң, Қазақстан республикасының этносаралық қатынастар туралы қаулылары, халықаралық, шетелдік және ТМД елдерінің заңнамалары, сонымен қатар, БАҚ жарияланымдары.

Зерттеудің нормативтік базасы – Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдаулары, Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлықтары, Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысын, Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының бұйрықтары.

Зерттеудің теоретикалық базасы – магистрлік диссертацияда теориялық маңыздылығы ҚР этносаралық қақтығыстарды болдырмау, алдын алу және шешуді қамтамасыз ету тәртібін жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің әдіснамалық базасы – жұмыстың әдіснамалық негізін материалистік диалектика категориялары құрайды. Зерттеу әдістемесіне ақпарат алу мен өңдеудің әртүрлі жалпы ғылыми және нақты ғылыми әдістері мен құралдарын қолдану кіреді. Диссертациялық зерттеу анализ және синтездің жалпы ғылыми әдістерін қолдана отырып, рефераттан нақты, жүйелік әдіске көтерілді. Зерттеу барысында жеке ғылыми әдістер де қолданылды: салыстырмалы құқықтық, талдау, формальды логикалық.

Қорғауға шығарылатын ережелер:

1. Елімізде орын алған тенденцияға назар аударсақ, өкінішке орай жергілікті атқарушы органдар аймақтарда туындауы мүмкін немесе туындаған этносаралық жанжалдар жайлы әрдайым хабардар емес, сол себепті олардың у шығып кетуінің алдын алу шаралары дереу жүзеге асырылмайды. Сондықтан нақты мақсаты мен міндеттері бар жауапты кеңес құру қажеттілігі туындайды. Соның негізінде жергілікті атқарушы органның қарамағында «ақсақалдар кеңесін» құру және сол кеңестің құрамына қойылатын нақты талаптар жазылған «Ақсақалдар кеңесі» туралы ережені жазып шығару ұсынылады;

2. Бүгінгі таңда өте өзекті болы табылатын «этномедиация», «этномедиатор» терминдері еліміздің заңнамасымен реттелмеген және еш жерде түсіндірме берілмеген, сонымен қатар этномедиаторға қойылатын талаптар заңдастырылмаған, сол себепті осы тақырыпты бұрмалау фактілері жиі кездеседі және орын алған жанжалдарды шешу кезінде қиындықтар тудырады. Сол себепті «Этномедиация ұлтаралық қатынастардағы дауларды реттеу факторы ретінде: теория, заманауи тәжірибе және практикалық технологиялар» Әдістемелік құралының жобасы ұсынылады;

3. Қазіргі таңда құқық қорғау және жергілікті атқарушы органдардың қызметкерлері этносаралық қақтығыстар орын алғанда, көбінесе нақты әрекеттер жасаудың орнына, керісінше мемлекеттік қызметтің беделіне нұқсан келтіретін әрекеттер жасап, қарапайым халықтың сенімінен айырылумен қатар, жағдайды ушықтыруға дейін жеткізеді. Осы қателіктердің алдын алу

мақсатында этносаралық қақтығыс жағдайларында мемлекеттік органдарға жүріс-тұрыс ережелері бекітілген әдістемелік құралдың жобасы ұсынылады;

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Диссертация кіріспеден, екі бөлімнен, төрт бөлімшеден, қорытындыдан, пайдаланған әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.

Диссертацияны қорғауға шығарылған тұжырымдамалар екі мақалада жарияланды: 2022 жылғы мамырда «Қазіргі заң ғылымының дамуы: теория және практика» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағында «Қазақстан Республикасындағы этносаралық медиацияның жағдайы» тақырыбында және 2023 жылғы наурызда «Академик» халықаралық ғылыми журналында «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты мақалаларда жарық көрді.

1. ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

1.1 МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТҮСІНІГІ, ДАМУЫ, ТАРИХИ АСПЕКТИЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДЕРДЕ ҚОЛДАНУ ТӘЖІРБИЕСІ

Дәстүрлі көшпелі қазақ қоғамында қауым мүшелері арасындағы дауларды шешу жауапкершілігін өз мойнына алған беделді тұлғалар – қазақ билер соты түріндегі бірегей медиация институты болды. Біздің ойымызша, билер ауласының басты артықшылығы-формальдылық пен кез-келген ресми тәртіптің болмауы. Билердің билігі сот практикасының патенті болып саналатын билікке негізделген. Қазақтың ұлы ағартушысы Ш. Уәлиханов қазақ билері өз кәсібімен айналысып, өз беделін бағалауға негіз болғанын атап өтті.

Бір қызығы, билер соты қазақ даласының барлық тұрғындары арасында абсолютті беделге ие болды. Көптеген жағдайларда даланың орыс халқы қазақ билерінің сотын артық көрді. Тарихшылар 1859-1865 жылдар аралығында Көкшетау уезінде орыстардың билер сотына 117 өтініші тіркелгені өте қызықты фактіні атап өтті. Орыс зерттеушілері Аленкина мен Тұрсынбаева «билер соты тез, ауызша, әділ және әрқашан риясыз болғанын, сондықтан тек қазақтардың ғана емес, сонымен бірге орыс казактарының да құрметіне ие болғанын, олардың көпшілігі билер сотына жүгінгенін» атап өтті. Оларда (қазақтарда) көптеген өркениетті халықтар қызғанышпен қарайтын керемет сот ісін жүргізу және тергеу және сот процесінің рәсімдері бар екенін көрсетті. Бұл дәстүрлі медиацияның ең жоғары бағасы [1].

Бүгінгі күнгідей де ерте кезден-ақ адамдар жанжалдарды шешу үшін қақтығысушы тараптар арасындағы келіссөздерге де, бейтарап адамның қатысуымен келіссөздердің ерекше түрі деп атауға болатын медиацияға жүгінді. Дауларды шешудің ұқсас әдістері келіссөздер тоқтап қалған жағдайларда жиі қолданыла бастады және табысқа жету үшін дауласушы тараптардың бір-бірінің көзқарастарын түсініп, қабылдауы қажет болды.

Көптеген ғасырлар бұрын адамдар өміршең және өзара тиімді шешімдегі елеулі келіспеушіліктерді шешу кезінде нормаларды немесе иерархиялық тәртіпті қолданғаннан гөрі келіссөздерге қол жеткізу оңай екеніне көз жеткізді.

Дауларды реттеудің татуластыру әдістері қарабайыр қоғам өмір сүрген кезден бастап қолданылғаны белгілі. Жанжалдарды шешу үшін үшінші бейтарап тарапты тарту қажеттілігі, ең алдымен, аман қалу ниеті болды (жеке адамдар немесе топтар, атап айтқанда қарабайыр тайпалар). Татуласудың бұл әдістерін бірінші болып қолданған діни қызметкерлер мен басшылар болды, олар тайпаның өзіне қауіп төндіретін кісі өлтіру мен зорлық-зомбылықты тоқтатты.

Ежелгі Ресейде делдалдардың көмегімен әлемді князьдік жанжалдарды, азаматтық қақтығыстарды аяқтауға тырысты. Мұндай жағдайларда дінбасылар көбінесе делдал болды. Медиация халықаралық дауларды шешуде белсенді қолданылды. Бұл басқаша аталды: «Медиация», «өтініш», «жақсы қызметтерді ұсыну». XIX ғасырдың басында Ресей империясында қатаң процедуралық мағығынада болмаған коммерциялық соттар жүйесі құрылды және тиімді жұмыс істеді. Коммерциялық соттағы процестің өзі татуластыру түрінде өтті және негізінен әдеттегі құқық нормалары қолданылды. Сол кездегі Ресей империясының коммерциялық соттарының есептерінде (XIX ғасырдың ортасы) «медиатор» термині қолданылды және медиатордың қатысуымен сауда дауларын шешудің пайдалылығы көрсетілді. Қазіргі медиаторлардың жұмыс әдісіне жақын әдіс белгілі бір уақытта болған және тиімді жұмыс істеген деп қорытынды жасауға болады.

КСРО кезінде Ресейдің даму ерекшелігіне байланысты медиация технологиялары тек елдің сыртқы экономикалық қызметінде қолданылды, өйткені идеология қағидаттарына сәйкес елде қақтығыстар үшін топырақ жоқ деп есептелді [2].

Медиация қазіргі мағынада XX ғасырдың екінші жартысында дами бастады. Біріншіден, англо-саксон құқығы елдерінде-АҚШ, Австралия,

Ұлыбритания, содан кейін ол біртіндеп Еуропада тарала бастады. Медиацияны қолданудың алғашқы әрекеттері, әдетте, отбасылық қатынастар саласындағы дауларды шешу кезінде жасалды. Кейіннен медиация отбасылық жанжалдардан бастап, коммерциялық және қоғамдық саладағы күрделі көпжақты қақтығыстарға дейін кең ауқымды дауларды шешуде танылды. Әлемде медиацияның көптеген модельдері белгілі. Бұл модельдердің әрқайсысында медиацияның негізгі принциптері сақталуы керек.

Дауларды шешу үшін делдалдарды пайдалану ежелгі дәуірден бері айтылып келеді, тарихшылар мұндай жағдайларды финикиялықтар мен Вавилон саудасында да атап өтеді. Ежелгі Грецияда Юстиниан кодексінен (б.з. д. 530-533 ж. ж.) бастап Рим заңы делдалдықты мойындаған делдалдарды (proхенetas) қолдану тәжірибесі болған. Римдіктер «делдал» ұғымына қатысты әртүрлі терминдерді қолданды - internuncius, medium, intercessor, philanthropus, interpolator, conciliator, interlocutor, interpres, және, сайып келгенде, mediator.

Кейбір дәстүрлі мәдениеттерде делдал фигурасына ерекше құрметпен қарады және діни қызметкерлермен немесе тайпа басшыларымен бірге құрметтелді.

Әлемдік тәжірибе бізге медиацияны заңнамалық тұрғыдан бекітудің көптеген мысалдарын беріп отыр. Тиісті актілер АҚШ, Австрия, Германияда қабылданды. Еуропалық комиссия медиатор кодексін бекітті, ал Еуроодақ медиаторлардың қызметін реттейтін бірқатар директивалар шығарды. Медиация туралы үлгілік заңды БҰҰ - ның халықаралық сауда құқығы жөніндегі комиссиясы (UNCITRAL-БҰҰ- ның халықаралық сауда құқығы жөніндегі комиссиясы) әзірледі, оған түсіндірме жазбада осы институт қазірдің өзінде қолданыс тапқан елдерде медиация барысында қол жеткізілген келісімнің заңдық әсері мен міндеттілігі бойынша қызықты шолу қамтылған.

Ерікті медиаторларды қолдана отырып, тәжірибелік медиация бағдарламалары АҚШ-та 1970 жылдардың басында бірнеше ірі қалаларда басталды. Олардың сәтті болғаны соншалық, келесі 2 онжылдықта бүкіл ел

бойынша жүздеген басқа бағдарламалар жүзеге асырылды және қазіргі уақытта медиация практикасы Америка Құрама Штаттарында кең таралған [3].

Медиация-бұл адами қатынастардың даму тарихына терең енетін, бірақ XX ғасырдың екінші жартысында ғана жанжалды жағдайларды қарастырудың заманауи технологиясы ретінде қалыптасқан дауларды шешу тәсілі.

Келіспеушіліктерді шешудің басқа түрлерімен ұқсастықтардың алуан түрлілігімен медиация бірнеше түбегейлі айырмашылықтарға ие. Олардың бастысы-сот процесінде үшінші бейтарап тараптың болуы, ол ешқандай шешім қабылдамайды, бірақ ол қатысады, мәселені зерттейді және жанжалдардың өздері шешім қабылдауға көмектеседі.

Медиация рәсімі-бұл құрылымдалған процесс, медиацияның өзі - бұл құқық, психология, әлеуметтану, лингвистика, конфликтология сияқты білім салаларын біріктірген пәнаралық сала.

Соңғы бірнеше онжылдықта қалыптасқан тәжірибеге сүйене отырып, оның көмегімен кез-келген дауды шешуге болады деп айтуға болады. Бүгінгі таңда құқықтық жүйесі дамыған елдерде медиация азаматтық- құқықтық, отбасылық, коммерциялық қақтығыстарды, тіпті әкімшілік және қоғамдық дауларды шешуде кеңінен қолданылады. Статистика әр түрлі елдерде әр түрлі, бірақ медиацияның ең ұзақ тарихы бар жерде (және бұл ең алдымен англосаксон елдері) даулар мен қақтығыстардың 60% - дан 80% - на дейін осы әдіспен сәтті шешіледі деп айтуға болады.

Осы Заңда сот немесе әкімшілік талқылауына балама ретінде бейтарап тұлғалардың (медиаторлардың) қатысуымен азаматтық- құқықтық дауларды реттеудің соттан тыс рәсімі белгіленеді. Қолдану аясы анықталады-азаматтық, отбасылық және еңбек дауларын реттеу. Бұл ретте, егер дауды реттеу нәтижелері медиация рәсіміне қатыспайтын үшінші тұлғалардың мүдделерін немесе жария мүдделерді (мысалы, дәрменсіздік (банкроттық) туралы істер бойынша) қозғауы мүмкін болса, медиация рәсімін азаматтық, еңбек, отбасылық қатынастарда қолдануға болмайды.

Бүгінде адамдар әртүрлі дауларды шешу кезінде медиаторлардың көмегіне жиі жүгіне бастады, және статистика көрсеткендей, 80% жағдайда олар жанжалды сәтті шеше алады.

Медиацияның ұзақ тарихында кейбір елдерде жетекші медиа провайдерлер құрылды. Бұған Ұлыбританиядағы CEDR, АҚШ-тағы JAMS, Португалиядағы MEDIARCOM кіреді [4].

Жаңа ғылыми пәннің қалыптасуында қақтығыстардың өзара әрекеттесуінің кейбір нақты формаларын зерттеген басқа ғылымдар да рөл атқарды. Оларға: тарих, өнертану, педагогика, саясаттану, әскери ғылымдар, құқықтану, экономикалық теория, басқару теориясы және басқалары жатады. Жанжал жағдайларының математикалық модельдері жасалады. Діни тұрғыдан алғанда, қазіргі теология (теология) бұл мәселені, әсіресе теодика мәселесін зерттеуге, Құдайдың жердегі зұлымдыққа қатысты ақтауына байланысты қарастырады.

Бұл ғылымдар арасында соңғы жылдары белсенді түрде «жанжалды адвокаттың көзімен көруге» тырысатын Заңтану ерекше рөл атқарады.

Жанжалды зерттеудегі құқықтық ғылымдардың маңызды рөлі, егер Заңтану үшін құқықтық қатынастардың субъектілері, жеке немесе заңды тұлғалар болып табылатын бірнеше адамдардың немесе ұйымдардың құқықтары соқтығысса, не болуы керек екенін дәл осы ғылымдар анықтайтындығымен байланысты. Заңды тұлғалар арасындағы жанжал көбінесе заңды жолмен шешіледі. Жеке тұлғалардың жағдайы әр түрлі болуы мүмкін. Бірақ оқиғалардың белгілі бір дамуымен кез-келген жанжалдың қатысушысы құқық қорғау органдарының, яғни. ол қарапайым қақтығыстың қатысушысынан талапкер, жауапкер, жәбірленуші, айыпталушы немесе куәгер ретінде азаматтық немесе қылмыстық процеске қатысушы бола алады.

Көбінесе, құқықтық өрістен тыс жерде басталған жанжал заңды өріске айналады және осылайша белгілі бір құқық саласының шеңберіне енеді. Сонымен, отбасылық жанжал, егер ол шабуылға ұшыраса, ауыр қылмысқа

айналуы мүмкін.

Құқықтық тәжірибе көрсеткендей, мұрагерлік туралы дауларда құқықтық элемент ерекше мәнге ие, олар көбінесе отбасылық шеңберде емес, қолданыстағы мұрагерлік Заңы негізінде сот отырысында шешіледі.

Құқықтық аспект танымдық қақтығыстар деп аталатын жерлерде, жаңа ақпарат қалыптасқан көзқарастар мен идеяларға қайшы келетін жағдайларда пайда болатын қақтығыстарда жиі кездеседі. Бірақ тоталитарлық режимі, монополиялық идеологияның үстемдігі бар елдерде құқықтық органдар мұндай пікірталастарға жиі араласып, диссиденттерді қудалайды.

Өмірдің әртүрлі салаларындағы қақтығыстарды реттеу үшін құқықтың белгілі бір салаларына қатысты тиісті нормалар қолданылады. Көбінесе жанжалды қатынастар азаматтық, еңбек, қаржылық, отбасылық құқық нормалары негізінде реттеледі. Қылмыстық құқық саласына қатысты ең қауіпті қақтығыстар. Халықаралық құқық нормаларымен, сондай-ақ Конституциялық заңнамамен реттелетін халықаралық және ұлтаралық қақтығыстарға ерекше рөл тиесілі [5].

Бірақ кез-келген жағдайда құқықтық реттеудің ерекшелігі-құқықтық нормаларды қолдану, құқық қорғау органдарының араласуы және мүлікті тәркілеу, бас бостандығынан айыру сияқты мәжбүрлеу шараларын қолдану, тіпті ең жоғары жаза қолдану. Алайда, мемлекеттің, оның құқық қорғау органдарының барлық осы құралдарды пайдалану мүмкіндіктері шексіз емес. Мемлекеттік билік өз әрекеттерінде өз азаматтарын орындауға мәжбүр ететін заңдармен шектелген. Азаматтардың өмірін, оның сақталуы мен жалғасуын қамтамасыз етуге арналған заңдар барлығына, соның ішінде мемлекеттік биліктің өзіне де міндетті. Мемлекеттің террорды, қатыгездікті, азаптауды және басқа да заңсыз құралдарды қолдануға ешқандай негізі жоқ [3].

Жанжалдардың түрлері туралы айтатын болсақ, қақтығыстардың кейбір түрлерін басқаларынан нақты ажыратуға кедергі келтіретін белгілі бір идеологиялық қиындықты атап өтуге болмайды. Жанжалдарды кең мағынада

түсіну қайшылықтардың пайда болуын тірі және жансыз ортада, жеке адамда және әлеуметтік топтар арасында және т.б. салыстыруға мүмкіндік бермейді. Яғни, қақтығыстарды тар мағынада ажырату керек, олардың астында қызмет процесінде (басқару, өндіріс және басқалар) ерекше өзара әрекеттесу керек.

Жоғарыда айтылғандай, біздің жұмысымызда негізінен топтар арасындағы қақтығыстар қарастырылады. Топтар арасындағы қақтығыстың жағы - әлеуметтік топ. Бұл өзара әрекеттесетін және ортақ мүдделер мен мақсаттармен біріктірілген адамдардың кез-келген салыстырмалы түрде тұрақты жиынтығы. Әрбір әлеуметтік топ белгілі бір тарихи контекст аясында жеке адамдар мен тұтас қоғам арасындағы белгілі бір нақты қатынастарды қамтиды [2].

Топтар арасындағы қақтығыстар тұлғааралық қақтығыстардан айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені әдетте топқа түсіп, адамның мінез-құлқы өзгереді. Әр адам топ мүшесіне әсер етеді және олардың мінез-құлқы топтың әр мүшесінің мінез-құлқының қосындысынан гөрі күрделі.

Топтар арасындағы қақтығыс жанжалдың басқа негізгі түрлерінен, сондай-ақ басқа да ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Ол: орналастырудың объективті сипаты; қақтығыстың мәні мен мақсаттарын жүзеге асыруға қарамастан, адамдардың массасын «қақтығыстың күш өрісіне» тарту мүмкіндігі; жанжалды институционализациялау; «құрылымдық зорлық-зомбылықтың болуы»; мұндай қақтығыстарды шешу кезінде қатысушылардың мінез-құлқын өзгертуге емес, институционалдық өзгерістерге баса назар аударылады; жанжалдың қосымша көздері белгілі бір әлеуметтік топқа жататын түрінде пайда болуы мүмкін; жанжалдардың болуы мен шешілуіне үлкен шығындар бар; қақтығыс жағдайын сақтаудың айтарлықтай үлкен инерциясы бар [6].

Кейбір әлеуметтік топтың ресми немесе бейресми болуы мүмкін екендігі маңызды. Топтағы және топтар арасындағы байланыстардың рәсімделуі қақтығыстың даму дәрежесі мен тереңдігіне де әсер ететіні анық. Әлеуметтік топ шағын, орта немесе үлкен болуы мүмкін, ал топқа қатысушылардың саны,

олардың жасы, білім деңгейі, мәдени құндылықтардың болуы жанжалдың пайда болуы мен дамуына әсер етеді.

Белгілі бір әлеуметтік топтағы түпкілікті әрекет үшін қақтығыстарды қабылдай отырып, қақтығыстарды сындарлы және деструктивті деп бөлуге болады [7].

Егер сындарлы қақтығыс, яғни қажетті құралдарды қолдана отырып шешілген болса, даму, көптеген әлеуметтік топтардың мүдделерін ескеру сияқты оң салдарларға ие болса, онда деструктивті - теріс тенденцияларды ашады. Алайда қақтығыс әдетте конструктивті де, деструктивті де емес. Оның шығармашылық дәрежесі шешу әдістеріне байланысты деп айта аламыз.

Медиация да даулы мәселелерді анықтауға және жанжалға қатысушылар үшін өзара қолайлы шешім нұсқаларын жасауға қызмет етеді. Бұл екі процедура да салыстырмалы түрде икемді тәсілдерді ұсынады және қабылданған шешімдер барлық тараптардың келісіміне негізделуі керек. Бұл дәстүрлі сот процесіне қарама-қайшы келеді, ол әдетте заңды дәлелмен қатысушының жағын қабылдайды [8].

Медиатордың рөлі делдал рөлінен өзгеше. Төмендегі айырмашылықтар тізімі толық емес, бірақ медиаторлар мен консультанттардың жұмысы арасындағы маңызды айырмашылықтарды көрсетеді.

Медиатор дауға қатысушылар арасында нақты мәселелерді қалай шешетіні туралы нақты келісімдерге қол жеткізуге бағытталған. Кеңесші қақтығыс тараптарының мінез-құлқын жақсырақ түсінуіне көбірек көңіл бөледі.

Медиатор адамның сезімін біле отырып, оларды ескермейді. Кеңесші адамдардың тәжірибесіне сәйкес не сезінетініне түбегейлі алаңдайды.

Медиатор адамдардың өткен оқиғаларды егжей-тегжейлі талдауға емес, болашақта заттарды қалай көргісі келетініне назар аударады. Консультант адамның өткенін зерттеуді, адамның сенімі мен мінез-құлқының шығу тегі мен заңдылықтарын егжей-тегжейлі анықтауды қажет деп санайды.

Медиатор процесті басқарады, бірақ қатысушыларға немесе нақты

нәтижелерге ашық әсер етуге тырыспайды. Кеңесші көбінесе бұл процесте біржақты рөл атқарады, шешім қабылдауда немесе кейбір мәселелерді шешуде тараптарға әсер етуге тырысады.

Медиатор, әдетте, тараптар арасында бетпе-бет келіссөздерді ұйымдастырады және бұл ретте жеке өзі қатысады.

Медиатор бейтарап болуы керек. Консультант тиісті жағдайларда белсенді рөл атқара алады.

Медиация екі тараптан келіссөздерге дайындықты талап етеді. Консультанттар тараптардың бірімен, тіпті екіншісінің келісімінсіз жұмыс істей алады.

Медиация-бұл әдетте бір немесе бірнеше сессиямен шектелетін құрылымдық процесс. Кеңес беру, әдетте, клиенттің қажеттіліктеріне байланысты ұзағырақ болады. Медиация-бұл үшінші, бейтарап тараптың қатысуымен өтетін келіссөздер, ол тараптардың өз дауларын (жанжалдарын) жанжалдасушы тараптар үшін барынша тиімді шешуіне ғана мүдделі болып табылады.

Медиация әдістері негізінен ынтымақтастық аясында келіссөздер жүргізуге негізделген. Медиация әсіресе келесі жағдайларда тиімді: болашақта тараптар іскерлік немесе жеке қарым-қатынаста болуы мүмкін; Тараптар көпшілік алдында талқылауға қызығушылық танытпайды, өйткені олар үшін құпиялылық өте маңызды; бұл іс бойынша сот шешіміне шағым жасалуы мүмкін; дау нақты немесе заңды түрде өте күрделі; дау бизнеске сезімтал мәселелерді қозғайды; тараптар қандай да бір себептермен олардың дауын соттың қарауын қаламайды (істі қарау мерзімі тым үлкен, іс қарау шығындары процесстегі жеңісті жоққа шығаруы мүмкін, істің нәтижесін болжау мүмкін емес), бұл істі сот талқылауы тараптар үшін пайдасыз [10].

Сонымен бірге медиация үшін белгілі бір шектеулер бар. Медиацияны қылмыстық қақтығыстарда немесе тараптардың бірі психикалық аурумен ауыратын, өз әрекеттері үшін жауап бере алмайтын, яғни қабілетсіз болған

жағдайларда қолдануға болмайды. Медиация екі тарап жанжалды шешкісі келгенде ғана тиімді.

Медиацияда дауды қандай да бір шарттарда тоқтату туралы шешімді тараптардың өздері әрдайым қабылдайды, өйткені медиаторға дау тараптары үшін міндетті қандай да бір шешім шығаруға өкілеттік берілмеген. Медиатордың рөлі - тараптарға бір-бірін жақсырақ түсінуге, келісімге қол жеткізуге, өз позицияларын жақындастыруға көмектесу; кейбір жағдайларда дау шешілетін шарттардың нұсқаларын табуға көмектесу.

Медиатор дәлелдемелерді зерттемейді және тараптардың талаптарының заңдылығын бағаламайды, оның басты міндеті - тараптар арасындағы өзара түсіністікті қамтамасыз ету, барлық қатысушылар үшін қолайлы жағдайларда мәселені шешу мүмкіндігін анықтау және іске асыруға көмектесу. Бір-бірімен қарым-қатынаста тараптар көбінесе екінші тарап келіссөздер артықшылығын алу үшін алынған ақпаратты пайдаланады деп қорқады. Бұл үшін жанжалға қатыспайтын медиатор қажет. Ол тараптардың әрқайсысына жеке-жеке қарағанда толық ақпаратқа ие және осылайша дау-дамайдың бүкіл көрінісін көреді, бұл оған штурман рөлін ойнауға, тараптарды шешім қабылдау процесіне бағыттауға және соңында олар бірлесіп қабылдаған келісімге бағыттауға мүмкіндік береді.

Медиация-бұл медиатор-делдал келіссөздерді ұйымдастырушы болып табылатын және тараптар екі тараптың да неғұрлым тиімді шынайы және мүдделерін қанағаттандыратын келісімге келетіндей етіп басқаратын келіссөздер процесі, оның нәтижесінде тараптар өзара қақтығысты реттейді.

Медиация барысында тараптардың өздері қол жеткізген шешім, әдетте, мәжбүрлеп орындауды талап етпейді, өйткені тараптар оны қанағаттандырады және оны орындауға мүдделі [2].

Медиация қағидаттары: тараптардың еріктілігі, тең құқылығы, бейтараптылығы, медиатордың бейтараптылығы, құпиялылығы.

Еріктілік: сот дауынан айырмашылығы, барлық дауласушы тараптардың

медиация процесіне кіруі ерікті, ал медиатор еркін таңдалады. Егер Тараптар қандай да бір себептермен оны қаламаса, оларды медиацияға қатысуға ешкім мәжбүрлей алмайды. Бұл принцип барлық шешімдер тек тараптардың өзара келісімі бойынша қабылданатындығында және әр тарап кез-келген уақытта медиациядан бас тартып, келіссөздерді тоқтата алады. Медиацияны бастамас бұрын, медиатор еріктілік мәселесін міндетті түрде талқылайды және әр тараптан соңғысына қол жеткізуге тырысады.

Тараптардың теңдігі: ешқандай тараптың процедуралық артықшылықтары жоқ. Оларға өз пікірлерін айтуға, келіссөздердің күн тәртібін анықтауға, ұсыныстар мен келісім шарттарының қолайлылығын бағалауға және т.б. бірдей құқық беріледі.

Медиатордың бейтараптылығы, әділдігі: медиатор тараптардың әрқайсысымен тәуелсіз, бейтарап қарым-қатынасты сақтайды және оларға келіссөздерге қатысудың тең құқығын қамтамасыз етеді. Егер медиатор бейтараптықты сақтау қиын деп санаса және ол эмоционалды бағалаудан құтыла алмаса, ол процесті жүргізуден бас тартады.

Құпиялылық: Медиация процесінде айтылғанның немесе талқыланғанның бәрі осы процестің ішінде қалады. Егер іс сотқа берілетін болса, Медиатор куәгер ретінде әрекет ете алмайды және егер ол ақпаратты хабарлаушыдан арнайы рұқсат немесе өтініш алмаса, жеке әңгімелесу процесінде екінші Тараптан алған ақпаратты бір тарапқа хабарламайды.

Бұл тәсілдің басты ерекшелігі-позицияларға емес, адамдардың мүдделеріне назар аудару: позиция - бұл тарап ең қолайлы деп мәлімдейтін қақтығыстың нәтижесі; Осы тәсіл аясында медиатор алдымен тараптарға өз ұстанымдарын білдіруді ұсынады, содан кейін ғана тараптардың ортақ мүдделері мен қажеттіліктері бар екенін мойындауға көмектеседі.

Трансформативтік медиация. Бұл тәсіл қатысушыларға медиацияның барысын анықтауға мүмкіндік береді, ал медиатор оларды ұстанады. Бұл жағдайда тараптардың қарым-қатынасы басты назарда болады, оларға не болып

жатқанын жаңа көзқараспен қарауға және оны ақылмен ғана емес, жүрекпен де түсінуге мүмкіндік береді. Мұнда негізгі компоненттер-есту және тыңдау: бұл қақтығыс қатысушыларына белгілі бір «трансформациядан» өтіп, өзара түсіністікке жетуге көмектеседі, бұл өз кезегінде олардың бір-бірінің қажеттіліктерін мойындауына және осындай қажеттіліктерге сезімтал болуына ықпал етеді.

Нарративтік медиация. Баяндау тәсілі медиаторлар мен жанжалға қатысушылар диалог барысында бір-біріне ұзақ әсер етеді деген сенімге негізделген, яғни процестің өзі қатысушылар болып жатқан жағдайға өз көзқарастарын білдіретін процесс сияқты.

Экожүйелік немесе отбасына бағытталған медиация. Медиацияға бұл тәсіл отбасылық жанжалдарды шешу үшін өте қолайлы, өйткені мұндай қақтығыстарды шешу кезіндегі негізгі міндет отбасыларға болашақ өзгерістерді жеңуге және балалармен қалыпты қарым-қатынасты сақтауға көмектесу болып табылады. Бұл тәсіл әр түрлі ұрпақтардағы адамдар арасындағы мәдениетаралық қақтығыстар мен дауларға да қатысты.

Түсіну негізінде Медиация. Бұл тәсілдің басты мақсаты дауды түсіну арқылы шешу болып табылады, өйткені тараптардың өздерінің перспективалары, басымдықтары мен мүдделерін, сондай-ақ барлық басқа тараптардың перспективалары, басымдықтары мен мүдделерін тереңірек түсінуі оларды бірлескен күш-жігермен олардың арасында туындаған қақтығысты жеңуге қабілетті етеді.

Осы тәсіл аясында тараптардың өздері қабылдаған шешімдері үшін жауапкершілігі маңызды болып табылады. Бұл тәсіл дау-дамайдың мәнін толық түсінетін және шешім табуға жақсы мүмкіндіктері бар мамандар емес, қатысушылардың өздері екенін білдіреді.

Бағалау медиациясы медиатор не болып жатқанын бағалай отырып, медиация процесіне әсер етеді, ал белгілі бір жағдайларда қажет болған жағдайда жанжалды шешудің өз нұсқаларын ұсына отырып, диалог нәтижесіне

әсер етеді.

Онлайн медиация. Интернет-технологиялар көмегімен медиация медиацияның бір түрі болып табылады. Интернет-технологияларды пайдалану бір-бірінен алшақтатылған немесе өзге де себептерге (мысалы, мүгедектікке) байланысты медиация рәсімдеріне тікелей қатыса алмайтын адамдар мен ұйымдар арасындағы дауларда, сондай-ақ даудың маңыздылығы медиатордың жеке қатысуының құнын ақтамайтын жағдайларда медиаторлардың мүмкіндіктерін кеңейтеді. Онлайн медиация негізгі Медиация процесінің алдын - ала кезеңі ретінде пайдалы болуы мүмкін- мысалы, уақыт факторы маңызды рөл атқаратын жағдайларда, тараптарды дайындауды бастау және ми шабуылы рәсімін жүргізу үшін. Пайдаланудың қарапайымдылығына қарамастан, медиацияны жүргізу белгілі бір шарттардың болуын талап етеді.

Біріншіден, жанжал оны бөгде адамның, яғни медиатордың қатысуынсыз шешу мүмкін болмайтын кезеңге жетуі керек. Басқаша айтқанда, дипломатиялық нәтиженің барлық құралдары таусылуы керек.

Екіншіден, жанжалдың барлық тараптарының мотивациясы, яғни медиаторды тарту ниеті болуы керек. Батыс елдеріндегі экономикалық және мүліктік дауларда бұл қызмет ақылы екенін ескере отырып, әр тарап сотқа дәстүрлі жүгінуді жөн көре отырып, үшінші тарапты тартуға келісе бермейді.

Үшіншіден, медиация тәжірибесін қолданудың қажетті шарты-жанжал тараптарының жоғары әлеуметтік-мәдени дамуы. Олар түсіну үшін белгілі бір моральдық және мәдени әлеуетке ие болуы керек. Басқаша айтқанда, жанжалды шешудің зорлық- зомбылық әдістеріне жүгіну қолайсыз.

Шетел әдебиеттерінде медиацияны табысты пайдалану үшін басқа да қажетті жағдайлар көрсетіледі. Олардың ішінде-әрбір қатысушының өзі үшін жауапкершілік; келісімге қағидатты әзірлік; екінші тараптың келіспеушілігін қабылдауға әзірлік және т.б. медиация. Бұл жерде бір немесе бірнеше тарап оны жеңуге мүдделі болмаған кезде қиялдағы қақтығыстар бар екенін атап өткен жөн. Мұндай қақтығыстарды тараптар арасындағы қайшылықтың болмауына

байланысты шешу мүмкін емес және мүлдем басқа функцияларды орындайды.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, медиацияны қолдану үшін тараптар арасындағы қатынастар сақталуы керек, сонымен қатар жанжалды шешуге ұмтылу қажет. Біздің ойымызша, медиация тәжірибесін қолданудың қалған шарттарын екінші деңгейге жатқызуға болады, ал медиатордың көмегімен әрдайым жанжалдың нақты себептерін анықтауға және оны шешудің барлық мүмкін нұсқаларын ұсынуға әрекет жасалады.

Медиация тәжірибесін қолдану белгілі бір шарттардан басқа бірқатар шектеулерді, яғни қолдану үшін қажетті әрекеттерді қамтиды. Оларға еріктілік жатады; қақтығыс тараптарының ұстанымдарының болуы(яғни, бірде-бір тарап жанжалдан шығудың жолын іздеуден бас тартпайды); зорлық-зомбылық пен біржақты әрекеттерді қолдануға тыйым салу. Сонымен қатар, медиация өз пайдаланудың кез келген сатысында диалогтан еркін шығуды, диалогтан шыққанға дейін жанжалды реттеудің (сот ісін жүргізудің) басқа құралдарынан бас тартуды көздейді.

Бір таңқаларлығы, мұндай тәжірибенің утопиялығына қарамастан, оны қолдану өте кең. Медиацияны дамыту және пайдалану медиаторлар мәлімдеген шекара шеңберінде барлық қажетті шарттар мен формальдылықтарды сақтаған кезде ғана мүмкін болады. Сонымен қатар, қарама-қарсы тарапты кез-келген жағдайда жеңуге және оны қорлауға деген ұмтылыс басым болмауы керек, бірақ бұл жағдайдан шығудың жолын табу керек.

Егер осы практика қолданылатын мақсаттарды айтпасақ, медиацияны қолдану үшін шарттарды ашу толық болмас еді. Медиацияны қолданудың бірінші және маңызды мақсаты жанжал тараптары арасында жанама диалог құру деп санауға болады. Медиатор басқа ақпаратты басқа тарапқа түсінікті және ол үшін кемсітпейтін жазықтыққа аудара отырып, тілдік және өзге де коммуникациялық тосқауылдарды тегістейді және жояды.

Медиацияны қолданудың тағы бір маңызды мақсаты-оның нәтижесі. Нәтиже-қақтығыстың барлық тараптарына сәйкес келетін нақты келісім.

Қақтығыс субъектілері осы шешімді қабылдамауға және егер ол оларға сәйкес келмесе, оны орындаудан бас тартуға құқылы.

Алайда, егер жанжал айтарлықтай күрделі болса (мысалы, этносаралық немесе діни), онда оны шешудің өзі ғана медиацияны пайдалану мақсаты болып табылмайды. Қақтығыс тараптары арасындағы қатынастарды жақсартудың оң динамикасы маңызды болады. Әр қатысушы тыңдалуы керек және барлық басқа тараптар оған құрметпен қарауы керек. Бұл қақтығыстың одан әрі таралуын тоқтатуға көмектеседі, яғни оның өршуіне жол бермейді.

Медиацияны пайдаланудың маңызды мақсаты келісімге қол жеткізгеннен кейін де жанжалды жағдайды одан әрі шешу болып табылады. Келісім әрқашан қайта қаралуы мүмкін, өйткені ол ерікті болып табылады, сот шешімінен айырмашылығы, соттың қарауына берілген даулар бойынша медиацияны жүзеге асыру мүмкіндігі бар [9].

Медиация АҚШ-тың сот практикасы даулардың көпшілігін сотқа дейін өз еркімен шешуге бағытталған, ал судья сотты тоқтатып, тараптарға медиатормен жұмыс істеуге кеңес бере алады. Бұл елде экономика, саясат, бизнес саласында медиаторларсыз бірде-бір маңызды келіссөздер процесі өтпейді, Медиация проблемаларын көрсететін журналдар («медиация бойынша тоқсан сайынғы журнал») шығарылады. Медиацияның жаңа әдістерін әзірлеумен айналысатын пікірталастарды шешудің ұлттық институты бар, жеке және мемлекеттік медиация қызметтері жұмыс істейді. Американдық төрелік қауымдастығы (American Arbitration Association) үлкен әсер етеді, ол өзінің аралық талқылау (төрелік) және медиация ережелерін бекітті, соның ішінде ішкі дауларды қарау кезінде де қолданылады.

Бейтарап делдалдың қатысуымен татуласу рәсімі Ұлыбританияда өте танымал, тіпті арнайы қызмет бар - елдің кез-келген жерінен қоңырау шалуға, жанжалды сипаттауға, медиаторға қатысты қалауларыңызға және сіздің талаптарыңызға сәйкес келетін мамандардың толық тізімін ұсынуға болатын жедел желі. Процедураның міндеттілігі тұрғысынан Ұлыбритания ымыраға

келді: егер тараптардың бірі сот ұсынған медиация рәсімінен бас тартса, ол істі жеңіп алса да, барлық сот шығындарын өтеуі керек.

Германияда медиация сот төрелігі жүйесіне үйлесімді түрде енгізілген. Мысалы, делдалдар соттарда тікелей жұмыс істейді, бұл ықтимал сот істерінің санын едәуір азайтады. Бүгінгі таңда медиация тек отбасылық істер бойынша ғана емес, жалпы юрисдикция соттары, әкімшілік соттар және т.б. неміс құқық мектептерінің көпшілігінде медиацияның тұрақты бағыты енгізілді.

Яғни, заң факультетінен шыққан әрбір адам медиация курсынан өтеді. Дегенмен, барлық елдерде «медиатор» мамандығы жеке мамандық ретінде ресми түрде таныла бермейді. Көбінесе бұл негізгі мамандыққа қосымша мамандық ретінде қарастырылады. Мүмкін Австрия медиатор мамандығы кәсіптер номенклатурасына енгізілген әлемдегі санаулы елдердің бірі шығар. Сонымен қатар, Австрия 2004 жылы медиаторларды дайындауды және белгілі бір дайындық стандарттарын реттейтін федералды Медиация туралы заң қабылданған жалғыз ел [3].

Австралияда соңғы уақытқа дейін ADR ұйымдары үшін Ұлттық аккредиттеу жүйесі болған жоқ, алайда 2006 жылғы мамырда Ұлттық Медиация конференциясынан кейін медиация саласындағы аккредиттеу стандарттарының ұлттық жүйесі қалыптаса бастады. ADR-ұйымдардың өкілдері медиаторлардың (төрешілерден немесе делдалдардан айырмашылығы) кәсіби аккредиттелуі тиіс екенін мойындайды. Австралияда көптеген ұйымдар медиаторлардың қызметіне жүгінеді, бірақ медиаторлардың клиенттері тиісті сапалы қызмет көрсетілетінін растай алмайды. ADR ұйымдары ұсынатын қызметтердің алуан түрлілігіне байланысты ADR саласындағы барлық қызметтерге қолданылуы мүмкін стандарттар жиынтығын жасау қиын, сонымен бірге ADR-дің жекелеген түрлеріне арналған стандарттар әзірленуде. Бір қызығы, Австрия заңнамасында қолданыстағы сот өндірісіне байланысты жүргізілген медиация нәтижелері бойынша келісімді сотталуы мүмкін, ал сотқа дейінгі медиация нәтижесі сот қорғауын алмайды.

Гонконгта Медиация нәтижелері бойынша келісім Үндістандағы сияқты ұқсас әрекетке ие, бірақ олардың арасында дауларды аралық сотқа (төрелікке) беру туралы келісім болған тараптарға ғана қатысты (мұндай ескертуге қарамастан, тараптар қандай да бір себептермен медиация рәсімін сайлады дегенді білдіреді).

Сарапшылардың бағалауы бойынша, Қытайдағы даулардың шамамен 30% соттан тыс шешілуде. Бұл елде, сондай-ақ Мажарстан мен Кореяда, егер тараптар медиация шеңберінде келісімге қол жеткізсе және оны аралық соттардың (төреліктің) қарауы үшін көзделген тәртіппен бекітсе, мұндай келісім аралық шешімнің (төреліктің) күшіне ие болады және тиісті тәртіппен орындалуға жатады. Бұл рәсім бітімгершілік келісімдер үшін көзделгендей медиация нәтижелері бойынша келісімді бекітуді талап етпей, медиативтік келісімдерге орындауға мемлекеттік мәжбүрлеу мүмкіндігін де, сот ісін жүргізудің болуына қарамастан олардың заңдылығын мемлекеттік қадағалауды да беруге мүмкіндік береді.

Делдалдық рәсімдер, атап айтқанда медиация ішкі дауларды шешу құралы ретінде Жапонияда дәстүрлі түрде кең таралды. Жапонияның іскер топтарының дауларды шешудің балама әдістерін ұстануы дәстүрлі түрде этикалық жағынан - келіспеушіліктерді шешудің тәсілі ретінде мемлекеттік сотты таңдауға теріс көзқараспен байланысты болды.

Жалпы, медиация институтының өте ұзақ тарихы бар. Кейбіреулер тіпті қақтығыстар болған кезде ол бар дейді. Сонымен, ежелгі қытай мен Жапонияда медиация дауларды шешудің негізгі құралы болды. Қазіргі ҚХР-да тіпті арнайы медиативті органдар-татуласу жөніндегі халықтық комитеттер бар. Медиация практикасы Ежелгі Грецияда болған, оны Юстиниан кодексінен (б.з. 530-533) бастап Рим құқығы да мойындаған. Отандық зерттеушілер атап өткендей, қазақтар ұзақ уақыт бойы "тұрғын устату" тараптарының бейбіт татуласу рәсімін қолданды, оның мәні бұрынғы араздықты жою және Тараптардың жақын туыстарының мәртебесіндегі қарым-қатынасы болып табылады.

Тұжырымдамасы түрінде медиация бүгінде бар, ол АҚШ-та 1960 жылдардан бастап дамыды. бұл ретте 1964 жылы құрылған американдық Әділет министрлігінің "Community Relation "Service" ерекше рөл атқарды. Бұл мекемелер келіссөздер арқылы нәсілшіл, этникалық және ұлттық сипаттағы қақтығыстарды шешуге көмектесті, осылайша сол жылдардағы көптеген ірі қақтығыстарды жеңілдетуге үлес қосты.

Медиацияны халықаралық (ресми) тану күні Венада медиация бойынша халықаралық конференция Өткен 1999 жылдың соңы болып саналады. 2000 жылдан бастап ол халықаралық құқық пен халықаралық қатынастардың фактісіне айналды және мәдениетаралық, ұлтаралық, этникалық, экономикалық және басқа да қақтығыстарды реттеу үшін белсенді қолданылады.

Қорытындылай келе, көріп отырғанымыздай, медиация түсінігі ежелден бері пайда болған түсінік. Оның күнделікті өмірдегі барлық салаларда қолданылатыны және өте тиімді нәтижелерге алып келетіні мәлім болып отыр. Бұл саланы шетелдерде өте жиі қолданып, тіпті сотқа балама ретінде де жиі жүгінетінін көріп отырмыз. Тіпті көптеген елдерде медиаторлар қауымдастығы бар, олардың қызметі сол қауымдастықтардың ішінде өзін-өзі реттеу актісі деп аталатын ішкі актімен реттеледі екен. Осыдан бөліп шығаратынымыз «этносаралық медиация» тақырыбын жан-жақты зерттеп, біздің көп ұлтты мемлекетіміздегі күнделікті әлеуметтік өміріндегі қажеттілігін ескере отырып, бұл түсінікті заңдастыру керектігіне көзіміз жетіп отыр.

1.2 ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАЛЫПТАСЫП ДАМУЫ

Тәуелсіз Қазақстан бүгінде әртүрлі этникалық топтар бейбітшілік пен келісімде өмір сүретін бірегей аумақты білдіреді. Бейбітшілікті сақтау және этносаралық диалог жүргізу бойынша баға жетпес тәжірибенің болуы негізінен біздің елімізді көптеген басқа әлемдік мемлекеттерден ерекшелендіреді. Қазақстан халқының полиэтникалық құрамының қалыптасу тарихының өзі революцияға дейінгі кезеңде пайда болды.

Сегіз қадағалау дәуірі болды және Оралдың, Есілдің, Тобылдың, жоғарғы Ертістің орманды дала аудандары мен Рудный Алтайдың аумағы қарсаңында казактар мен шаруаларды отарлау кезінде алғашқы, салыстырмалы түрде ірі, славян топтарын қайта бөлу процесі жүрді. Бұл алғашқы тарихи кезең қазақ этносының қалыптасуына да, көптіктің қалыптасуына да үлкен әсер етті.

Революцияға дейінгі кезеңде Қазақстанның полиэтностығын қалыптастыру тарихы бойынша ақпараттық көздер ретінде нормативтік-құқықтық құжаттар (заңдар, құқықтық нұсқаулар), қоныс аударуды басқару материалы (жоспарлар, жауаптар, өтініштер), сондай-ақ статистикалық материалдар (халықтың жауаптары) пайда болғанын айту қажет. Саяхатшылардың көпмүшелік экспедициялары, революцияға дейінгі авторлардың шолулары да тарихи жазбалардың қоржынына енгізілді.

Революцияға дейінгі кезеңге Қазақстанның татар, неміс, поляк және басқа да этникалық топтарының қалыптасуының басталуы жатады. Он тоғызыншы ғасырдың ортасынан басталған зерттеушілер Бөкей ордасы мен оңтүстік аудандардан басқа облыстың барлық дерлік аймақтарында моноэтнизмді тоқтату процесі туралы хабарлады.

Келген этностар жергілікті тұрғындармен белсенді айналыса бастады. Қазақтар көшпелі кезеңде кең таралмаған жерлерді-бау-бақша, шөп шабу, малды қорада ұстауды орыс халқынан көшірді. Өз кезегінде орыстар суармалы

жерге орналастыруды, суару құрылыстарын пайдалану құралдарын игерді.

Екінші кезең өткен ғасырдың 20-30 жылдарында басталып, қос ғасырдың 90-жылдарымен аяқталады. Оны кеңестік кезең деп атайды. Мұнда халықтың әртүрлі көші-қонына, ұйымдасқан, зорлық-зомбылыққа, бастамашылыққа, сондай-ақ депортацияға байланысты ел тұрғындарының этикалық құрамының тез өзгеруі байқалады.

Меншікті, халықтың полиэтнизмі сияқты термин дәл осы уақытта туады және бекітіледі. Бұл сенімді түрде айтылады. Мәселен, 1920 жылы Қазақстанда 38 этнос өкілдерінің тұруы тіркелді, ал 1970 және 1986 жылдары халықтың жауаптары бойынша 114 және 120 тиісті. 1989 жылы Қазақстан халқының саны 16 млн адамды құрады, оның ішінде қазақ 39,7% - құрады.

Кеңестік кезеңде Қазақстандағы тарих мәселелері бойынша көптеген еңбектер құрылды. Ғалымдар оларды қоныс аудару процестерінің, әлеуметтік-экономикалық қатынастардың, орыс шаруалары мен қазақ шаруаларының өзара әрекеттесуінің объективі арқылы Аграрлық мәселені ортақ күш-жігермен шешу үшін революциялық күрес процесінде белсенді түрде үйретті.

60-жылдардың аяғы мен 70-жылдардың басында демография мамандандырылған зерттеу объектісіне айналады. Осы уақытта қазақстандық ғылымда алғаш рет халықтың демографиялық саясатпен тығыз байланыста дамуына қатысты іргелі ресурстар пайда болды. 60-жылдардың аяғында Қазақстанның халқы мен Еңбек ресурстарын қалыптастыруда көші-қон факторының біртіндеп төмендегенін атап өтті. Олардың айтуынша, халықтың жалғыз көзінің рөлі маңызды басымдыққа ие бола бастайды. Сондай-ақ, Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстан аумағында көші-қон процестерін дамыту және Тың жерлерді қастерлеу процестері алынды.

80-ші жылдардың басында оқу мәселелері өлкедегі тарихи-демографиялық ахуал бойынша талдамалық жұмыстар жүргізді.

Сонымен бірге, мәселені едәуір қарастыра отырып, Кеңес тарихында халықтарды депортациялау проблемалары, саяси қуғын-сүргін, ұжымдастыру

жылдарындағы халық саны және оның қайғылы салдары, Еуропалық мигранттар билігінің объективті хабарламалары сияқты белгілі аспектілер айналысты. 1939 жылғы санақ материалдарын пайдалана отырып, Қазақстан халқының ұлттық құрамын қайта құру 1989 жылы жүргізілді.

Айта кету керек, 80-жылдардың аяғынан бастап этнодемографиялық даму мәселелері елдің тарихи дамуының түйінді тақырыптарының бірі ретінде қарастырыла бастады. «Ақ дақтардың» ашылуы, мұрағаттық құжаттарды қарау республикада жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық эксперименттердің мазмұнына жаңа көзқараспен қарауға мүмкіндік берді. Осы жылдары Қазақстандағы 20-шы жылдардың аяғы мен 30-шы жылдардың басындағы демографиялық апаттың объективті көрінісін, оның этнодемографиялық саладағы алыстағы ахуалға әсерін ашқан алғашқы жұмыстар шығып жатыр.

Тарихтың үшінші кезеңі-Республиканың тәуелсіздік кезеңі. Содан бері елдегі этносаралық қатынастар үнемі дамып, біртұтас ұлтты қалыптастырып, сонымен бірге этикалық әртүрлілікті сақтайды.

Жаңа көздердің едәуір санын тарту нәтижесінде 20-80 жылдары Қазақстан халқының этникалық құрамы қайта құрылды. Тәуелсіздік жылдарында ұжымдастыру, иеліктен шығару, 30-шы жылдардағы ашаршылық және олардың республика халқының әлеуметтік-демографиялық және ұлттық құрылымы үшін соңғы мәселелері, «жер аударылуы», Қазақстандағы халықтарды депортациялау тақырыптары, тың және тыңайған жерлерді игерудің әлеуметтік-экономикалық және этнодемографиялық Жолдаулары жаңа тәсілдермен зерттеле бастады.

1968 жылға дейін республика халықтың көші-қонының оң сальдосымен сипатталды. Барлығы 70-жылдардың басынан бастап Қазақстан көші-қон нәтижесінде халықты қарқынды жоғалтқан мемлекетке айналды. Ғалымдар өз зерттеулерінде көші-қонды КСРО ыдырағаннан кейінгі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың жалпы нашарлауымен байланыстырды.

Дамудың алдыңғы кезеңін талдай отырып, зерттеушілер

интернационализм іс жүзінде жүйелі болып шықты, бұл еркін дамуға әкеледі деді. Жағдайды анықтаудағы басты қадам тек жалпыұлттық мүдделерді іске асыру жолы болуы мүмкін. Ол Қазақстан ұлтының интеграциялық рөлі кезінде Қазақстанда тұратын барлық халықтардың теңдігін қамтамасыз етуден тұрды. «Кез келген басқа, - деді бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаев, - деструктивті қақтығыстарға, демократиялық реформалардың тоқтап қалуына толы». Осы тұрғыдан алғанда, елдегі ұлтаралық келісімді бекіту басты міндет болды.

Қазіргі Қазақстанның полиэтникалық бейнесін зерделеу процесінде тарату басылымдары мен Жол карталарының типі бойынша басылымдар үлкен рөл атқарады.

2014 жылы Қазақ және орыс тілдерінде «Этносаяси сөздік» жарық көрді, оған қазақстандық этникалық саясат пен практикада қолданылатын 400-ден астам терминдер мен ұғымдар кірді. Бұл республикада этносаралық бейбітшілік пен ҚР бірінші президенті Н.Ә. Назарбаевтың келісімінің Қазақстандық моделінің мәнін шектейтін терминдер енгізілген алғашқы есепті-ақпараттық басылым.

Қазақстан халқының полиэтникалық құрамын қалыптастыру мәселесі бүгінгі таңда білім беру процесінде үлкен білім болып көрінеді.

Этносаралық (ұлтаралық) бейбітшілік пен келісімді сақтау бүгінде, таяу және алыс болашақта қоғам мен мемлекет тұрақтылығының басты көрсеткіштерінің бірі, оның ұлттық қауіпсіздігінің кепілі болып табылады [11].

Әрине, Қазақстан Республикасында этносаралық медиация институты түсінігінің қалыптасуы тікелей Қазақстан халық Ассамблеясының құрылумен байланысты болып табылады.

Осыған орай, Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 1 наурыздағы Жарлығымен Ассамблея Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы консультативтік-кеңесші орган ретінде құрылды. Оған елдегі этносаралық қатынастарды дамыту және нығайту жөніндегі қызметті ведомствоаралық үйлестіру жүктелді.

Қазіргі таңда Республика аумағында туындаған этносаралық қақтығыстардың алдын алу шараларын жүзеге асыратын негізгі орган.

ҚХА-бірегей қоғамдық-саяси институт. ҚХА азаматтық қоғамның түбегейлі жаңа институты бола отырып, өзінің маңыздылығы мен қажеттілігін үнемі растайды. Осы себепті Қазақстан халқы Ассамблеясы ұлттық бірліктің бірегей моделін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

ҚХА-ның негізгі міндеті мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру, Қазақстан Республикасында қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету және мемлекет пен азаматтық қоғам институттарының этносаралық қатынастар саласындағы өзара іс-қимылының тиімділігін арттыру болып табылады.

Ассамблея құру идеясы қазақстандық қоғамның тереңінен шыққан. Мүлдем жаңа, ерекше құрылымды құру аймақтардағы шағын жиындардан басталды. Ассамблея құру идеясын алғаш рет Нұрсұлтан Назарбаев 1992 жылы Тәуелсіздіктің бірінші жылдығына арналған Қазақстан халқы форумында айтқан болатын. 1995 жылы 1 наурызда Президент Мемлекет басшысының жанындағы консультативтік орган мәртебесімен Қазақстан халқы Ассамблеясын құру туралы жарлық шығарды.

Тарихтан білеміз, Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін кейбір посткеңестік мемлекеттерде этникалық және этносаралық негізде қарулы қақтығыстар басталып, ондаған мың адамның өмірін қиып, жүздеген мың адамды баспанасыз қалдырды. Бақытымызға орай, Қазақстан ұлтаралық келісім мен бейбітшілік саясатының арқасында осындай қайғылы оқиғалардан өтті. Бұл ұлттық мәдени орталықтардың үлкен жетістігі. Осылайша, республикада президент жанындағы консультативтік - кеңесші орган ретінде жаңа қоғамдық институт - Қазақстан халықтарының келісімі мен бірлігі Ассамблеясын құру қажеттілігі туындады. ҚХА тарихы Егемен Қазақстанның қалыптасу тарихымен тығыз байланысты.

Бүгінде Ассамблея ұлтаралық келісімді, қоғамдағы толеранттылықты және халық бірлігін одан әрі нығайту үшін қолайлы жағдайлар жасауға өз

үлесін қосуда. Бұдан басқа, ҚХА мемлекеттік органдарға қоғамдағы экстремизм мен радикализмнің көріністеріне қарсы іс-қимылда, демократиялық нормаларға негізделген азаматтардың саяси және құқықтық мәдениетін қалыптастыруда жәрдем көрсетеді. Ассамблея этномәдени бірлестіктердің күш-жігерін біріктіруді қамтамасыз етеді, Қазақстан халқының ұлттық мәдениеттерін, тілдері мен дәстүрлерін жаңғыртуға, сақтауға және дамытуға ықпал етеді.

Этносаралық келісім мәселелері мемлекет пен қоғамның басты назарында. Осының арқасында Қазақстан бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз етудің неғұрлым теңдестірілген және тиімді жүйелерінің біріне ие болды.

2007 жылғы конституциялық реформа Ассамблеяны конституциялық мәртебесі бар институт ретінде құрды.

2008 жылдың қазан айында «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заң қабылданды, ол оның қызметін құқықтық реттеуді, орталықта және өңірлерде институционалдық вертикальдың бірлігін қамтамасыз етті.

Құрылғаннан бері ҚХА маңызды қоғамдық инфрақұрылымды құрды және оның қанатының астына біріктірді.

Этникалық топтардың мәдениетін, тілдері мен дәстүрлерін дамыту үшін жағдайлар жасалған.

Қазіргі кезеңде Қазақстан халқы Ассамблеясы өз жұмысын этникалық топтарды жаңғырту үдерістеріне тартуға, ұлттық проблемаларды шешуге жұмылдырды.

ҚХА-ны дамытудың жаңартылған тұжырымдамасы қабылданды (2025 жылға дейін), онда қоғамдық сана мен әлеуметтік саясатты жаңғырту міндеттері көрсетілген. Жалпы, тәуелсіздік жылдарында Ассамблея консультативтік органнан конституциялық мәртебесі бар мекемеге дейін үлкен эволюция жасады.

Елдің жаңа тарихының маңызды кезеңдерінде Ассамблея әрқашан тұрақтандырушы және шоғырландырушы рөл атқарды.

Қазақстан халқы Ассамблеясы Қоғамдық сананы жаңғыртудың және осы процеске барлық қазақ этностарын тартудың драйверлерінің біріне айналуда.

Ассамблея жұмысының арқасында біздің елімізде ұлтаралық және дінаралық келісімнің бірегей моделі, әрбір азамат этникалық тегіне немесе дініне қарамастан, Конституциямен кепілдендірілген барлық азаматтық құқықтар мен бостандықтарға ие және оларды пайдаланатын сенім, ынтымақтастық және өзара түсіністік ахуалы құрылды.

Рухани және мәдени интеграция процестерінің маңызды құрамдас бөлігі барлық этностарды біріктіретін бірліктің негізі ретінде тарихи сананы жаңғырту, Біздің дүниетанымымыздың, халқымыздың өткені, бүгіні мен болашағының іргелі негізі болып табылады.

Қазақстан халқы Ассамблеясы ХХІ ғасырда азаматтық бірегейлікті қалыптастырудың және оны ел азаматтарының әрбір жаңа буынында молайтудың маңызды тетіктерінің бірі болып қала бермек.

Жаһандану жағдайында бұл егемендік пен тәуелсіздікті сақтау шарттарының бірі, сонымен қатар ұлттық қауіпсіздік факторы болып табылады. Осылайша, Ассамблеяның қоғамдағы бейбітшілік пен келісімді, жан-жақты жаңғырту процестерін, сондай-ақ қазақстандық қоғамның рухани жаңаруына белсенді қатысуды қамтамасыз етудегі рөлін одан әрі күшейту қажет.

Қазақстан халқы Ассамблеясы Нұрсұлтан Назарбаевтың жеке бастамасымен құрылған бірегей шоғырландыру және интеграция институты болды, болып қала береді. Бастапқыда ол әлеуметтік өмірдің тірі матасына тоқылған және онда орталық болды. Елбасы Ассамблеяның еліміздегі бейбітшілік пен келісімнің нағыз сақтаушысы болғанын атап өткен жоқ.

Қазақстан халқы Ассамблеясы-Қазақстанның бірегей саяси инновацияларының нәтижесі. Бүгінгі таңда оның жұмыс тәжірибесі әлемнің көптеген елдері үшін тартымды және пайдалы болып келеді. Сенім, дәстүр, ашықтық және төзімділік - бұл біздің көпұлтты және гүлденген мемлекетіміздің негізін қалаған принциптер [12].

Тәуелсіздік алған сәттен бастап Қазақстан өзінің этносаралық тұрақтылығымен танымал. Бұл басқа посткеңестік республикалармен салыстырғанда Қазақстан аумағында ауқымды этносаралық қақтығыстардың болмауымен расталады. Осыған байланысты Қазақстан Этносаралық қақтығыстарды, мысалы, 1991 және 2016 жылдары Таулы Қарабаққа қатысты Армения мен Әзірбайжан арасындағы қақтығысты реттеу кезінде бітімгершілік қызметін жиі атқарды. Сондай-ақ Қазақстанның Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев делдал болды. Ресей мен Украина арасындағы қақтығыстарды шешуде «Норман төрттігі» халықаралық келіссөздерінде (Германия, Ресей, Украина және Франция) Астана келіссөздер үшін қолайлы орын ретінде танылған. Қазақстан сондай-ақ 2017 жылы Сириядағы қақтығысты реттеуге қатысты, Астанада 2017 жылдың қаңтар-қазан айлары аралығында Ресей, Түркия, Иран, АҚШ, БҰҰ делегацияларының, сондай-ақ Сирияның ресми Үкіметі мен Сирияның оппозициялық күштері өкілдерінің қатысуымен Жеті халықаралық кездесу өтті. Бұл келіссөздер Астана процесі деп аталды және осы қарулы қақтығысты реттеуге үлкен үлес қосты.

Көпмәдениеттіліктің, қоғамдық келісім мен ұлттық бірліктің заманауи қазақстандық моделі қазақ тілінен аударғанда "Мәңгілік жер" дегенді білдіретін "Мәңгілік Ел" – Қазақстанның ұлттық идеясында көрініс тапқан. "Мәңгілік Ел" ұлттық идеясы 2016 жылғы 26 сәуірде Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы кеңесші орган-Қазақстан халқы Ассамблеясының 24 – ші сессиясында қабылданды, ол республиканың түрлі этникалық топтарының өкілдерінен тұрады. Қазақстанның көптеген этностарының мәдениеттерін қолдау Қазақстандағы этносаралық тұрақтылықтың маңызды аспектісі болып табылады, бұл қолдау әрбір Қазақстан халқының ұлттық бірегейлігі, оның тілі, дәстүрлері, мәдениеті сақталатын этномәдени орталықтар құруды көздейді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңына сәйкес өзбек, ұйғыр, тәжік және украин тілдерін оқитын 88 мектеп бар. Қазақстанның 22 ұлтының тілдері 108 мектепте оқытылады. Сонымен қатар, отыз этникалық топтың

тілдерін зерттейтін 195 лингвистикалық орталық ашылды. Қазақстанда 15 тілде 35 баспа басылымы, 11 тілде хабар тарататын телеарналар және 14 ұлттық театр жұмыс істейді: неміс, корей, өзбек. Екі тілділік практикасы жалпы этносаралық тұрақтылықтың маңызды факторы болып табылады [12].

Этносаралық қайшылықтар мен жанжал жағдайлары – бұл нәзік мәселе, оларды көбінесе қоғам эмоционалды түрде қабылдайды. Қоғамдық талқылауға шығарылғаннан кейін олар кең резонансқа ие болуы мүмкін және екіұшты бағалануы мүмкін. Соттан тыс реттеудің прагматикалық жағы дәл жанжал тараптарының моральдық, материалдық, уақытша шығындарын азайтатын, көптеген бюрократиялық кідірістер азаяды, процестің өзіне және оның қатысушыларына максималды құпиялыққа қол жеткізіледі, өйткені дау көпшілік алдында қаралмайды.

Медиация рәсімі жанжалды Достық реттеуге, оның барлық тараптарын шешім қабылдауға тартуға бағытталғаны маңызды, ал сотта ол тараптардың біріне сәйкес келмеуі мүмкін. Яғни, мұнда жеңілгендер мен жеңімпаздар жоқ, өйткені жағдайдан шығу өзара қолайлы.

Медиация практикасы-қоғамның жетілуінің белгісі, азаматтық сананың белгілі бір деңгейі. Мәселен, Еуроодақ елдерінде қақтығыстарды сотқа дейінгі реттеу үлесі 70 пайыздан асады. АҚШ-та медиация әдістерін дамытатын ұлттық дауларды шешу институты құрылды, сонымен қатар жеке және мемлекеттік Медиация қызметтері кең таралған. Бейтарап делдалдың қатысуымен татуласу рәсімі Ұлыбританияда өте танымал, онда арнайы қызмет – жедел желі бар, онда азаматтар елдің кез келген шетінен қоңырау шала алады, жанжалды сипаттай алады, медиаторға қатысты өз қалауын белгілей алады, оған талаптарға сай мамандардың толық тізімі ұсынылады.

Қазақстан Республикасындағы этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін жетілдіру бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 30 наурыздағы N 80 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасы Президентінің 2006

жылғы 1 наурыздағы "Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру стратегиясы" атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі іс-шаралардың жалпыұлттық жоспарының 62.1-тармағын және Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы О.Әбдікәрімов бекіткен 2005 жылғы 1 ақпандағы N 35-11.4 Қазақстан халқы Ассамблеясының 10 жылдығы бойынша ұйымдастыру-насихаттау жұмыстары жоспарының 1.2-тармағын іске асыру мақсатында әрі этносаралық және конфессияаралық қатынастарды одан әрі үйлестіру, төзімді сана мен мінез-құлық нормаларын қалыптастыру және әлеуметтік тәжірибеге енгізу жөнінде кешенді және мақсатты саясатты әзірлеу мен жүргізу қажеттігіне байланысты әзірленді. Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясында республикада қоғамның ішінде тікелей қайшылықтарға жол берілмейтіндігі белгіленген: "Біздің стратегиялық міндетіміз - халықтың көптеген топтарының бірлігі, жекешіл және қоғамдық негіздерді салиқалы үйлестіру, мұның өзі қоғамымыздың жарасымды сатылы дәстүрлерін толықтыра түседі.»

Халық құрамының көпэтностығы әрі көпконфессиялығы айқын көрінетін ел ретінде Қазақстан үшін әлеуметтік тұрақтылыққа қол жеткізу және оны нығайту, жеке адамның, жекелеген әлеуметтік топтар мен қоғамның мүдделерін үйлестіру этникалық қауымдастықтардың өзара қатынасының оңтайлы нысандарын іздестіру, этносаралық және конфессияаралық келісімді нығайту, этносаралық және конфессияаралық өзара қатынастар мәдениетін арттыру, экстремизм мен ксенофобияның алдын алу міндетімен тығыз байланысты.

Елімізде 130 ұлттың, ұлыстар мен этникалық топтардың өкілдері өмір сүруде. Мұндай әралуандылық рухани-адамгершілік құндылықтардың қайнар көзі бола отырып, белгілі бір проблемаларды туындатады. Үйлесімді этносаралық өзара қатынастар мен конфессияаралық келісімді дамыту мемлекеттік және қоғамдық болжамдау мен реттеудің кешенді ұстанымы мен тиімді тетіктерін талап етеді.

Қазақстан Республикасы өзін ар-ождан бостандығы мен діни наным бостандығы қағидаттары, әртүрлі конфессияға жататын азаматтардың өз діни бірлестіктерін құруға тең құқықтары, мемлекеттің діни бірлестіктердің ішкі істеріне араласпау қағидаты және халықаралық қоғамдастықта қабылданған діннің негізін қалаушы басқа да нормалары заң жүзінде бекітілген демократиялық, зайырлық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыруда.

Қазіргі кезеңде Қазақстанның дамуына тән ерекшеліктердің бірі қоғам өміріндегі дін рөлінің толассыз артуы болып табылады. Оның беделі мен мәртебесі артып, әлеуметтік функциялары кеңейіп келеді, дінге сенушілер мен діни бірлестіктердің саны өсе түсуде.

Республикада құрамына Қазақстан үшін дәстүрлі діни ілімдердің (ислам, христиан) барлық діни бірлестіктері және дәстүрлі емес, бұрын Қазақстанда болмаған діни қозғалыстардың жаңа ұйымдары енген көпконфессиялы кеңістік қалыптасты. Сондай-ақ діни экстремизмнің Қазақстанға енуіне ықпал ететін дінисымақ құралымдар пайда болды.

Осындай жағдайлар аясында барлық ұлттар мен ұлыстардың өкілдері үшін экономикалық, әлеуметтік, мәдени, діни дамудың бірдей мүмкіндіктерді нақты қамтамасыз етілген, ұлтаралық келісім, Қазақстан халқының біртұтастығы, ізгілік, ұлт құқықтары мен адам құқықтарын үйлесімді ұштастыру қағидаттары іс жүзінде көрініс тапқан көпұлтты, сан алуан мәдениетті және көпконфессиялы қоғам құру ісіндегі Қазақстанның жетістіктері айқын көрінеді.

Көпэтникалы және сан алуан мәдениетті қоғамдастық құрудың қазақстандық тәжірибесі көбінесе бірегей болып табылады. Елдің одан әрі табысты дамуының басты шарты ішкі саяси тұрақтылықты, азаматтық татулық пен ұлтаралық келісімді қамтамасыз ету болып қала береді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келгенде, келесі түйін жасамыз, Қазіргі уақытта этносаралық медиация институты Қазақстан Республикасының

әлеуметтік саласының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ол қақтығыстарды шешуге және елдегі әртүрлі этникалық топтар арасындағы түсіністікті жақсартуға бағытталған.

Алайда, осы саладағы елеулі жетістіктерге қарамастан, этносаралық медиация институтын одан әрі дамыту үшін әлі де көп нәрсе істеу керек. Насихаттау мен оқыту, толеранттылықты қалыптастыру және басқа халықтардың мәдениетін құрметтеу, сондай-ақ этносаралық өзара іс-қимылдың қолданыстағы тетіктерін жетілдіру саласындағы күш-жігерді күшейту қажет.

Этносаралық медиация саласында білім беру бағдарламалары мен жобаларын құруды қоса алғанда, жастармен жұмыс істеуге ерекше назар аудару қажет. Бұл жастардың басқа мәдениеттерге деген жағымды қарым-қатынасын қалыптастыруға және осы идеяның болашаққа сақталуын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Сонымен қатар, этносаралық медиация институтының орасан зор әлеуетіне қарамастан, Қазақстандағы әртүрлі этникалық топтар арасындағы өзара іс-қимыл шекарасын кеңейтуге мүмкіндік беретін этносаралық медиация процестерін цифрландыру да маңызды болып табылады. Бұл елдегі этносаралық медиация институтының дамуында жаңа тарау ашады және оның қазіргі және болашақтағы мүмкіндіктерін кеңейтеді.

2. ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ЕНГІЗУ БАРЫСЫНДАҒЫ ТӘЖІРБИЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

2.1 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ

Этностық қақтығыстың алдын алу үшін, әрине бұл қақтығыстардың ықтимал себептерін анықтап, оларды саралап, шығарылған қорытындылардың негізінде нақты қадамдар жасау қажет.

Сондықтан Қазақстан Республикасында этносаралық қақтығыстардың пайда болу себептерін анықтамас бұрын, жалпы қазақ жерінде орын алған этносаралық қақтығыстардың тарихымен танысқан жөн.

Себептердің сипатына қарай қақтығыстарды объективті және субъективті деп бөлуге болады. Біріншісі адам әсер ете алмайтын сыртқы жағдайлардан туындайды, екіншісі адамдар арасындағы қарым-қатынастың табиғаты мен сипатынан туындайды, яғни мұндай қақтығыстарда адамдар тек субъектілер ғана емес, сонымен бірге қақтығыстың себебі болыптабылады.

Жанжалдарды шешу саласында оларды бизнес саласында шешілетіндерге және жеке және эмоционалды салада шешілетіндерге бөлуге болады.

Көбінесе, кейбір әлеуметтік топтарда көшбасшылар әртүрлі себептерге байланысты қақтығыстарды байқамауды жөн көреді, ал бағынышты субъектілер өздерінің жанжалдарын көпшілік назарына ұсынуға асықпайды.

Немесе, керісінше, қақтығыс бүршікте басылады, бұл жалпы әлеуметтік топқа теріс әсер етеді. Мұндай басылған қақтығыстар жасырын деп аталады және қоғамға үлкен қауіп төндіреді, өйткені олар үлкен әлеуметтік көтерілістердің ошақтары.

Қақтығыс құрылымына келетін болсақ, ол бірнеше элементтерді қамтиды. Оларды қақтығыс тұрақты емес процесс екендігіне қарамастан ажыратуға болады, өйткені бұл қақтығыс элементтерінің тұтастығын

қамтамасыз ететін құрылым. Қақтығыс құрылымына келесі компоненттер кіреді:

- қақтығыс объектісі (қарама-қайшылық, оның пайда болуы нәтижесінде жанжал пайда болған);
- жанжалға қатысушылар (субъектілер-индивидтер, әлеуметтік топтар, мемлекеттер);
- әлеуметтік орта, жанжал жағдайлары;
- жанжалды субъективті қабылдау және оның жеке элементтері.

Қақтығыс динамикасы үш негізгі кезеңді қамтиды [7].

Бірінші кезең-мүдделердің, құндылықтардың, көзқарастардың күрт айырмашылығына байланысты қарама-қайшылықтардың жинақталуы және шиеленісуі; көңілсіздік, қанағаттанбау, қауіп. Бұл кезеңде жанжалға қосылу, оны дұрыс бағытқа бағыттау, қарама-қайшылықтарды жою, қақтығыс субъектілерімен жұмыс істеу қажет. Ауру сияқты, жанжалды бастапқы кезеңде анықтау қиын, бірақ оны жеңу оңай.

Екінші кезең-өткір келіспеушіліктер, бұрынғы құрылымның, қалыпты байланыстардың жойылуы; ашық қақтығыс арқылы қарсыластың бір жағының шабуылы. Дәл осы кезеңде, шешілмегендіктен, түзетілмейтін салдарлар, қиындықтар, шешілмейтін қайшылықтар басталуы мүмкін, бұл қақтығыс тараптарының бірін физикалық түрде жоюға әкелуі мүмкін.

Үшінші кезең-жанжалды қалыпқа келтіру және оны жою үрдісі. Онда бар мәртебенің өзгеруі және қарама-қайшылықты жеңу немесе бәрі жанжалға дейінгі мемлекетке оралады [4].

Қақтығыстардың әртүрлі типологияларын білу оның себептерін білуді айтарлықтай толықтыратынын атап өтеміз. Қалай болғанда да, жанжалдың себебін анықтау оны шешуден гөрі қиын болуы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға қайта орала отырып, қақтығысты әртүрлі әрекеттерді қолдана отырып шешуге болатындығын атап өтеміз: зорлық-зомбылық, зорлық-зомбылық емес, наразылық (бағынбау, ереуілдер,

митингілер) және т. б.

«Жоғарыда айтылғандардан көрініп тұрғандай, жанжалды шешу үшін зорлық-зомбылықты қолданумен немесе оны қолданудан бас тартумен және т.б. байланысты түрлі стратегиялар қолданылуы мүмкін. Жанжал оның дамуының соңғы кезеңінде де жанжалды тудырған қайшылықтарды жою арқылы шешілуі мүмкін».

«Келісу рәсімі» - әдетте келіссөздер, медиация және аралық сот жатқызылатын дауларды (жанжалдарды) баламалы реттеуге делдалдық пен жәрдемдесудің барлық түрлерін қамтитын «қолшатыр» термині.

Қазақ елінде соғыстан кейінгі алғашқы этносаралық қақтығыстар жер аударылған халықтармен болды. 1942-1944 жылдар аралығында жер аударылған және жер аударылған халықтар: ингуштар, шешендер, Қырым татарлары, корейлер, балқарлар, күрдтер, түріктер, қарашайлар, немістер қоныс аударды. Сондай-ақ, Қазақстан халқы ГУЛАГ, КАРЛАГ, АЛЖИР және т.б. тұтқындармен толықты, олардың бір бөлігі кейіннен Қазақстанда өмір сүруге қалды.

Соғыстан кейінгі жылдары болған алғашқы этносаралық қақтығыстар Хрущевтің тың игеру бағдарламасымен де байланысты болды. Осы кезеңде РСФСР мен КСРО-дан алты миллионға жуық орыс және украиндар Қазақ КСР-не қоныс аударды. Бұл халықтың айтарлықтай демографиялық ауытқуын тудырды, еңбек және тұрғын үй нарығындағы бәсекелестікті күшейтті. Тың игеру үшін жерді алып қою қазақ халқын дәстүрлі жайылымдық мал шаруашылығымен айналысу мүмкіндігінен айырды, бұл олардың материалдық жағдайының айтарлықтай нашарлауына әкелді [29] .

Жергілікті құқық қорғау органдарының көптеген этносаралық қақтығыстары адамдардың үлкен тобымен қылмыстық құқық бұзушылық немесе жаппай бұзақылық деп танылды және бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен жарияланбады. Билік мұндай фактілерді қоғамнан жасыруға тырысты. 1992 жылдан кейін барлық қақтығыстары кеңінен жарияланды және негізінен

күрдтер, шешендер, лезгиндер, аварлар, даргиндер, ұйғырлар және т.б. сияқты елдің шағын халықтарының өкілдеріне қарсы бағытталды.

Сонымен қатар, қақтығыстардың этникалық бағытының өзгеруі титулдық ұлт мәртебесінің славяндардан жергілікті қазақтарға ауысуымен байланысты. Бұған дейін кіші мұсылман халықтары өз ұстанымдарын қорғауға деген ұмтылыстарында қазақтармен дәстүрлі түрде ынтымақтасатын. Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін бұл тараптар қарама-қарсы позицияларда болды.

Сонымен бірге, 1991 жылдан кейін барлық жағдайда дерлік қазақтар мен Кавказ халықтарының өкілдері, сондай-ақ ұйғырлар арасында қақтығыстар болғанын атап өткен жөн.

Сонымен қатар, 1991 жылдан кейінгі этносаралық қақтығыстардың көптігі жалпы қазақ халқының агрессивтілігімен емес, бұқаралық ақпарат құралдарының оқиғаларды жариялаудың жаңа режимімен және тәуелсіз БАҚ пен байланыс құралдарының пайда болуымен түсіндіріледі. Қазақстандағы ұсақ этносаралық қақтығыстар бұрын да болған, бірақ Қазақстанның орыс және басқа да еуропалық этностары оларға қатысқан жоқ.

Қазақстанда көптеген диаспоралары бар корей, татар, қырғыз, өзбек және басқа ұлт өкілдерімен қазақтардың елеулі ұлтаралық қақтығыстарының болмауы, сондай-ақ 1991 жылдан кейін орыстармен, украиндармен, белорустармен және немістермен қақтығыстардың толық болмауы көршілес Орта Азия республикаларына қарағанда қазақтардың ұлтшылдық идеяларының төмен деңгейін дәлелдейді. Қазақ халқының төзімділігі мен төзімділігінің бұл деңгейі көпконфессиялы және көпұлтты елде ұзақ тұруымен, сондай-ақ ана тілінен басқа екінші тілді меңгерген қазақтардың үлкен пайызымен, сондай-ақ қазақ тілін білмейтін этникалық қазақтардың үлкен пайызымен түсіндіріледі [13].

Жалпы ұлтаралық келісімнің жоғары деңгейіне қарамастан, соңғы уақытта, өкінішке орай, Қазақстанда этносаралық қақтығыстардың өршуінің жекелеген жағдайлары орын алды. 2000 жылдың басында Қазақстанда бірнеше

этносаралық қақтығыстар болды, мысалы, 2007 жылы Шешен Махмановтар отбасымен қақтығыстар, 2006 жылы жергілікті қазақ-ұйғыр қақтығыстары, 2007 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында күрдке қарсы қақтығыстар.

Бұл қақтығыстар жаппай ксенофобия негізінде тұрмыстық қылмыс ретінде анықталды. Этносаралық қақтығыстардың неғұрлым ірі жағдайлары елдің шығыс және оңтүстік-шығыс өңірлерінде орын алды, олар маңызды мұнай өндіруші өңір болып табылады (Шығыс Қазақстан облысы) және этникалық әртүрлілігімен және оңтүстік-шығыста (Жамбыл облысы) халықтың тығыздығының жоғарылауымен сипатталады.

Сондай-ақ, 1989 жылы Жаңаөзендегі (Батыс Қазақстан) қазақ жастары мен Кавказдан келгендер арасындағы жанжал үлкен тәртіпсіздіктерге ұласып, нәтижесінде Кавказға 3000-ға жуық адам оралды. Жаңаөзен Қазақстанның осы мұнай өндіруші аймағындағы әлеуметтік-экономикалық проблемаларға, келуші вахтасылар мен жергілікті халық арасындағы экономикалық теңсіздікке байланысты қазір де әлеуметтік шиеленісті өңір болып қала береді.

2020 жылғы 7 ақпанда Жамбыл облысының Қордай ауданында жергілікті халық пен осы аумақта тұратын үшінші этнос дүнгендер арасында ірі этносаралық қақтығыс болды. Осы қақтығыстың салдарынан 182 адам жарақат алып, 10 адам қаза тапты. Бұл ауданның халқы көп мәдениетті, 143 827 адамнан тұрады, оның 49,62 % (71 374) қазақтар, 9,93 % (14 281) орыстар, 33. 81 % (48 634) дунгандар, сондай-ақ түріктер (0,71 %), өзбектер (0,26 %), күрдтер (0,29 %), әзірбайжандар (2,68 %), қырғыздар (1,06 %), татарлар (0,18%), корейлер (0,11%).

Қазақстандық зерттеушілердің пікірінше, бұл қақтығыстың себебі осы өңірдегі елеулі экономикалық, әлеуметтік және құқықтық проблемаларды, атап айтқанда контрабанда, есірткі трафигі, сыбайлас жемқорлық, жергілікті құқық қорғау органдарының әлсіздігін айғақтайтын жинақталған этносаралық проблемалар болып табылады. Әлеуметтік және экономикалық шиеленісте қайнап жатқан билік. Нәтижесінде Қазақстан халқы Ассамблеясына бірнеше

ауыр айып тағылды. Бұл айыптаулардың ішінде ұлтаралық қақтығыстардың практикалық алдын - алу бойынша тиімсіз жұмыс және әлсіз Медиация бар. Алайда, біздің ойымызша, бұл этникалық қақтығыстардың басқа да объективті себептері бар.

Біріншіден, көптеген этносаралық қақтығыстар жасырын, бұл оларды болжауды қиындатады. Бұл қақтығыстар әдетте ұзақ уақыт бойы жинақталған және өте тез өртеніп, жаппай тәртіпсіздіктерге ұласуы мүмкін кез келген оқиғадан туындауы мүмкін.

Екіншіден, барлық этносаралық қақтығыстар Қазақстанның ауылдық, халқы тығыз, полиэтникалық жерлерінде және ұлттық азшылықтардың этникалық диаспоралары тұратын жерлерде орын алуда. Осыған байланысты соңғы уақытта халық тығыз қоныстанған оңтүстіктен орталық және Солтүстік Қазақстанға урбанизация мен ішкі көші-қонның үлкен өсуі байқалғанын атап өткен жөн. Соңғысы Қазақстан астанасын оңтүстіктен (Алматы) солтүстікке (Астана) көшірумен байланысты, мұнда этносаралық шиеленіс деңгейі айтарлықтай төмен [30].

Үшіншіден, бұл этносаралық қақтығыстар айсбергтің ұшы ғана, оның артында ауылдық жерлерде өмір сүрудің төмен деңгейі, жұмыссыздық, жаппай көші-қон аудандарындағы жұмыс орындары үшін бәсекелестіктің жоғары деңгейі сияқты әлеуметтік-экономикалық проблемалар кешені жатыр. Шетелдік жұмыс күші, бөлу теңсіздігі, әлсіз жергілікті билік және сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі [14].

Сонымен қатар, Қолданбалы этносаяси зерттеулер институты 2020-2021 жылдары жүргізген қоғамдық пікір социологиялық мониторингінің деректері бойынша Қазақстан Республикасында этносаралық қатынастардағы тұрақтылықтың «базалық өзегі» 94% деңгейінде сақталуда. Біздің азаматтарымыздың 88,3%-ы көпиэтностық идеямен бөліседі. Халықтың көпшілігі басқа этностар өкілдеріне 93,7% – оң қараста, 4,3% – ықтимал теріс көзқараста, 1,1% – теріс көзқараста. Жалпы, азаматтар этносаралық келісімді

сақтау жөніндегі мемлекеттік саясатты қолдайды және мұндай қолдау деңгейі 85,9%-ды құрайды.

Бұл көрсеткіштер бейбітшілік пен келісімнің қазақстандық моделі жұмыс істеуінің жалпы тиімділігін куәландырады.

Сонымен бірге, елдегі этносаралық қатынастардың дамуына әсер ететін сыртқы және ішкі факторларды бөліп көрсеткен жөн.

Сыртқы факторлар арасында ХХІ ғасырдың жаңа сын-қатерлерін, әлемдік экономиканың құбылмалылығын, геосаяси текетірестің өршуін, қазіргі заманғы халықаралық қақтығыстардың туындауына этнодіни фактордың ықпалының өсуін, көші-қон ағындарының күшеюін және босқындар санының өсуін атап өту маңызды.

Қазақстанның геосаяси ортасы күрделене түсуде және жағдай шиеленісе түсуде. Атап айтқанда, әлемнің ірі мемлекеттері арасындағы санкциялық текетірестер, жақын жатқан елдердегі ахуалдың шиеленісуі және Ауғанстаннан келген босқындар санының өсуі Орталық Азия өңіріндегі халықаралық ахуалдың қалыптасуына теріс әсер етеді.

Қазақстанда тұратын этностардың тарихи шығу тегі елдеріндегі, оның ішінде әзірбайжан-армян және қырғыз-тәжік шекараларындағы оқиғаларға байланысты жекелеген жанжалды жағдайлар, сондай-ақ ресей-украиналық қатынастарының нашарлау факторы, жекелеген шетелдік саясаткерлердің арандатушылық мәлімдемелері Қазақстандағы этносаралық қатынастарға теріс әсер етуі мүмкін.

Жоғарыда көрсетілген мән-жайларды кейбір сыртқы күштер геосаяси текетірес туындаған жағдайда Қазақстандағы этносаралық қатынастарды шиеленістіру үшін пайдалануы мүмкін.

Осының бәрі Қазақстан халқының бірлігін, ұйымшылдығын және патриотизмін одан әрі нығайтуды, этносаралық саладағы мемлекеттік саясатты жетілдіруді, Ассамблея қызметін жандандыруды талап етеді.

Ішкі факторлардың ішінде мыналарды атап көрсетуге болады:

Елдің этнодемографиялық жағдайының өзгеруі.

2022 жылғы 1 тамыздағы жағдай бойынша Қазақстан халқының саны 19 млн. 5 мың адамды құрады, олардың ең көп пайызы қазақтар (69,01%), одан кейін орыстар (18,42%), одан әрі төмендеу көрсеткіш өзбектер (3,29%), ұйғырлар (1,48%), украиндар (1,36%), татарлар (1,06%), немістер (0,92%), түріктер (0,61%), кәрістер (0,57%), әзірбайжандар (0,61%), дүнгендер (0,40%), белорустар (0,28%), тәжіктер (0,27%), күрдтер (0,25%), шешендер (0,18%), поляктар (0,15%), башқұрттар (0,09%), басқа этнос өкілдері 1,04%-ды құрады.

Жалпы, 2018-2020 жылдарға арналған халық саны жөніндегі статистиканың қолда бар деректері бойынша ел халқының тұрақты ұлғаю үрдісі байқалады. Мәселен, соңғы үш жылда ел халқының саны 2,6%-ға өсті.

Бұл ретте халық құрамындағы еуропалық этностар үлесінің төмендеуі және шығыс этностарының өсуі байқалады. Халық құрамындағы еуропалық этностар үлесінің төмендеуі олардың елден тыс жерлерге көшіп кетуіне байланысты орыстар, немістер, белорустар және басқа да этностар санының тез азаюына байланысты.

Мысал ретінде 2022 жылдың басындағы орыстардың үлесі 2018 жылмен салыстырғанда 75 мың адамға азайғанын айтуға болады. Санның азаюының үлкен қарқыны украиндықтарға да (олардың саны үш жылда 13 мың адамға азайды), немістерге (3 мың адамға азайды), белорустарға (2 мың адамға азайды) және т.б. тән.

Халықтың өсуі қазақтар санының, сондай-ақ басқа шығыс этностарының: өзбектердің, ұйғырлардың және басқалардың өсуіне байланысты. Мысалы, соңғы үш жылда еліміздегі қазақтардың саны 524 мың адамға артты. Тез өсіп келе жатқан этникалық топтардың бірі – өзбектер, олардың саны үш жылда 28 мың адамға өсті. Ұйғырлар (9 мың адамға), әзірбайжандар (4 мың адамға), дүнгендер (4 мың адамға), тәжіктер (2,7 мың адамға), түріктер (2,7 мың адамға), күрдтер (1,6 мың адамға) саны тұрақты өсуде.

Ақпараттық алаң

Ақпараттық салада жекелеген этностар мен олардың тарихи шыққан елдеріне қатысты белгілі бір жағымсыз дүниетанымдық көзқарастардың таралуы байқалады, бұл елдегі этносаралық жағдайға теріс әсер етеді.

Әлеуметтік желілердің контент-талдауы олардағы этносаралық дискурстың артқанын көрсетеді. 2019 жылғы 1 қарашадан бастап 2020 жылғы 1 қарашаны қоса алғандағы кезеңде этносаралық жағдай мәселесі бойынша 474 849 мақала жарияланды. Оның ішінде 14 690 – оң, 34 332 – теріс, 425 827 – бейтарап жарияланымдар.

Теріс күн тәртібінің позитивтіден басым болуы, әлеуметтік сауалнамалар деректері бойынша арандатушылық посттардың әлеуметтік желілер мен мессенджерлерде таралу қаупі респонденттердің 22%-ын алаңдатады [15].

Сонымен бірге, этносаралық және конфессияаралық қатынастар саласындағы қазіргі ахуалды талдау бұл проблемаға кешенді ұстаным қажет екенін көрсетеді. Осы процестің барлық аспектілерін көрсететін Қазақстандағы этносаралық және конфессияаралық қатынастарды үйлестіру проблемасына арналған арнайы бағдарламалық құжатты қабылдау үшін жағдай жасалды.

Ұлттық саясат Қазақстанда тұратын диаспоралар мүдделерінің бүкіл қырын көрсететін өзінің арсеналында олардың келісімдерінің тиянақты тетігі бар шоғырландырушы факторға айналуға тиіс. Осыған байланысты мемлекеттік билік органдарының, әр түрлі саяси және қоғамдық күштердің конституциялық қағидаттарға, ғылыми негізделген қорытындылар мен ұсынымдарға негізделген ұлттық мәселедегі ұстанымдарының ортақ болуы ерекше маңызға ие болады.

Кедейлік, жұмыссыздық, әлеуметтік қорғалмау сияқты осындай әлеуметтік проблемалар ұлтаралық жанжалдарға ұласуы мүмкін әлеуметтік шиеленіске түрткі болады. Этносаралық және конфессияаралық келісімге қол жеткізу проблемаларының жүйелі сипаты арнайы бағдарлама жасау қажеттігін туындатты [27].

Тарих көрсеткендей, этностардың көпшілігі Қазақстанда КСРО кезеңінде жаппай мәжбүрлі қоныс аударуға байланысты болды. Сол кезде

қазақтар Отанынан алыстап кеткен адамдарға жанашырлықпен қарады, қолдарынан келгеннің бәріне көмектесті. Қазақстан қазір осында тұруға және жұмыс істеуге келген түрлі этностардың өкілдерін қабылдайды.

ҚР Статистика комитетінің деректеріне сәйкес, 1991 жылы республика халқы 16 358 мыңнан астам адамды құрады. 1989 жылғы халық санағына сәйкес Қазақстанның этникалық құрылымында қазақтар саны 40%, орыстар 37,6%, немістер 5,8%, украиндар 5,4%, татарлар 2% (1-кесте) 16 222 мың тұрғынның жалпы санынан басым болды. Төменде келтірілген мәліметтер бойынша біз қазақтардың басқа ұлттарға қатысты басымдылығының жыл сайынғы өсуін байқаймыз, мысалы, 1989 жылы қазақтар 40% немесе 6 488 мың адамды құрады, ал 2019 жылдың басында 12 505 мың адамды немесе ел тұрғындарының жалпы санының 67,98% - құрады. Сондай - ақ, өзбектердің өсуі байқалады: 1989 жылы 330 мың адам, 2019 жылдың басында 590 мың адам тұрады; ұйғыр 181 және 270 мың адам; түріктер-тиісінше 49 және 112 мың адам; әзірбайжандар-тиісінше 88 және 110 мың адам; дүнген-тиісінше 29 және 72 мың адам. Сол деректерге сүйенсек, 1989 жылы орыстардың айтарлықтай төмендегенін байқаймыз, 1989 жылы 6 092 мың адам, 2019 жылдың басында 3 553 мың адам, тиісінше 878 мың адам украиндар және 270 мың адам, тиісінше 946 мың адам немістер және 178 мың адам тұрады [28].

Жоғарыда аталғандарды ескере келіп, осындай ұлы тарихы, ұланғайыр жері және көп ұлтты мемлекетте халықтың бейбіт өмірін қамтамасыз ету үшін бірталай өзгерістер енгізу қажет деген тұжырым жасалады.

Біздің ойымызша, полиэтникалық ортадағы медиация тек Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы делдалдық кеңестердің қызметімен ғана шектеліп қоймай, сонымен қатар Қазақстанда ежелгі заманнан бері қалыптасқан дәстүрлі билер соттары, геронтократия (ақсақал – ақсақалдардың билігі) сияқты дәстүрлі делдалдық институттарын әр түрлі этнос өкілдері, сондай-ақ дін қайраткерлері арасында жандандыруы тиіс, өйткені, көбінесе қақтығысқан этностардың барлық өкілдері мұсылмандар.

Біріншіден, әр жергілікті атқарушы органның қарамағында «ақсақалдар кеңесін» құруды міндеттеу. Сол кеңестің құрамын үйреншікті тек ақсақалдардан құрамай, қазіргі заманның проблемаларына да сай етіп, мүшелерді тағайындаған жөн. Яғни, мүшелікте міндетті түрде, тұрғындардың қалауы сайлауы бойынша ақсақалдар, міндетті түрде беделді жас азамат немесе азаматша, білікті заңгер маман, болған жағдайда блоггер және ҚХА өкілі және жергілікті учаскелік инспектор болуы тиіс.

Оған қоса, Ақсақалдар кеңесі туралы ережені бекіткен жөн.

Жоба.

I. Жалпы ережелер

1.1 Жергілікті атқарушы органның басшысының немесе орынбасарының жанынан Қоғамдық-Консультативтік орган ретінде құрылады

1.2 Ақсақалдар кеңесі ауыл, аудан, қала тұрғындарының ең белсенді мүшелерінен, ерекше еңбегі бар тәжірибелі және беделді мамандардан тұрады.

1.3 Ақсақалдар кеңесі Ақсақалдар кеңесі мүшелерінің, бастамасы бойынша жоғарыда аталған мәселелерді қарауға қабылдайды.

1.4 ақсақалдар Кеңесінің қызметіне басшылықты мүшелер тағайындайтын ақсақалдар кеңесінің төрағасы, ал ол болмаған кезде – төрағаның орынбасары жүзеге асырады.

II. Ақсақалдар кеңесінің құзыреті

2.1 Ақсақалдар кеңесі құқылы:

- өздерінің қарамағындағы аумақтың әлеуметтік ахуалын, этносаралық жағдайын қадағалау;

- этносаралық даулар туындаған немесе туындауы туралы күмән болған жағдайда оның алдын алу шараларын жүзеге асыру жөнінде ұсыныстар енгізу;

- оқу-тәрбие процесін, ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру мәселелері бойынша университет ғалымдарының ұсыныстарын зерделеу және қорытындылау және оларды Ғылыми кеңестің, ректордың қарауына енгізу

- жергілікті атқарушы органның құжаттарына қайшы келмейтін өзге де мәселелерді қарау және талқылау.

2.2

- белгіленген тәртіппен кеңесу және консультативтік органдардың жұмысына, өткізетін кеңестерге және өзге де іс-шараларға қатысуға;

- лауазымды адамдарынан өз қызметін жүзеге асыру үшін қажетті материалдарды сұрату.

2.3 ақсақалдар кеңесінің мүшелері:

- ақсақалдар Кеңесінің қызметіне белсенді қатысу;

- ақсақалдар кеңесінің отырыстарында берілген тапсырмаларын орындау.

2.4 ақсақалдар кеңесі өздері құрылған аумақта басқа қоғамдық ұйымдарымен, мемлекеттік мекемелермен, ардагерлер кеңесімен, кәсіподақ ұйымымен, жастар ұйымдары комитетімен және т. б. тең негізде және тығыз байланыста жұмыс істейді.

III. Ақсақалдар кеңесінің жұмыс регламенті

3.1. Ақсақалдар кеңесінің отырыстары кем дегенде екі айда бір рет шақырылады.

3.2. Шешімдер отырысқа қатысып отырған ақсақалдар кеңесі мүшелерінің жай көпшілік даусымен қабылданады.

3.3. Ақсақалдар кеңесінің шешімдері міндетті түрде әкімнің назарына жеткізіледі және ұсынымдық сипатта болады.

3.4. Жұмыс топтарының отырыстары қажеттілігіне қарай немесе төрағаның тиісті тапсырмаларын алғаннан кейін өткізіледі.

3.5. Жұмыс тобының отырыстарында оның мүшелерінің көпшілігі қабылдаған шешімдерді ақсақалдар кеңесінің қарауына шығарады не ақсақалдар кеңесінің төрағасы әкімнің қарауына жібереді.

3.6 Ақсақалдар кеңесінің төрағасы:

- ақсақалдар Кеңесінің қызмет жоспарын бекітеді;

- әкімге ақсақалдар кеңесінің құрамына енгізу және одан мүшелерді шығару туралы ұсыныстар енгізеді;

- ақсақалдар кеңесінің жұмыс топтарының қызметін үйлестіреді;

- ақсақалдар кеңесінің отырыстарын өткізеді.

3.7 орын алған этносаралық дауларды шешу;

3.8 мемлекеттік дәрежеде орын алған қақтығыстар кезінде, құрылған жедел штабтың қарамағында қызмет көрсету.

IV. Ақсақалдар кеңесі туралы ережені қабылдау және оған өзгерістер мен толықтырулар енгізу

4.1. Осы ережені Кеңес құрамына кірген барлық қатысушылар қарайды және әкіммен бекітіледі.

4.2. Осы Ережеге қатысушылардың ұсынысы бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі мүмкін. Өзгерістер мен толықтырулар енгізу отырыстарда жүзеге асырылады және осы ұсыныс бойынша талқылау мен дауыс беруді автоматты түрде жүргізуді көздейді. Егер қатысушылардың жалпы санының үштен екісі "жақтап" дауыс берсе, осы Ережеге өзгерістер мен толықтырулар қабылданды деп есептеледі.

V. ақсақалдар кеңесінің қызметін тоқтату

5.1. Кеңестің қызметі қатысушылардың жалпы санының үштен екісінің даусымен тиісті шешім қабылданған жағдайда тоқтатылады.

5.2. Қызметті тоқтату туралы шешім қабылдаудың бастамашысы кеңеске қатысушылардың кез келгені бола алады, ол бұл ретте өз ұсынысының негізді уәждемесін ұсынуға тиіс.

Жоғарыда аталған ұсынысты жүзеге асырудың арқасында, біз жергілікті аймақтарда туындауы мүмкін немесе туындаған этносаралық жанжалдар жайлы әрдайым хабардар болып, олардың у шығып кетуінің алдын алу мүмкіндігіне ие болатын едік. Сол себепті нақты мақсаты мен міндеттері бар жауапты кеңеспен осындай жұмыстар жүзеге асырылса оның пайдасы асатын болады деген тұжырымға келдік.

2.2 ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРБИЕДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Елдегі ұлттық және діни қатынастарды одан әрі үйлестіру, төзімді сананы қалыптастыру және қазақстандық қоғамда экстремизмнің алдын алу жөніндегі іс-шаралардың тиімді жүйесін әзірлеу және іске асыру, шешімі ұлттық-мәдени, діни және үкіметтік емес бірлестіктердің кеңінен қолдауына сүйенген мемлекеттік және жергілікті органдардың үйлестірілген күш-жігерін талап ететін кешенді міндет болып табылады.

Мемлекеттік тәуелсіздік пен егемендікке қол жеткізген сәттен бастап қазақстан демократиялық мемлекет құруға, әлеуметтік әріптестік пен азаматтық келісімді, саяси және ұлтаралық тұрақтылықты қамтамасыз етуге нық бағыт алды.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік ұлттық саясаттың негізгі қағидаттары: адам мен азаматтың нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, қай әлеуметтік топтарға және қоғамдық бірлестіктерге жататынына қарамастан, олардың құқықтары мен бостандықтарының теңдігі; әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, тілдік немесе діни тәуелділік белгілері бойынша азаматтардың құқықтарын шектеудің кез келген нысанына тыйым салу; Қазақстанның тарихи қалыптасқан біртұтастығын сақтау;

Қазақстан Республикасының Конституциясына, халықаралық құқықтың жалпы танылған қағидаттары мен нормаларына Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сәйкес Қазақстан аумағында тұратын халықтардың құқықтарына кепілдік беру; әрбір азаматтың ешқандай мәжбүрлеусіз өзінің қай ұлтқа жататынын анықтау және оны көрсету құқығы; Қазақстан Республикасы халықтарының ұлттық мәдениеттері мен тілдерін дамытуға ықпал ету; қайшылықтар мен жанжалдарды уақытылы және бейбіт түрде шешу; мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық және діни араздықты, өшпенділікті не қастықты қоздыруға бағытталған қызметке тыйым

салу;

Қазақстан Республикасының аумағынан тыс жерлерде оның азаматтарының құқықтары мен мүдделерін қорғау, халықаралық құқық нормаларына сәйкес шет елдерде тұратын отандастарға ана тілін, мәдениеті мен ұлттық дәстүрлерін сақтауда әрі дамытуда, олардың тарихи отанымен байланысын нығайтуда қолдау көрсету болып табылады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда осы проблеманы шешуге бағытталған шаралар кешенін көздейтін бірқатар кесімдер қабылданды, олардың негіз қалаушылары «Қазақстан халқы Ассамблеясының стратегиясы мен Қазақстан халқы Ассамблеясының ережесі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 26 сәуірдегі N 856 Жарлығы, «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» және бірқатар басқалары болып табылады.

Қазақстан халықтарының тілдерін дамыту туралы қамқорлық мемлекеттік саясат дәрежесіне көтеріліп, ұлттық саясаттың құрамдас бөлігі болып табылатынын атап өту қажет. Мемлекет басшысының "Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елу елдің қатарына кіру стратегиясы. Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында" атты Қазақстан халқына Жолдауында қойылған міндеттерге қол жеткізу жөніндегі шарттардың бірі қазақ халқының сан ғасырлық дәстүрін, тілі мен мәдениетін сақтау және дамыту болып табылады, бұл ретте ұлтаралық және мәдениаралық келісім, Қазақстанның біртұтас халқының ілгерілеуі қамтамасыз етіледі. Қазіргі уақытта Қазақстанда тілдердің шынайы әралуандылығы бар, жүзден астамы функционалдық мақсатта пайдаланылуда.

Қазіргі Қазақстанда діни және этникалық төзімділік дәстүрлі түрде жоғары болып қалып отыр. Республикадағы ұлтаралық қатынастар жеткілікті түрде тұрақты дамуда, ал туындап жатқан мәселелер өркениетті нысанда шешілуде. Қазақстандықтардың мәдениетаралық диалог пен этникалық шоғырланудың жалпы адами құндылықтарына бейімділігі экономиканы

реформалауға байыпты әрі шынайы бағдарды жүргізудің, азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құрудың, әлеуметтік қорғаудың пәрменді тетіктерін құрудың, әлеуметтік проблемаларды демократиялық жолмен шешудің рухани-адамгершілік негізі болып табылады. Өз ұлтының мүддесін күйттеу емес, ұлтаралық қатынастардың адамгершілік, құқықтық негіздерін нығайту бұлардың игіліктерінің тәсілі болып табылатынын неғұрлым жіті түсінушілік үрдісі байқалуда.

Демократиялық қоғам құру процесінде мемлекет пен діни бірлестіктер арасындағы қатынастар түбегейлі түрде өзгерді. Қазақстан Республикасының Конституциясына және 1992 жылы қабылданған «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес дінге сенушілер өздерінің жалпы адами және азаматтық құқықтары мен міндеттерін шектеуге ұшырамай, дінді еркін ұстануға мүмкіндік алды.

2006 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 40-тан астам конфессия мен деноминация өкілі болып табылатын діни бірлестіктердің жалпы саны 3420-ны құрады. Діни бірлестіктер жалпы санының 1853-і Ислам, 267-сі Орыс православие шіркеуі, 94-і Римдік-католик шіркеуі, 1101-і Протестанттизм, 78-і дәстүрлі емес әрі жаңа құралымдар (бахайлар, Кришна санасы қоғамы, Соңғы өсиет шіркеуі және басқалары) және басқа да саны аз діни құралымдар - 349.

Діни бірлестіктерде 2565 діни ғибадат құрылыстары бар, олардың 1727-сі - мұсылман мешіттері, 241-і - православие шіркеуі, 74-і - католик костелдері, 10-ы - синагога, және бес жүзден астам протестанттық және басқа да шіркеулер.

Діни бірлестіктер 38 атаулы мерзімді баспасөз басылымдарын шығарады. Ел азаматтарының шет елге ұйымдасқан түрде шығуының ең бұқаралық сипаттағы түрі - қажылық сапарға шығушы қазақстандық зиярат етушілердің саны жыл сайын өсуде.

Қазақстанда 8 жоғары (оның ішінде 2 исламдық, 1 католиктік, 1 лютерандық, 4 протестанттық), 6 арнаулы орта және 3 жалпы білім беретін діни оқу орындары жұмыс істейді, ірі мешіттердің жанында тұрақты әрекет ететін

курстар мен шіркеулердің жанында жексенбілік мектептер жұмыс істейді.

Қазіргі уақытта Қазақстанда 22 елден 413 шетелдік миссионер жұмыс істеуде.

Әр түрлі елдерде жасалған террористік акциялардан кейін терроризм мен діни экстремизмге қарсы әрекет ету жөніндегі батыс елдерінің халықаралық тәжірибесін ескере отырып, мемлекеттік органдардың дінді жамылып экстремистік іс-қимылды жүзеге асыратын діни бірлестіктер мен шетелдік миссионерлердің жұмыс істеуін анықтау және олардың жолын кесу жөніндегі жұмысын жетілдіру қажеттілігі арта түсуде.

Қазақстан Республикасындағы діни ахуалды сипаттай келе, оның елдің жалпы әлеуметтік-саяси және экономикалық жағдайымен тікелей байланысты екенін атап өту керек. Экономиканың нығаюымен және қоғамның демократиялануымен діни саладағы бірқатар алаңдатушылық туғызып отырған үрдістердің ыдыратушы әлеуеті әлсірейді.

Қоғамдық тұрақты дамудың және барлық халықтардың әл-ауқатының жақсаруының негізгі факторларының бірі бейбіт конфессияаралық диалог болып табылады. 2002 жылдың күзінде Қазақстанға сапары барысында БҰҰ-ның бас хатшысы Кофи Аннан соңғы жылдар көбінесе «өркениеттер арасындағы жікшілдік» деп аталып келген әр түрлі мемлекеттер арасындағы қатынастардағы шиеленіспен орын алуымен, сонымен бірге бұл қатынастардың шиеленісуінің себептері ретінде діни сипаттағы проблемалар аталатынымен есте қалатынын ескере отырып, сондай-ақ төзімділік пен келісімнің қазақстандық бірегей тәжірибесін назарға алып отырып, біздің елді ұлтаралық тұрақтылық пен рухани төзімділіктің үлгісі деп атады.

2001 жылғы қыркүйекте Рим Папасы Иоанн Павел II-нің Қазақстанға келуі Съезд өткізудің алдындағы елеулі қоғамдық-саяси және діни іс-шаралардың қатарынан ерекше орын алды. Съезд шақыру туралы бастаманы алғаш рет Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаев 2003 жылғы ақпанда өзінің Ватикандағы Понтификпен кездесуінде айтқанын атап өткен жөн.

2006 жылы Астана қаласында Әлемдік және дәстүрлі діндер басшыларының II Съезі болып өтті. Оның қорытындылары өркениеттер, конфессиялар, елдер мен халықтар арасындағы келісімді нығайтуға және олардың арасында сындарлы диалог орнатуға ықпал етті.

Діндердің бейбіт қатар өмір сүруі, діни экстремизмнің таралуына жол бермеу қазіргі дүниенің өзекті проблемаларының бірі болып табылады. Діни және этникалық негіздегі жанжалдар, мәдени, әлеуметтік, саяси құқықтарды шектеу, этникалық немесе конфессиялық белгілер бойынша кемсіту ұлттық-мемлекеттік жүйелердің тұрақсыздығының және халықаралық қатынастардағы шиеленістің өсуінің негізгі факторларының біріне айналды.

Қазақстанның Конституциясы олардың ұлтына қарамастан елдің барлық азаматтарының теңдігін орнықтырады. Біздің елде барлық ұлттардың, ұлыстар мен этникалық топтардың мәдениеті жалпыұлттық игілік ретінде қаралады. Барлық азаматтарға өздерінің этномәдени мүдделерін қорғау мен іске асыруда тең құқықтарға конституциялық кепілдік беріледі. Әлеуметтік зерттеулердің нәтижелеріне сәйкес республикада дінге сенушілердің саны өсуде - қазіргі таңда қазақстандықтардың шамамен 62%-ы өздерін дінге сенуші деп санайды.

Орталық Азия мемлекеттері қашанда саяси және экономикалық оқиғалардың ортасында болатын. Қазіргі таңда бұл өңір экономикасы мейлінше әлсіз әрі ішкі саяси процестері оңай емес, өте күрделі жағдайда. Оның үстіне, ол ірі ішкі өзгерістер орын алып отырған жаһандық әлемдік саясаттың дәл ортасында қалды. Осыған байланысты, Қазақстан үшін осы өңірдің бей-берекетшілік пен қатерлердің, террор мен зорлық-зомбылықтың, біздің елдегі этносаралық және конфессияаралық келісімнің шырқын бұзудың көзіне айналуына жол бермеу тұрақтылықтың маңызды факторы болып табылады. Сонымен бірге, бүгінгі Қазақстанда этносаралық шоғырланудың, конфессияаралық келісімнің моделі мен этносаралық және конфессияаралық өзара іс-қимыл процесі арасында белгілі бір алшақтық орын алуда [31].

Этносаралық және конфессияаралық өзара іс-қимыл саласындағы ахуал

өте серпінді дамуда және көбінесе оны болжау мүмкін емес. Бұл әлеуметтік тұрақтылықты, конфессияаралық және этносаралық келісімді қамтамасыз етуге бағытталған кешенді іс-қимыл бағдарламасын жасауды талап етеді.

Діни өркендеу процестеріне байланысты діни ұстамдылық постулаттары мен нормалары, конфессияаралық келісімге, діни ұйымдардың жанжалсыз қатар өмір сүруіне қол жеткізу және оны нығайту жолдары қазіргі заманғы Қазақстан үшін ерекше өзекті сипат алып отыр.

Қазіргі қазақстандық қоғам өмірінің әр түрлі қырына діни фактордың әсері күшейе түскені айқын. Оның серпіні мен ерекшеліктері мынадай негізгі нысандарда көрініс табуда: дәстүрлі діни институттардың ықпал ету саласы кеңейді; халықтың қалың топтарының діни ықпалға бейімділігі арта бастады; діни бірлестіктердің әлеуметтік функциялары кеңейді; діни білім беру аясы кеңейде, оның қаржылық және материалдық базасы нығаюда; Таяу Шығыс елдерінің, сондай-ақ Еуропа елдерінің діни-қайырымдылық ұйымдарының Қазақстандағы миссионерлік, идеологиялық және насихат қызметі күшейе түсуде.

Қоғамдық пікірде ұлттық және конфессиялық тиесілілікті теңдестіру фактісі Қазақстандағы қазіргі заманғы діни ахуалдың ерекшелігі болып табылады. Конфессияаралық қатынастардың кез келген түрде күрделенуі, әсіресе шиеленісуі ұлтаралық салаға көшетінін болжау әбден қисынды.

Осындай жағдайда жалпыұлттық бірлікті сақтау және нығайту мүдделерінде этникалық мәдениеттерді, олардың арасындағы өзара іс-қимылды саяси, экономикалық, әлеуметтік, идеологиялық жағдайлар кешенін қамтамасыз ету міндеттерінің маңызы ерекше зор. Саяси радикализмнің, конфессиялық және этникалық төзбеушіліктің алдын алу жөнінде, азаматтарға сана мен мінез-құлық төзімділігін сіңіру жөнінде, саяси және құқықтық мәдениетті дамыту, әлеуметтік әріптестікті кеңейту, қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу, экстремизмнің әр түрінің алдын алу жөнінде пәрменді шаралар қабылдау қажеттілігі өктем талап етілуде. Сондықтан, этносаралық және

конфессияаралық келісімді жетілдіру кідіріссіз әрі пәрменді шаралар қабылдауды талап ететін өзекті мәселе болып табылады.

Көпэтникалық және сан алуан мәдени қоғамдастықты шоғырландырудың, этносаралық және конфессияаралық келісімді нығайтудың модельдері мен тетіктері осы әр түрлі бағыттағы үрдістердің бүкіл күрделілігі мен қайшылықтары, ықтимал қауіптер мен жанжалдар ескеріле отырып жасалуға тиіс.

Жаңа ақпараттық және коммуникациялық технологиялар туындатқан сәйкестендіру дағдарысына жауап ретінде қауымдық сәйкестендіру, яғни белгілі бір этникалық топқа, дінге, аумаққа тиесілілікті баса көрсету үрдісі пайда болды. Сонымен бір мезгілде қазіргі заманғы жағдайларда дәстүрлі этникалық байланыстардың үзілуі, этникалық қауымдасудың оқшалануын еңсеру, адамдардың өзге мәдени құндылықтар мен нормаларды сіңіруі ырықсыз жүруде [27].

Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше мемлекет ретінде 1995 жылғы 16 қарашада ЮНЕСКО-ның Бас конференциясының 5.61-қарарымен бекітілген Төзімділік қағидаттары декларациясын қолдайды. Діни төзімділік пен бейбітшілік қағидаттары біздің мемлекетіміздің саясатында негіз қалаушы қағидаттар болып табылады.

Этносаралық қатынастар әлеуметтік және халықаралық қатынастардың ең күрделі түрлерінің бірі болып қала береді. Ғасырлар бойы мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың күш-жігері этносаралық қатынастардың алдын алу жолдары мен құралдарын іздеуге, этникалық топтардың бейбіт қатар өмір сүруіне жағдай жасауға бағытталған. Халықаралық нормалар мен әлемдік тәжірибе тұтас алғанда барлық елдер үшін үлкен құндылық болып табылады және этносаралық келісім саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудағы қателіктерден сақтандыра отырып, шешімдерді ұсынады.

Бүгінгі таңда әлемде 2000-нан астам ұлт пен ірі этникалық топ бар, ал мемлекеттер саны 200-ге жуық. Қазіргі заманғы мемлекеттердің басым

көпшілігінде кейде этносаралық қайшылықтарды тудыратын және қақтығыстарды тудыратын этникалық тұрғыдан күрделі халық құрамы бар және болады, ол Қазақстан Республикасында 200-ден астам этнос тұрады, осыған байланысты мемлекет елде қоғамдық келісім мен бірлікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша халықаралық тәжірибені, халықаралық-құқықтық нормаларды зерделейді және қолданады.

Қазіргі уақытта әлемде «балқыту қазандығы» және мультикультурализм модельдерімен қатар интермәдениеттілік тұжырымдамасы қалыптасуда.

Интермәдениеттілік әртүрлі мәдениеттерді біріктіретін мүдделерді іздеуді және әртүрлі этностар өкілдері арасында оң өзара іс-қимылды орнатуды бірінші орынға қояды. Мәдени айырмашылықтарды мойындай отырып, интермәдениеттілік жабық мәдени қауымдастықтар құруға қарсы. Еуропа мемлекеттерінде этникалық азшылықтардың өкілдері белгілі бір мемлекеттің азаматтық қоғамға, оның ішінде мемлекеттік тілді меңгеру арқылы интеграциялануына жауапты болады. Интермәдениеттіліктің ажырамас шарты – барлық азаматтардың заң алдындағы теңдігі.

Оң халықаралық тәжірибе негізінде Қазақстанда қолданылып жүрген «бірлігіміз – әралуандықта» идеясы бүгінде интермәдениеттілік қағидатымен объективті түрде толықтырылуда [16].

Іс жүзінде көптеген елдер этникалық топтарды саяси шешімдер қабылдау процестеріне тарту арқылы олардың саяси өмірге қатысуы үшін жағдайларды қолдауға тырысады. Этникалық азшылықтардың ұлттық парламенттерде өкілдігін арнайы белгіленген рәсімдер арқылы қамтамасыз ету маңызды құрал болып табылады. Ең көп таралған практика – парламенттерде арнайы орындар санын бөлу. Бұл тәсіл Дания, Жаңа Зеландия, Сингапур, Словения, Черногория және басқа елдерде қолданылады.

Қазақстан Республикасы бұл шараны Ассамблея арқылы іске асырады, ол ел Парламентінде этностық топтар мүдделерін білдіруді, олардың депутаттарының заң шығару қызметіне белсенді қатысуын және этностық

қатыстылығына қарамастан қазақстандық азаматтардың құқықтарын сақтау, оларды этностық қағидаты бойынша кемсітуге жол бермеу жөніндегі мәселелерді шешуді қамтамасыз ететін конституциялық орган болып табылады.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) елдері этникалық азшылық өкілдерінің жергілікті өкілді органдардың жұмысына, әсіресе этникалық топтар белгілі бір өңірлерде жинақы тұрған жағдайларда қатысуын кеңейту үшін жағдайлар жасауға көп көңіл бөледі.

Атқарушы биліктің функцияларын жүзеге асыру шеңберінде көптеген елдерде үкіметтер құрылымында этностардың дамуы мен этносаралық өзара іс-қимыл мәселелеріне жетекшілік ететін арнайы бөлімшелер құру әдетке айналған [32].

Азаматтық бірлікті және этноәлеуметтік өзара іс-қимылды қалыптастырудың тиімді тетігі адамдарды жергілікті қоғамдастықты дамыту және әлеуметтік саланы жетілдіру мәселелерінің кең ауқымын шешуге тарту болып танылды. Азаматтық бірлікті қалыптастырудың басым бағыттары әлеуметтік қолдауды күшейту, білім беру мен денсаулық сақтау салаларын одан әрі дамыту болып табылады. Азаматтық бірлікті нығайту құралдарының бірі волонтерлік жұмыс болып табылады. Азаматтарды волонтерлер қозғалысына тартудың жоғары деңгейі Ұлыбритания, Германия, Голландия, Ирландия, АҚШ-қа тән. Волонтерлер қозғалысы Қазақстанда, әсіресе COVID-19 пандемиясы кезеңінде өз дамуын алды.

Көптеген елдер 1965 жылғы Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық конвенцияны (бұдан әрі – Конвенция) ратификациялады, ол елдерді Біріккен Ұлттар Ұйымының нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі комитетіне (бұдан әрі – БҰҰ Комитеті) Конвенция нормаларының орындалуы туралы жиынтық мерзімді баяндамаларды ұсынуға міндеттейді. Елдердің бұл міндеті жекелеген мемлекеттердің ұлттық саясатын халықаралық тануды қамтамасыз етудің, осы

мәселені саясаттандыру әрекеттерін және сыртқы қысымды бейтараптандырудың пәрменді құралдарының бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасы осы Конвенцияны 1998 жылғы 29 маусымда ратификациялады және белгіленген тәртіппен Конвенция нормаларының орындалуы туралы тиісті жиынтық мерзімді баяндамаларды БҰҰ Комитетіне ұсынады.

Халықаралық тәжірибені талдау Ассамблея институттарының посткеңестік кеңістікте табысты жұмыс істеп келе жатқанын көрсетеді және халық бірлігін нығайтуда, сындарлы диалог мәдениетін қалыптастыруда этносаралық келісім мен тұрақтылықтың елеулі рөлін көрсетеді.

Осылайша, 1992 жылы Татарстан халықтарының бірінші съезі өтті, ол ұлттық-мәдени қоғамдар қауымдастығын (ҰМҚК) құру туралы қарар қабылдады. Қазіргі уақытта Татарстан халықтары Ассамблеясы 37 ұлттық-мәдени қоғамды, «Татарстан халықтарының жастар Ассамблеясы» жастар қанатын, осы республикада құрылған халықтар достығының үйлері мен орталықтарын біріктіреді.

1998 жылы Ресей халықтарының Ассамблеясы құрылды, ол ерікті, өзін-өзі басқаратын бүкілресейлік қоғамдық ұйым болып табылады және Ресей Федерациясының 160-тан астам халықының өкілдерін біріктіреді. Оның қызметі мемлекеттік билік органдары мен ұлттық қауымдастықтар арасындағы диалогты жолға қоюға, мұндай бірлестіктердің заң шығару процесіне және бітімгершілік қызметке қатысуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Этносаралық қатынастар саласындағы арнайы және қоғамдық құрылымдарды реформалауға арналған қоғамдық және әлеуметтік-саяси сұранысты бірқатар шет елдерде атап өтуге болады.

Көптеген жылдар бойы қоғамдық ұйым ретінде қызмет еткен Ресей халықтары Ассамблеясы 2020 жылы Ресей Федерациясы Президентінің Жарлығымен «Ресей халықтары Ассамблеясы» бүкілресейлік қоғамдық-мемлекеттік ұйым болып қайта құрылды. Оның мақсаты мемлекеттік ұлттық

саясатты жетілдіру, бүкілресейлік азаматтық бірегейлік пен ұлтаралық келісімді нығайтуға ықпал ету болды.

Ұлтаралық қатынастар саласындағы реформалаудың жарқын мысалы әлемнің 27 елін біріктіретін Еуропалық одақ (бұдан әрі – ЕО) болып табылады. Оның негізінде ЕО халықтарының мүдделерін білдіретін бірқатар бірлескен органдар құрылды және жұмыс істейді. Заңнаманы нақты сақтау негізінде ЕО-ға кіретін елдер арасында ұлтаралық қатынастар орнатқан бірыңғай еуропалық құқық әзірленді. Бұл ретте ЕО елдері халықтарын жақындастыру мен бір-біріне өзара әсер ету процесі тұрақты тереңдетіледі және үздіксіз болып табылады.

Қазіргі уақытта көпэтностық мемлекетті басқарудың тиімділігі көп жағдайда этносаралық коммуникация мен қоғамның бірлігін қамтамасыз ету басымдықтарын ескере отырып, мемлекеттік ақпараттық саясаттың толық реттелуіне байланысты [17].

Бұл мәселені шешу үшін посткеңестік кеңістіктегі бірқатар елдер (Грузия, Украина, Беларусь, Түркіменстан, Балтық елдері) жалпы сипаттағы шектеулерді көздейтін БАҚ туралы заңдардың баптарын қандай да бір дәрежеде қолданады, оның ішінде БАҚ-ты ұлттық, әлеуметтік, діни төзбеушілікті немесе алауыздықты тудыру үшін пайдалануға жол берілмейді.

Этносаралық жағдайға сыртқы деструктивті әсер ету проблемасын шешу жөніндегі халықаралық тәжірибе адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948), Хельсинки уағдаластықтары (1975), Париж хартиясы (1990) және т.б. сияқты халықаралық құжаттар негізінде шешіледі. Аталған құжаттарда ұлттардың тең құқықтылық қағидаты және адам құқығы ұлт пен мемлекет құқығынан басым деп жарияланды.

Осы нормалардың сақталуын бақылауды беделді және танымал халықаралық ұйымдар (БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі комиссиясы, Ұлттық азшылықтарды қорғау, нәсілдік кемсітушілікті жою жөніндегі БҰҰ кеңесі, Гаага халықаралық соты және т.б.) жүзеге асырады.

Ресей Федерациясында этносаралық жағдайға сыртқы деструктивті әсер ету мәселесі бірнеше аспектілерді қамтиды: саяси және дипломатиялық шеңберде жүзеге асырылатын бітімгершілік қызмет, медиация, басқа елдермен өзара іс-қимыл элементтері, нормативтік-құқықтық базаға өзгерістер енгізу, сондай-ақ әскери-күш әдістері.

Еуропа елдері Ресей қолданатын аспектілерден басқа, олардың тығыз кооперациясында, интеграциясында, экономикалық және мәдениаралық өзара іс-қимылында, сондай-ақ қауіп-қатерлерге жалпы қарсы тұруында көрінетін Еуропалық Одақ негізіндегі біріктіруші принципті қолданады.

Осылайша, әлемдік тәжірибені қысқаша талдау этносаралық қатынастарды реттеу мемлекеттік саясаттың және көпұлтты қоғамдар мен мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруінің аса маңызды факторы болып табылатынын көрсетеді.

Қазақстанда мемлекеттік саясатты іс жүзінде іске асыру кезінде елімізде тұратын барлық этностардың мүдделерін ескере отырып, жоғарыда көрсетілген шаралар мен этносаралық өзара іс-қимылды қамтамасыз ету құралдары қолданылады. Этносаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясатты іске асырудың орталық буындарының бірі Ассамблея болып табылады [18].

Этносаралық қақтығыстар проблемасын жүйелі шешу үшін бұл институтының халықаралық тәжірибиеде қолданылуын зерттеген және халықаралық дәрежеде қолданылатын шараларының арасынан еліміздің менталитетіне сай келетін тұстарын түртіп алып, қолдану қажеттілігі бар екенін ескерген жөн.

Көріп отырғанымыздай, «этномедиация», «этномедиатор» терминдері бүгін дамыған елдердің көпшілігінің заңнамасының төрінде орын алып отыр, алайда, бүгінгі күнгі өзектілігіне қарамастан, бізде бұл түсінік дамымаған және бұл сала ешбір заңмен реттелмейтіні мәлім.

Мысалы, Ресей Федерациясының тәжірибиесіне көз жүгіртер болсақ, Ресей Халықтар Ассамблеясымен этносаралық қақтығыстарды реттеуге бағытталған

арнайы «Этномедиация как фактор урегулирования споров в межнациональных отношениях: теория, современный опыт и практические технологии» атты әдістемелік құрал жарық көрген, аталған әдебиетте «этномедиатор» терминінің мағынасына түсіндірме мен этномедиаторға қойылатын талаптар, «Этномедиация есеп айырысу факторы ретінде ұлтаралық қатынастардағы даулар: теория, қазіргі заманғы тәжірибе және практикалық технологиялар» мәселелері, ұлттық саладағы заңнамалық және нормативтік база жергілікті ұлтаралық қатынастар мен медиацияның себептері жанжалдардың мәні, медиацияның рөлі және оның принциптері, мәні және этномедитацияның кейбір практикалық технологиялары жан-жақты қарастырылған [23].

Сол сияқты біздің ҚХА- мен осындай жұмыстар да жүзеге асырылса деген ұсынысымызды білдіреміз. Сол себепті бізбен, жоғарыда аталған әдістемелік құралдың жобасы даярланып, ұсынылды (2-Қосымша).

2.3 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ЕНГІЗУ БАРЫСЫНДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ЭТНОСАРАЛЫҚ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

«Бірлік, татулық және бейбітшілік – біздің мызғымас құндылықтарымыз. Оның айрықша маңызды екенін ақпан оқиғалары кезінде айқын сезіндік. Қазір қатерлі күндер артта қалды. Сол кезде қандай қауіппен бетпе-бет келгенімізді уақыт өткен сайын ұғына түсеміз. Шын мәнінде, біз мемлекеттілігімізді жоғалтып ала жаздадық. Халқымыз қаңтар қасіретінен сабақ ала білуі керек. Енді ондай жағдай қайталанбауы үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға тиіспіз», – деген сөздермен Президент жаңа Қазақстанды құрудағы басты міндеттерді айқындады [19].

Бүгін аталған мәселені барынша тиянақыты құқықтық реттеу үшін мемлекет тарапынан бірталай жұмыс жүзеге асырылуда.

Сондай өзекті проблеманың бірі болып, азаматтарымыздың арасында ұлтаралық жанжал туындауы, жікке бөлінуі жолымен арандатушылықтар салдарынан басты құндылығымыз – бейбітшілік пен тұтастығымызға қауіп төну қатері болуы мүмкін.

Бұл проблеманы талқылау және шешу жолдарын ұсыну мақстаныда а.ж. 29 сәуірінде Мемлекет басшысы Қазақстан халқы Ассамблеясының «Ел бірлігі – жаңарған Қазақстанның тірегі» атты XXXI сессиясының жұмысына қатысты.

«Қазақстан халқы Ассамблеясы жаңа жағдайда біздің бейбітшілік пен келісім жөніндегі саясатымыздың берік әрі институционалды тірегі қызметін атқаратынына сенімдімін. «Біз әртүрліміз – біз теңбіз» қағидаты саяси жаңғырудың іргелі компоненті деген пікірді ұстанамыз», – деді Мемлекет басшысы [19].

Қазіргі таңда, Ассамблеяның саяси жүйені реформалау ісіндегі орны мен рөлін анықтау, оны әрі қарай дамытудың бағытын белгілеу қажеттілігі туындап отыр.

Алайда, аталған проблеманың шешу жолдарын ұсынбас бұрын алдымен оның шығу тарихы, жалпы қақтығыс сөзінің мағынасы және этномедиацияның орнын зерттеу қажеттілігі туындайды.

Адамзат баласы бірнеше рет қақтығыстарды шешуде таңқаларлық қабілетсіздікті көрсетті. Қақтығыс географиялық, этникалық немесе діни тегіне қарамастан кез-келген қоғамдағы адам түрінің ажырамас сипаттамасы болып табылады. Сондықтан, әлеуметтік, философиялық және психологиялық ғылымдардың барлық жетістіктеріне қарамастан, адам қақтығыстың дәйекті түсіндірмесін, тіпті оны шешудің және татуластырудың барабар әдісін талдай алмады.

Жанжал адамның барлық іс-әрекетінде және біз жасаған кез-келген қарым-қатынаста пайда болады. Нәтижесінде адамдар өздерінің ішкі қақтығыстарымен күресті: отбасы отбасымен күресті, тайпа тайпамен күресті, ежелгі грек қаласы қаламен күресті, ал ұлттық мемлекеттердің пайда болуымен ұлттар қақтығыс бірліктеріне айналды және бір-бірімен соғысты. Бұл модель адамзат өркениетінде оның мәдени және технологиялық дамуына қарамастан байқалады.

Негізгі сұрақ: қақтығыс дегеніміз не? Көптеген шетелдік ғалымдар қақтығысты әртүрлі жолдармен анықтайды. Мысалы, Вебстер сөздігінде қақтығыс келесідей анықталады: «қарама-қарсы немесе сәйкес келмейтін күштер мен қасиеттердің соқтығысуы, бәсекелестігі немесе өзара араласуы». «Антогонизм» - қақтығысты анықтаудың тағы бір әдісі. Палаталар сөздігі оны «азап, антогонизм, шайқас, төбелес, қақтығыс, жекпе-жек» деп сипаттайды. Лонгманның сөздігі оны келесідей анықтайды: келіспеушілік, дау, жанжал. Барлық сөздіктер теріс коннотацияны қақтығысқа жатқызады. Көріп отырғанымыздай, көптеген адамдар «қақтығыс» терминін жан-жақты түсінеді деп санайды, алайда бұл терминнің мағынасы күні бүгінге дейін анық ашылмаған [20].

Бүгінгі таңда Посткеңестік кеңістіктегі қақтығыстар қоғамдық өмірдің нормасы болып табылатыны ащы шындық.

Соңғы жылдары, үйреншікті болып кеткен аумақтық қақтығыстар, тілдік қарама-қайшылықтар, тарихи реніштер екінші орынға шыға бастады, ал олардың орнына біртіндеп көне тұрғындар мен мигранттардың мүдделерінің қақтығысымен қоса этникалық қақтығыстар пайда болады.

Этникалық және конфессиялық әртүрлілікке байланысты қақтығыстар кеңінен дамуда.

Бұл қақтығыстардың да проблемасы сол, яғни жалпы қабылданған терминологияның болмауы. Оларды «этникалық», «этно-діни», «этносаяси», «этносаралық» деп атайды.

Қазіргі заманғы ең барабар атаулардың бірі — «этносаралық қақтығыстар» ұғымы [20].

Қазақстан Республикасындағы «этносаралық қақтығыстар» және оларды шешу жолдары көбінесе әртүрлі билік органдарының әкімшілік және күштеу шараларын қолданумен ұштасқан.

Алайда, әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, аталған шаралар нәтижелері қалаған әсерге жеткізбейді.

Сол себепті мемлекет тарапынан этносаралық қақтығыстарды шешудің және әлеуметтік шиеленістің пайда болуын төмендеуге ықпал ететін ықтимал шаралар қарастырылуда. Осындай қақтығыстарды шешуде мемлекет үшін медиацияның орны ерекше.

Қазіргі жағдайда, бірде-бір мемлекет жаһандану пердесінің артында қалмаса, медиация институты өзектілігін арттыруда. Бұл әлемдік тәртіптің күрделілігіне, жаһандық процестерге, қызықты аумақтарға және қоғамдық қатынастарға байланысты. Бірқатар мемлекеттерде саяси және экономикалық институттардың қызметі теңгерімсіз, ал қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ету басты және қиын міндет болып қала береді [21].

Сондай міндеттердің бірін орындауда мемлекет, ситуациялық өзгерістерге жауап беріп қана қоймай, сонымен қатар жаһандық өзгерістер векторын болжай алатын мемлекеттік саясатты ұстанып, этносаралық қатынастар саласындағы бірегей медиатор рөлін атқаратын - Қазақстан халқы Ассамблеясын конституциялық мәртебесі бар мекеме ретінде бекітті.

Ассамблеяның басты міндеті мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру, Қазақстан Республикасындағы қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету, мемлекеттік және азаматтық қоғам институттарының этносаралық қатынастар саласындағы өзара іс-қимылының тиімділігін арттыру болып табылады.

Бүгінде Ассамблея этносаралық келісімді, қоғамдағы толеранттылықты және халық бірлігін одан әрі нығайту үшін қолайлы жағдай жасауға септігін тигізеді.

Жалпы алғанда негізінен Ассамблея жұмысының арқасында біздің елімізде этносаралық және конфессияаралық келісімнің бірегей моделі, әрбір азамат этникалық және діни ерекшелігіне қарамастан Конституцияда кепілдік берілген азаматтық құқықтары мен бостандықтарын толық пайдалана алатындай ерекше сенім, ынтымақ, өзара түсініктік ахуалы қалыптасты.

Республикада еліміздің барлық этностарының мәдениетін, тілін, дәстүрін дамыту үшін қажетті жағдайдың бәрі жасалған. Ассамблея қызметі Қазақстанның этносаралық қатынастар мәселелерін тиімді шешетін ел ретіндегі халықаралық беделін арттыруға ықпал етеді.

Ассамблеяның негізгі міндеті – этносаралық қатынастар саласында мемлекеттік органдармен және азаматтық қоғам институттарымен тиімді өзара іс-қимылды қамтамасыз ету, қоғамда этносаралық келісімді және толеранттылықты одан әрі нығайту үшін қолайлы жағдай жасау, ел бірлігін нығайту, қазақстандық қоғамының негіз қалаушы құндылықтары бойынша қоғамдық келісімді қолдау және дамыту. Сонымен қатар, Қазақстан халқы Ассамблеясы мемлекеттік органдарға экстремизм мен радикализм көріністеріне қарсы әрекет етуге, азаматтардың демократия нормаларына негізделген саяси-

құқықтық мәдениетін қалыптастыруға көмек көрсетеді. Ассамблея этномәдени бірлестіктердің күш біріктіруін қамтамасыз етеді, этно мәдени орталықтардың, Қазақстан халқының ұлттық мәдениеттері, тілдері мен дәстүрлерінің өркендеуін, сақталуын, және дамуын қамтамасыз етеді [21].

«Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заңның 6-бабының 11-тармақшасына сәйкес Ассамблея қызметінің негізгі бағыттарының бірі этносаралық қатынастар саласындағы келіспеушіліктер мен дауларды реттеу, қақтығысты жағдайларды болдырмау жөнінде ұсынымдар әзірлеу және практикалық шараларды іске асыру және оларды шешуге қатысу болып табылады [22].

- Қазақстан халқы Ассамблеясының жұмысында медиацияның басым бағыты бар, өйткені этносаралық келісімді қамтамасыз ету ұйым қызметінің негізінде жатыр және медиативтік міндеттермен тікелей байланысты.

Бүгінде ҚХА-ның жалпы республикалық медиация желісін 13 Медиация кеңесі және облыстардағы Достық үйлері жанындағы 829 медиация кабинеті құрайды. Олардың барлығы тиісті техникалық құралдармен жабдықталған. Бұл ретте Ассамблеяның медиация кеңестері өңірлердегі Медиация стратегиясын үйлестіреді және әзірлейді және әлеуетті медиаторлар базасын ұдайы кеңейтеді. ҚХА қызметкерлерінің деректері бойынша Қазақстанда жергілікті жерлерде этносаралық қақтығыстарды реттеу, тегістеу үшін медиация институттарын пайдаланудың бірқатар табысты мысалдары бар.

Нысаналы индикаторлар және тұжырымдаманы іске асырудан күтілетін нәтижелер:

р/с №	Нысаналы индикатор	Өлше м бірлігі	Ақпарат көзі	2020 жыл (факт)	2021 жыл (баға лау)	Жоспарлы мәні			
						2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл	2025 жыл
1.	Қоғамдық	%	Әлеумет	-	80	80,2	80,4%	80,6%	80,8%

	келісім мен жалпыұлттық бірлікті нығайту деңгейі		тік зерттеулер		%	%			
2.	Қазақстан этностары арасындағы толеранттылық деңгейі	%	Әлеуметтік зерттеулер	-	67%	67,5%	68%	68,5%	69%
3.	Қазақстан этностарының әлеуметтік көңіл-күйінің деңгейі	%	Әлеуметтік зерттеулер	-	75%	75,5%	76%	76,5%	77%

Көрсетілген көрсеткіштерге жету үшін келесі іс-шаралар жүйесі мынадай негізгі бағыттар бойынша жүргізілетін болады.

Ғылыми-әдістемелік бағыт: этносаралық және конфессияаралық қатынастар саласындағы ахуалды зерделеуге және экстремизмнің әр түрлі көріністеріне қарсы әрекет ету, әр түрлі әлеуметтік топтарда төзімді мінез-құлықты қалыптастыру жөнінде практикалық ұсынымдарды дайындауға

бағытталған ғылыми зерттеулер жүргізу; қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс деңгейін мониторингтеудің, диагностикалаудың және сараптаудың, тәуекелдерді және әлеуметтік жанжалдардың ықтимал зардаптарын бағалаудың әдістерін әзірлеу; бұқара санасындағы ыдыратушы көңіл-күйді бейтараптандыру тетіктерін әзірлеу; республика аумағында жұмыс істейтін ұлттық-мәдени және діни бірлестіктер туралы ақпараттық дерекқорды толықтыруды қамтамасыз ету.

Ұйымдастырушылық-практикалық бағыт: этносаралық және конфессияаралық қатынастарды үйлестіруге, ішкі саяси тұрақтылықты, азаматтық бейбітшілік пен келісімді нығайтуға, қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті төмендетуге, сондай-ақ Қазақстанда тұратын тиісті диаспоралардың тарихи шығу елдерімен достық қатынастарды дамытуға бағытталған фестивальдар, конференциялар, конкурстар, семинарлар, «дөңгелек үстелдер» өткізу.

Ақпараттық-насихаттық бағыт: этникалық және конфессиялық төзімділік қағидаттарын тәрбиелеу мәселелері бойынша жергілікті БАҚ-та мемлекеттік тапсырыс шеңберінде тұрақты айдарлар, теле- және радио хабарлар, сөз орамдарын, роликтер шығаруды қамтамасыз ету; Қазақстандағы ұлтаралық және конфессияаралық келісімді насихаттайтын жарнамалық материалдарды (брэндмауэрлер, биллбордтар, тартпалар, плакаттар) жасауды және қоғамдық орындарда орналастыруды қамтамасыз ету; бұқаралық ақпарат құралдарында төзімді сана қалыптастыру жөніндегі материалдарды жариялау.

Этномәдени білім берудің мақсаты көпұлтты әрі көпмәдениетті ортада белсенді және тиімді тіршілік етуге қабілетті, басқа мәдениеттердің ерекшелігін түсінуі дамыған ұлтты, нәсілі, нанымы мен сенімі әр түрлі адамдармен бейбіт әрі тату өмір сүруге қабілетті адамды қалыптастыру болып табылады. Бұл ретте, әр түрлі этномәдени қауымдар өкілдерінің қатар өмір сүруі мен төзімділігі туралы ғана емес, сонымен бірге олардың негіз қалаушы ізгілік

құндылықтары мен демократиялық қағидаттар негізінде ынтымақтастық жасауы және шоғырлануы туралы сөз қозғалуға тиіс.

Осы бағдарламаны іске асыру жан-жақты дамыған, үйлесімді, дені сау, көп мәдениетті жеке адамды дамытуға, балалар мен жасөспірімдерде төзімді сана мен мінез-құлықты, азаматтылық пен қазақстандық патриотизм рухын сіңіруге, сондай-ақ этносаралық және конфессияаралық қатынастарды үйлестіру саласындағы жастар бастамаларына жәрдем көрсетуге мүмкіндік береді.

Бағдарламада: қазақстандық жалпы азаматтық сәйкестендіруді қалыптастыруды және елдің көп мәдениетті әлеуетін дамытуды; қоғамдағы әлеуметтік-психологиялық шиеленісті азайту жөніндегі мемлекеттік саясаттың тиімділігін; ізгілік пен діни ұстамдылық, ұлтаралық әрі конфессияаралық келісім, экстремизмге қарсы әрекет ету қағидаттарын басшылыққа алатын төзімділік мінез-құлқының нормалары мен стандарттарын әлеуметтік практикаға енгізуді қамтамасыз ететін іс-шаралар кешенін әзірлеу көзделеді.

Бағдарламаны іске асыру: жексенбілік мектептер мен ұлттық қайта өрлеу мектептерінің мәртебесін және оларды қаржыландыру тетігін айқындауды; мемлекет пен азаматтық қоғамның сындарлы диалогы қағидаттарын және ең алдымен, төзімділік қағидаттарын қолдайтын қоғамдық ұйымдарды белсенді түрде тартуды; экстремизм қаупін болдырмау мақсатында таяу және алыс шет елдердің құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл жасауды; барлық деңгейдегі бұқаралық ақпарат құралдары арқылы осы саладағы қызметке танымал мәдениет қайраткерлерін, ақындарды, жазушылар мен теологтарды тарта отырып, халықта, әсіресе жастарда діни идеялар мен догмалардың әсерінен иммунитет жасау жөніндегі жұмысты жүйелендіруді көздейді.

Бүкіл іс-шаралар кешенін іске асыру қоғамдағы этносаралық жағдайды үйлестіруге мүмкіндік береді, әлеуметтік шиеленісті төмендету факторы ретінде қызмет етеді, төзімді сана ұстанымдарын қалыптастыруға жәрдемдеседі.

Бағдарлама мүдделі мемлекеттік органдармен бірге елдің ішкі және сыртқы қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөнінде жағдай жасауға, экстремизмнің алдын алуға, экстремизм мен террор актілерінің жасалуына ықпал ететін себептерді анықтауға әрі оларды бейтараптандыруға бағытталған іс-шаралар кешенін әзірлеуді және іске асыруды көздейді.

Ұлтаралық келісімді нығайту және саяси реформаларды жалғастыру-тығыз байланысты және өзара шартты үдерістер. Біздің халқымызды бір тағдыр біріктіреді, өте тату және бейбіт, бірақ соңғы уақытта жеке адамдар өздерінің жеке мақсаттарын арандату арқылы жүзеге асыруға тырысуда. Біздің қоғамда этносаралық сипаттағы барлық қақтығыстар іс жүзінде ондай емес, өйткені олардың негізінде біз әрқашан тұрмыстық келіспеушіліктерді табамыз. Этносаралық негіздегі қақтығыс кез-келген басқа қақтығыс түрімен бірдей даму кезеңдерінен өтетінін, бірақ өзіндік ерекшеліктері бар екенін түсіну керек.

Ол қақтығыстардың барлық басқа түрлеріне еніп, әлеуметтік өзара әрекеттесудің басқа бағыттары бойынша қалыптасқан жанжалды жағдайларды түсіре алады. Егер қақтығыстың пайда болу себептеріне қарамастан, қарама-қайшылықтың субъектілері әртүрлі этникалық топтардың өкілдері болса, онда бұл қақтығыс өзінің дамуында этникалық түске ие болады және белгілі бір кезеңде этникалық айырмашылықтар басым мәнге ие бола алады.

Этникалық қақтығыстардағы ерекшеліктердің көпшілігі әлеуметтік-мәдени сипатта болады. Мысалы, тіл, дін, нормалар, құндылықтар, әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, стереотиптер, ұлттық рәміздер, ойлау және мінез-құлық тәсілдеріндегі айырмашылықтар және т.б. қоғамның дағдарыс жағдайындағы осы айырмашылықтардың әрқайсысы жергілікті этносаралық қақтығыстың себебі немесе себебі болуы мүмкін [33].

Белгілі бір этносаралық қақтығысты түпкілікті шешу мүмкін емес. Этностар болған кезде олардың өзара әрекеттесуінде Қайшылықтар мезгіл-мезгіл пайда болады. Сондықтан мәселе этносаралық қайшылықтарды анықтау, зорлық-зомбылықты болдырмау, даулы мәселелерді шешудің тиімді жолдарын

табу болып табылады. Бұл, шын мәнінде, көп ұлтты қоғамдағы этносаралық қақтығыстарды басқару туралы.

Этникалық қатынастарды басқару стратегиясын әзірлеу үшін бүкіл полиэтникалық кеңістікте ортақ өзара қолайлы құндылықтар мен нормаларды табу қажет.

Егер этносаралық қақтығыс пайда болу кезеңінде анықталмаса және алдын ала алмаса, онда зорлық-зомбылықты тоқтату (егер ол орын алса) бірінші кезектегі міндет болып табылады. Әрі қарай, Тараптардың жанжалды өзара әрекеттесуін диалог формасына аудару қажет. Егер жанжал субъектілері арасындағы диалог қандай да бір себептермен мүмкін болмаса, онда делдалдарды, яғни этномедиаторларды тарту қажеттілігі туындайды.

Қазақстандағы этносаралық қақтығыстардың алдын алу шараларына Елеулі зерттеу қызығушылығы қажет, өйткені «қасақана үнсіздік» және зерттеулер мен жария дискурстың болмауы проблеманы шешуге әкелмейді. Көптеген зерттеушілер атап өткендей, соңғы уақытта Қазақстанда этнологиялық мониторинг пен этносаралық шиеленіс тақырыбындағы әлеуметтанулық зерттеулерді толық көлемде қаржыландыру жоқ.

Медиация мәселесі этносаралық қақтығыстардың алдын алудың маңызды шараларының бірі болып табылады, олар «халықтық дипломатия» құралы және өткір қақтығыстардың алдын алу құралы болуы керек. Этносаралық қақтығыстардың медиациясының өзіндік ерекшеліктері бар, өйткені этносаралық қайшылықтарды реттеу қоғамдық сала емес. Осыған байланысты мұндай Этносаралық қақтығыстарды көпшілік алдында талқылауда қиындықтар туындайды, өйткені ақпарат құпия болып табылады.

Соның салдарынан Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 29 сәуірдегі № 253 қаулысымен Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Этносаралық қатынастарды дамыту комитеті құрылды [24].

Алайда Қазақстан халқы Ассамблеясының ережесі туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 7 қыркүйектегі № 149 Жарлығы және Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Этносаралық қатынастарды дамыту комитетінің ережесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 129 бұйрығына салыстырмалы талдау жүргізсек, екі мекеменің этносаралық қарым – қатынастар саласындағы қызметтері көбінде зерттеу жүргізу және өзге мемлекеттік органдарға кеңес берумен ғана ұштасатыны анықталды [5].

Бұл жұмыста аталған екі мекеменің қоғамдық келісім кеңестері маңызды рөл атқарады, олар барлық өңірлерде консультативтік-кеңесші органдар ретінде жұмыс істейді. Олардың мақсаты – азаматтық институттардың, қоғамдық, саяси және өзге де бірлестіктердің қоғамдық келісімді, жалпыұлттық бірлікті нығайтудағы, Қазақстандық бірегейлікті қалыптастырудағы және дамытудағы күш-жігерін шоғырландыру.

Бірақ, комитет пен Қазақстан халқы Ассамблеясында этносаралық қақтығыстардың алдын алу бойынша қандай да бір нақты әдістемесі бар деген тұжырымдама күмән тудырады. Себебі, тұтастай алғанда, проблема Қазақстан Республикасының билік органында этникалық топтарда өзара іс-қимыл жасауға болатын субъектілердің жоқтығынан туындайды.

Оған қоса, бұл жерде Ассамблеяның шектеулі мүмкіндіктері де рөл атқарады. Мысалы, Қазақстан халқы Ассамблеясында жергілікті жерде сол ішкі саясат басқармасының саясатына ықпал ете алмайды. Олар онда бірлескен кездесулер өткізе алады, бірақ тікелей алдын-алуға қатыса алатын ресурстар жоқ.

Сондықтан, 2021 жылғы 16 қарашадағы өткен Қазақстан халқы Ассамблеясы Кеңесінің отырысында Мемлекет басшысының этносаралық саладағы шиеленістердің алдын алуда медиация мәселесіне баса назар аударуы бекер емес. Ол өз сөзінде: «Біз этномедиацияны дамыту бағытында нақтырақ

бағыт алуымыз керек. Өткен жылғы оқиғалар мен биылғы жылдың Пиджимге дейінгі оқиғалары бізде бұған білікті мамандардың тұлғасында этномедиация институтының айқын байқалмағанын көрсетеді. Қазір этномедиация тәжірбиемен қамтылмаған...» - деп, Президент біздің этномедиация жағдайында кәсіби келіссөз жүргізушілерді даярлау форматы ең тиімді екенін атап өтті және осындай тұлғаларды тәрбиелеудің жүргізушісіне Ассамблея айналуы керек деген [24].

Оған қоса, ағымдағы жылдың ақпан айында орын алған жағдай аясында мемлекеттің құқық қорғау органдары мен жергілікті атқарушы органдары қызметінің осал тұстары бірден көзге түсті. Оның ішінде, мемлекеттік қызметкерлердің этносаралық қақтығыстар орын алған жағдайда жанжалға заңды түрде төтеп беруге, олардың алдын алуға даярсыздығы, нақты әдіс – тәсілдердің болмауы байқалды.

Бұл кезекте, Президент: «Әлеуметтік, қылмыстық, тұрмыстық жанжалдардың алдын алу – бұл жергілікті атқарушы органдардың бірінші кезектегі міндеттерінің бірі. Этникалық дау-дамайларға мүлдем төзбеушілік ішкі істер органдары мен прокуратура үшін қалыпты жағдайға айналуы тиіс. Ұлтаралық өркөкіректіктің барлық көріністері, қандай да бір белгілер бойынша кемсітушілік, осы негізде қоғамдық тәртіп пен ішкі тұрақтылыққа нұқсан келтіру әрекеттерін заңға сәйкес қатаң түрде жолын кесу қажет», - деді [25].

Расында, бұл өте өзекті мәселе болып табылады, себебі қазіргі таңда құқық қорғау және жергілікті атқарушы органдардың қызметкерлері этносаралық қақтығыстар орын алғанда, көбінесе нақты әрекеттер жасаудың орнына, керісінше мемлекеттік қызметтің беделіне нұқсан келтіретін әрекеттер жасап, қарапайым халықтың сенімінен айырылумен қатар, жағдайды ушықтыруға дейін жеткізеді.

Бұл мәселе этносаралық қақтығыстар туындағанда, әр мемлекеттік органның өздеріне жүктелген міндеттері мен нақты жүзеге асыруы тиіс әрекеттері және жүріс-тұрыс ережелерінің заңмен реттелмеуінен орын алады.

Сол себепті, Қарағанды облысының ішкі саясат басқармасы және Нұр-Сұлтан мен Қарағанды қалаларының кәсіби медиаторлар тобы республикадағы тұңғыш «Этномедиация (этносаралық және мәдениетаралық даулардағы медиация)» әдістемелік құралын әзірледі.

Бұл әдістемелік құрал қоғамдағы қазіргі жағдайлардың көрінісі емес, ол осындай жағдайлардың алдын алу үшін әзірленген.

Оқырмандар үшін авторлар заңнамалық нормативтік-құқықтық актілерге, әдістемелік әдебиеттерге және қызықты ғылыми мақалаларға сүйене отырып, теориялық негіздер мен практикалық қосымшаларды дайындады. [26].

Сондықтан жоғарыда аталған еңбекті басшылыққа ала отырып, этносаралық қақтығыс жағдайларында мемлекеттік органдарға жүріс-тұрыс ережелері бекітілген әдістемелік құралды даярлау қажеттілігі туындап отыр, сол себепті бізбен аталған әдістемелік құралдың жобасы дайындалып, ұсынылды (3-Қосымша).

Сонымен, этномедиация медиацияның қажетті саласы деп айта аламыз, өйткені біздің қазіргі мемлекетіміз белсенді түрде дамып келеді және бұл сала өз кезегінде этносаралық қақтығыстарды шешудің заманауи тәсілі ретінде азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға көмектеседі.

Негізгі бағыт этносаралық және конфессияаралық қатынастарды үйлестіру, қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті төмендету, әлеуметтік практикаға төзімді мінез-құлық нормалары мен экстремизмнің алдын алу және оған қарсы әрекет ету тетіктерін енгізуді қамтамасыз ету, қоғамдағы әлеуметтік саяси ахуалдың өзгеруіне икемді ден қою үшін жағдай жасау болып табылады.

Жоғарыда аталғанды қорытындылай келгенде, Қазақстан Республикасында этносаралық медиация институтын енгізу барысындағы өзекті мәселелер өте көп екені және этносаралық медиация институтын жетілдіру мәселелері шешу жолдары күні бүгінге дейін толыққанды қарастырылмағандығы анықталды.

Осыған қатысты бізбен ұсыныстар енгізіліп, этносаралық медиация тақырыбын жан-жақты зерттеп, оның мағынасы мен маңызын тек мемлекеттік мекемелерде ғана емес, сонымен қатар, қарапайым халыққа да осы түсінікті енгізу, оны әр қырынан түсіндіру қажеттілігін ашып көрсеттік.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, ұсынылған диссертациялық зерттеуде Қазақстан Республикасындағы этносаралық медиация институты: қазіргі жағдайы мен даму болашағына байланысты кешенді зерттеу жүргізілді және оны дамыту үшін осы саладағы проблемаларды шешудің ықтимал жолдары ұсынылды.

Жүргізілген зерттеу барысында келесі міндеттерді орындау арқылы зерттеудің қойылған мақсатына қол жеткізілді:

Диссертациялық жұмыстың 1-бөлігінде этносаралық медиация институтының даму тарихы қаралып, оның ішінде, медиация институтының түсінігі, дамуы және тарихи аспектілері және этносаралық медиация институтының Қазақстан Республикасында қалыптасып дамуы қарастырылды.

Медиация түсінігі ежелден бері пайда болған түсінік. Оның күнделікті өмірдегі барлық салаларда қолданылатыны және өте тиімді нәтижелерге алып келетіні мәлім болып отыр. Бұл саланы шетелдерде өте жиі қолданып, тіпті сотқа балама ретінде де жиі жүгінетінін көріп отырмыз. Тіпті көптеген елдерде медиаторлар қауымдастығы бар, олардың қызметі сол қауымдастықтардың ішінде өзін-өзі реттеу актісі деп аталатын ішкі актімен реттеледі екен. Осыдан бөліп шығаратынымыз «этносаралық медиация» тақырыбын жан-жақты зерттеп, біздің көп ұлтты мемлекетіміздегі күнделікті әлеуметтік өміріндегі қажеттілігін ескере отырып, бұл түсінікті заңдастыру керектігі ұсынылды.

Сонымен қатар, Біздің ойымызша, полиэтникалық ортадағы медиация тек Қазақстан халқы Ассамблеясы жанындағы делдалдық кеңестердің қызметімен ғана шектеліп қоймай, сонымен қатар Қазақстанда ежелгі заманнан бері қалыптасқан дәстүрлі билер соттары, геронтократия (ақсақал – ақсақалдардың билігі) сияқты дәстүрлі делдалдық институттарын әр түрлі этнос өкілдері, сондай-ақ дін қайраткерлері арасында жандандыруы тиіс.

Сол себепті осы институтты қайта жандандыру үшін, біріншіден, әр жергілікті атқарушы органның қарамағында «ақсақалдар кеңесін» құруды

міндеттеу. Сол кеңестің құрамын үйреншікті тек ақсақалдардан құрамай, қазіргі заманның проблемаларына да сай етіп, мүшелерді тағайындаған жөн. Яғни, міндетті түрде, тұрғындардың қалауы мен сайлауы бойынша ақсақалдар, беделді жас азамат немесе азаматша, білікті заңгер маман, болған жағдайда блоггер және ҚХА өкілі және жергілікті учаскелік инспектор болуы тиіс. Оған қоса, Ақсақалдар кеңесі туралы ережені бекіту қажеттілігі туралы ұсыныс енгізілді.

Жұмыстың 2-бөлігінде этносаралық медиация институтын енгізу барысындағы тәжірбиелік аспектілері жан-жақты зерттелді, оның ішінде: этносаралық медиация институтының халықаралық тәжірбиеде қолданылуы тақырыбы ашылып, этносаралық қақтығыстар проблемасын жүйелі шешу үшін бұл институтының халықаралық тәжірбиеде қолданылуын зерттеген және Қазақстан Республикасында этносаралық медиация институтын енгізу барысындағы өзекті мәселелер және этносаралық медиация институтын жетілдіру мәселелері қарастырылды.

Жоғарыда аталғандардың ішінен халықаралық дәрежеде қолданылатын шараларының арасынан еліміздің менталитетіне сай келетін тұстарын түртіп алып, қолдану қажеттілігі бар екенін ескеру және «этномедиация», «этномедиатор» терминдерін енгізу ұсынылды.

Оған қоса, Ассамблеяның қарамағында болатын мемлекет аумағындағы этносаралық қақтығыстар жағдайына әрдайым талдау жасап отыратын және қақтығыстардың алдын алу жұмыстарын жүзеге асыратын бөлімше құру қажеттілігі айтылды.

Сонымен қатар, этносаралық қақтығыс жағдайларында мемлекеттік органдарға жүріс-тұрыс ережелері бекітілген әдістемелік құралды даярлау қажеттілігі туралы ұсыныс жасалды.

Берілген ұсыныстармен қатар, нәтижеге жетудің жолдары туралы да сөз қозғалды:

1. Этносаралық және конфессияаралық қатынастар саласындағы ахуалды зерделеуге және экстремизмнің әр түрлі көріністеріне қарсы әрекет ету, әр түрлі әлеуметтік топтарда төзімді мінез-құлықты қалыптастыру жөнінде практикалық ұсынымдарды дайындауға бағытталған ғылыми зерттеулер жүргізу; қоғамдағы әлеуметтік шиеленіс деңгейін мониторингтеудің, диагностикалаудың және сараптаудың, тәуекелдерді және әлеуметтік жанжалдардың ықтимал зардаптарын бағалаудың әдістерін әзірлеу; бұқара санасындағы ыдыратушы көңіл-күйді бейтараптандыру тетіктерін әзірлеу; республика аумағында жұмыс істейтін ұлттық-мәдени және діни бірлестіктер туралы ақпараттық дерекқорды толықтыруды қамтамасыз ету.

2. Этносаралық және конфессияаралық қатынастарды үйлестіруге, ішкі саяси тұрақтылықты, азаматтық бейбітшілік пен келісімді нығайтуға, қоғамдағы әлеуметтік шиеленісті төмендетуге, сондай-ақ Қазақстанда тұратын тиісті диаспоралардың тарихи шығу елдерімен достық қатынастарды дамытуға бағытталған фестивальдар, конференциялар, конкурстар, семинарлар, «дөңгелек үстелдер» өткізу.

3. Этникалық және конфессиялық төзімділік қағидаттарын тәрбиелеу мәселелері бойынша жергілікті БАҚ-та мемлекеттік тапсырыс шеңберінде тұрақты айдарлар, теле- және радио хабарлар, сөз орамдарын, роликтер шығаруды қамтамасыз ету; Қазақстандағы ұлтаралық және конфессияаралық келісімді насихаттайтын жарнамалық материалдарды (брэндмауэрлер, биллбордтар, тартпалар, плакаттар) жасауды және қоғамдық орындарда орналастыруды қамтамасыз ету; бұқаралық ақпарат құралдарында төзімді сана қалыптастыру жөніндегі материалдарды жариялау.

Этномәдени білім берудің мақсаты көпұлтты әрі көпмәдениетті ортада белсенді және тиімді тіршілік етуге қабілетті, басқа мәдениеттердің ерекшелігін түсінуі дамыған ұлтты, нәсілі, нанымы мен сенімі әр түрлі адамдармен бейбіт әрі тату өмір сүруге қабілетті адамды қалыптастыру болып табылады. Бұл ретте, әр түрлі этномәдени қауымдар өкілдерінің қатар өмір сүруі мен

төзімділігі туралы ғана емес, сонымен бірге олардың негіз қалаушы ізгілік құндылықтары мен демократиялық қағидаттар негізінде ынтымақтастық жасауы және шоғырлануы туралы сөз қозғалуға тиіс.

Жоғарыда аталғанды қорытындылай келгенде, Қазақстан Республикасында этносаралық медиация институтын енгізу барысындағы өзекті мәселелер өте көп екені және этносаралық медиация институтын жетілдіру мәселелері шешу жолдары күні бүгінге дейін толыққанды қарастырылмағандығы көрініп тұр.

Осыған қатысты бізбен ұсыныстар енгізіліп, этносаралық медиация тақырыбын жан-жақты зерттеп, оның мағынасы мен маңызын тек мемлекеттік мекемелерде ғана емес, сонымен қатар, қарапайым халыққа да осы түсінікті енгізу, оны әр қырынан түсіндіру қажеттілігін ашып көрсеттік.

Жалпы айтқанда біздің осы диссертациялық жұмыста ұсынылып отырған жаңалықтардың негізі болып, президентіміз енгізген «Жаңа Қазақстан» және «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарлама түсініктерімен тікелей байланысты болып табылады.

Егемен Қазақстанның басты міндеттерінің бірі болып, ұлттық бірегейлікті сақтау болып табылады. Сондықтан біздің көтеріп отырған тақырып, өте өзекті тақырыптардың біріне жататыны мәлім.

Ал, сол еліміздің екі бірдей басшылары қойған міндеттерін жүзеге асыру үшін не істеу қажет? Әрине, алдымен ұлттың бірегейлігін татулығын қамтамасыз ету қажет.

Библиографиялық тізім:

1. Тлеухан Р. «Қазақстанда медиацияны дамытудың кейбір сұрақтары»: Оқуқұралы – Астана: «Жасыл Орда» ЖШС, 2015 ж.-128 бет.
2. Сарсембаев М.А. С20 Отношения России (СССР) и Казахстана Афганистаном (историко –международно-правовой анализ). Монография7- Алматы: Данекер6 2002.-212 с.
3. Абайдельдинов Е.М. А13. Соотношение международного и национального права Республики Казахстан (проблемы становления приоритетности - Алматы «Юридическая литература», 2002.-271 с.
4. «KazInform» Халықаралық ақпараттық агенттігінің сайты // Айналыс режимі:https://www.inform.kz/ru/centr-etnomediicii-planiruyut-sozdat-v-kazahstane_a3863006– интернет көздері.
5. Қазақстан Халқы Ассамблеясы ресми сайты // Айналыс режимі: <https://assembly.kz/analitika/istoriya-formirovaniya-polietnicheskogo-kazakhstana-s-chego-nachinalis-mir-i-soglasie-v-kazakhstane/> – интернет көздері.
6. Қазақстан халқы Ассамблеясының ережесі туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 7 қыркүйектегі № 149 Жарлығы. // Айналыс режимі:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000149> (жүгіну күні: 13.03.2022 жыл) – интернет көздері.
7. Борчашвили, И. Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (том 1) / Под общ. ред. Генерального Прокурора Республики Казахстан, Государственного советника юстиции 1 класса Даулбаева А.К. – Алматы: Жеті жарғы, 2015.
8. О правоохранительной службе : Закон Респ. Казахстан от 6 янв. 2011 г. № 380-IV: с изм. и доп. от 6 октября 2020 г. № 351-VI. – Алматы : Норма, 2020.
9. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2016.

10. О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам их приведения в соответствие с нормами Конституции Республики Казахстан : Закон Респ. Казахстан от 11 июля 2017 г. № 31-VI [Электронный ресурс] // ИПС НПА «Адилет» / АО «Институт законодательства и правовой информации». – Нур-Султан, 2021.

11. Этносаралық қатынастарды дамыту комитетінің ережесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 129 бұйрығы // Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/G20JB000129> (жүгіну күні: 17.03.2022 жыл) – интернет көздері.

12. Esil University ресми сайты // <https://esil.edu.kz/en/news/details.php?ID=6869> – интернет көздері.

13. Википедия сайты // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B6%D1%8D%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D1%82%D1%8B_%D0%B2_%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5 – интернет көздері.

14. Ediation in the Multicultural Society of Kazakhstan: Tradition and Modernity // <https://www.redalyc.org/journal/279/27964362002/html/> – интернет көздері.

15. Van Ness D.W., Strong K.H. Restoring justice: An introduction to restorative justice // Routledge.– 2014. – P.12-18.

16. Umbreit M.S., Coates R.B., Vos B. Victim-offender mediation: Threedecades of practice and research // Conflict Resol. Q. – 2004. – V. 22. – 279 p.

17. Chantilis P.S. Mediation USA // U. Mem. L. Rev. – 1995. – T. 26. – 1031 p.

18. 2021 жылғы 15 қазанда Қазақстан Республикасы Президентінің № 674

Жарлығымен Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы // Айналыс режимі:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгіну күні: 18.02.2022 жыл) – интернет көздері.

19. 2021 жылғы 15 қазанда Қазақстан Республикасы Президентінің № 674 Жарлығымен Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы // Айналыс режимі:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000674> (жүгіну күні: 18.02.2022 жыл) – интернет көздері.

20. Aertson I., Peters T. Mediation and restorative justice in Belgium // European Journal on Criminal Policy and Research. 1998. – V.6. – №.4. – P. 507-525.

21. Қазақстан халқы Ассамблеясының ережесі туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 7 қыркүйектегі № 149 Жарлығы. // Айналыс режимі:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000149> (жүгіну күні: 13.03.2022 жыл) – интернет көздері.

22. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Этносаралық қатынастарды дамыту комитетін құру және мемлекеттік меншіктің кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 29 сәуірдегі № 253 қаулысы // Айналыс режимі:<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000253> (жүгіну күні: 13.03.2022 жыл) – интернет көздері.

23. Сборник методических материалов «Этномедиация как фактор урегулирования споров в межнациональных отношениях: теория, современный опыт и практические технологии», выпуск №11, А.Д.Плотников.

24. «Zakon.kz» сайты // Айналыс режимі: <https://www.zakon.kz/5087501kazahstane-predlozhili-primenyat.html> (жүгіну күні: 23.03.2022 жыл) – интернет көздері.

25. <http://qagro.kz/2019/08/16/etnomediatsiya-chto-eto/> (жүгіну күні: 10.03.2022 жыл) – интернет көздері.

26. Апта сайынғы облыстық аграрлық қоғамдық-саяси газет // Айналыс Режимі <http://qagro.kz/2019/08/16/etnomediatsiya-chto-eto/> (жүгіну күні: 10.03.2022 жыл) – интернет көздері.

27. Этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін жетілдірудің 2006-2008 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 28 маусымдағы N 593 Қаулысы// Айналыс режимі: [//adilet.zan.kz/kaz/docs/P060000593_](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P060000593_) – интернет көздері.

28. «Strategy» обзорно-аналитический портал ресми сайты // Айналыс режимі: [//https://strategy2050.kz/ru/news/category/?newscategory=dostupno](https://strategy2050.kz/ru/news/category/?newscategory=dostupno) – интернет көздері.

29. Савченко А.Н., Уренева О.В. Медиация в уголовном процессе // Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Право. – 2015. – №25(380). – С.131-135.

30. Перекрестов В.Н. Признание вины как условие медиации в уголовном процессе // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5 – Юриспруденция. – 2011. – № 1 (14). – С.205-209.

31. Арутюнян А.А. Концепция восстановительной юстиции и медиация в уголовном судопроизводстве // Вестник Московского университета. – Сер.11 Право. – 2011. – №5 – С.31-34.

32. Пен С.Г. 2012. Перспективы законодательного регулирования института медиации и организации медиационных услуг в уголовном судопроизводстве // Состояние и перспективы развития института медиации в условиях социальной модернизации Казахстана: материалы междунар. науч.-практ. конф. (Астана, 19 окт. 2012 г.). – Астана 2012. – С.65-70.

33.Галимова М.А. Прекращение уголовного дела в связи с примирением сторон в стадии предварительного расследования: дис. канд. юр. наук. – Омск, 2004. – 220 с.

33.Демченко Е.В. Соотношение уголовно-правовой медиации с институтом примирения

34.Труды Оренбургского института (филиала) Московской государственной юридической академии. – 2015. – № 24. – С. 67-71.

1-ҚОСЫМША

Кесте. Нысаналы индикаторлар және тұжырымдаманы іске асырудан күтілетін нәтижелер:

p/c №	Нысаналы индикатор	Өлшем бірлігі	Ақпарат көзі	2020 жыл (факт)	2021 жыл (бағалау)	Жоспарлы мәні			
						2022 жыл	2023 жыл	2024 жыл	2025 жыл
1.	Қоғамдық келісім мен жалпыұлттық бірлікті нығайту деңгейі	%	Әлеуметтік зерттеулер	-	80%	80,2%	80,4%	80,6%	80,8%
2.	этностары арасындағы толеранттылық деңгейі	%	Әлеуметтік зерттеулер	-	67%	67,5%	68%	68,5%	69%
3.	этностарының әлеуметтік көңіл-күй деңгейі	%	Әлеуметтік зерттеулер	-	75%	75,5%	76%	76,5%	77%

2-ҚОСЫМША

ЖОБА

«Этномедиация ұлтаралық қатынастардағы дауларды реттеу факторы ретінде:
теория, заманауи тәжірибе және практикалық технологиялар»

Әдістемелік құралы

Әдістемелік материалдар сериясында этносаралық қатынастар, ақпараттық ұлттық-мәдени іс-шараларды сүйемелдеу, нығайту саласындағы іс-шараларды ұйымдастыру және Қазақстан халықтарының этносаралық ынтымақтастығын дамыту, азаматтық бірегейлікті қалыптастыруға бағытталған.

Мазмұны

Кіріспе.....	.....
Жергілікті ұлтаралық қақтығыстардың себептері	.....
Медиацияның тақырыбы, рөлі, тарихы және принциптері.....	.....
Этномедитацияның мәні.....	.....
Практикалық технологиялар.....	.....
Қорытынды.....	.....
Әдебиеттер тізімі.....	.....

ЖОБА

Кіріспе

Қазақ қоғамындағы әлеуметтік атмосфера соңғы кездері тез өзгеруде. Еліміздің азаматтары барған сайын тұтастық сезімі, бірлік сезімі пайда болады, олар біздің Біртұтас тағдырымыз бен батырлығымызды жасаушылар екенін түсінеді.

Бізде ата-бабаларымызбен салыстырғанда тұтастық сезімі аз дәрежеде дамыған. Мүмкін біздің барлық мәселелеріміз осы жерден шыққан шығар, оның ішінде қазіргі кездегі проблемалар ұлтаралық, этносаралық қатынастар болып табылады.

Қарастырылып отырған тақырыптың қоғамдық, теориялық және практикалық маңызы зор.

Осы әдістемелік құралда «этномедиация», «этномедиатор» терминдеріне түсіндірме беретін және этномедиаторға қойылатын талаптар, ұлттық саладағы заңнамалық және нормативтік база жергілікті ұлтаралық қатынастар мен этномедиацияның себептері, жанжалдардың мәні, медиацияның рөлі және оның принциптері, этномедитацияның кейбір практикалық технологиялары жан-жақты қарастырылған.

ЖОБА

Жергілікті ұлтаралық қақтығыстардың себептері

Жаһандық ұлтаралық себептерге қақтығыстарға мыналар жатады:

1. аумақтық даулар;
2. тарихи шиеленіс, халықтар арасындағы қатынастар;
3. жүргізілетін кемсітушілік саясаты, үстем ұлт;
4. ұлттық саяси элиталардың әрекеттері ұлттық сезімдерді өз мақсатына пайдалану танымалдығы;
5. халықтардың өздерін құруға деген үмтылысы.
6. террористік құрылымдар.

Жергілікті ұлтаралық қақтығыстардың себептері:

1. Тұлғааралық қақтығыстарды ұлтаралық дәрежеге көтеру;
2. Этногруппалардың экономикалық қақтығыстары, қызмет салалары туралы дәстүрлі түрде қалыптасқан көзқарастарда белгілі бір ұлттардың өкілдері;
3. Этносаяси және діни-саяси келіспеушіліктер;
4. азаматтық қоғам белгілі бір халықтардың өкілдері Билік құрылымдарында, институттарда болмауы;
5. ұлтаралық қатынастардың жай-күйі және іске асыру барысында мемлекеттік ұлттық саясат туралы халықты ақпараттандырудың жеткіліксіздігі.
6. БАҚ-та Ұлттық саясатты біржақты қамту;
7. мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру, оның ішінде: мемлекеттік саладағы терминологияны әр түрлі түсіндіру;
8. Қазақстан халықтарының тілдері Туралы Заңды іске асыру тетіктерінің болмауы;
9. Ұлттық және ұлтаралық тәрбие, ең алдымен отбасында;
10. позитивті кейіпкерлер (образдар) – ұлт өкілдері туралы көркем фильмдердің болмауы.
11. мемлекеттік және жергілікті билік органдарындағы ұлттар өзін-өзі басқару бірқатар өкілдіктің болмауы;

ЖОБА

Медиацияның тақырыбы, рөлі, тарихы және принциптері

Жанжал қандай да бір жолмен шешілуі керек! Қалай? Әрине, тараптардың соқтығысуы (қандай да бір түрде) арқылы. Әдетте, бұл дау арқылы жүзеге асырылады.

Дау-пікірлердің, ұстанымдардың қақтығысы, оның барысында Тараптардың әрқайсысы өз түсінігін дәлелді түрде қолдайды, талқыланған мәселелер және басқаның дәлелдерін жоққа шығаруға тырысады.

Тараптар.

Дау шексіздікке жол бермеу үшін, оның сәттері даудың ауқымы болмауы үшін «Медиация» мүмкіндігін пайдалану қажет (ішінде біздің жағдайда – этномедиация).

Медиация дегеніміз не?

Медиация (құқықта) — технологиялардың бірі дауларды балама реттеу (ағылш. *alternative dispute resolution, ADR*) үшінші бейтараптың қатысуымен, бұл жанжалға мүдделі емес бейтарап Тараптар-Тараптардың дамуына көмектесетін медиатор дау бойынша белгілі бір келісім, бұл ретте тараптар толығымен реттеу бойынша шешім қабылдау процесін дау және оны шешу шарттарын бақылайды.

Медиация тарихы:

Дауларды шешу үшін делдалдарды пайдалану ежелгі заманнан бері тарихшылар осылай атап өтті финикиялықтар мен Вавилон саудасындағы жағдайлар.

а) Ежелгі Грецияда тәжірибе болған делдалдарды пайдалану.

б) Юстиниан кодексінен бастап Рим құқығы (530—533 ж.), медиацияны мойындады. Римдіктер белгілеу үшін әртүрлі терминдер қолданылды «делдал» ұғымы, оның ішінде – медиатор.

Медиация қазіргі мағынада дами бастады

XX ғасырдың екінші жартысында, ең алдымен, англо-саксон құқығы елдерінде-АҚШ, Австралия, Ұлыбритания, кейін Медиация Еуропада да тарала бастады. Бірінші медиацияны қолдану әрекеттері әдетте мыналарға қатысты болды отбасылық қатынастар саласындағы дауларды шешу. Кейіннен медиация кең спектрді шешуде танылды жергілікті қақтығыстардан бастап қақтығыстар мен даулар және күрделі көпжақты коммерциялық және қоғамдық салалардағы қақтығыстар.

Медиация келісу рәсіміне жатады.

Медиатордың рөлі:

а) арасындағы нақты келісімдерге қол жеткізуге бағдарлану даудың қатысушылары нақты мәселелерді қалай шешетіні туралы сұрақтар қою;

в) дауды реттеу процесін бақылау, қатысушыларға немесе нәтижеге әсер етуге болмайды;

г) тараптар арасындағы келіссөздерді ұйымдастыру, бұл ретте адамға және жеке қатысуға;

д) бейтараптықтың көрінісі;

е) тараптардың келіссөздерге екеуінің де дайындығын білдіру үшін жағдай жасау;

ж) әдетте біреуімен шектелетін құрылымдық процесс немесе бірнеше сеанстар арқылы дауды реттеу тетігін іске асыру

Медиацияның маңызды принциптері ретінде бөлектеу:

еріктілік,

құпиялылық,

өзара сыйластық,

тараптардың тең құқықтылығы,

медиатордың бейтараптығы рәсімнің ашықтығы.

ЖОБА

Этномедитацияның мәні

Этномедитация- ұлтаралық туындаған жанжалдарды реттеу әдісі қатысушылары бөлек болуы мүмкін Қайшылықтар. Бүгінгі таңда этномедитация уақыттың шұғыл талабы. Қазақстанда 200-ден астам ұлттың өкілдері тұрады.

Этномәдениеттердің осындай орасан зор санының барлығының мүдделерін ескеру мүмкін емес. Бұл утопия. Мұнда этномедитация нақты «құтқарушы таяқ».

Сондықтан қазіргі уақытта этномедитацияның үлкен қажеттілігі бар, сонымен қатар атап айтқанда білікті кадрлар кәсіби этномедиаторлар тапшылығы.

Этномедитацияны жетік меңгеруге болады, егер:

- 1) білім деңгейін үнемі арттыру және өзін-өзі тәрбиелеу;
- 2) әртүрлі ұлт адамдармен қарым-қатынас тәжірибесін жинақтау;

Этномедитация саласындағы білім қажет екені түсінікті, бірақ кәсіби және этномәдениеттерден басқа білімнің, медиатордың белгілі бір қасиеттері болуы керек.

Бұл қандай қасиеттер? Бұл:

а) кең білім: антропологияда, әлеуметтануда, психология, дін, тарих, лингвистика, мәдениет, философия, психодраме;

б) медиатордың ақыл-ойы мен жеке қасиеттері: тыңдау шеберлігі, келіссөздер жүргізу, байланыс орнату әңгімелесушілер және даулы сәттерді анықтау;

в) шыдамдылық, табандылық және сонымен бірге этномедиатор бейтарап болып қалуы керек.

ЖОБА

Кейбір этномедитация технологиялары

Практикалық бағажды, медиатордың дауды реттеу процесін жүзеге асыру технологияларын игеруін әрбір медиатор білімді игеру және этномедитация рәсімдерін жүргізу процесінде дербес сатып алады. Дегенмен, этномедиаторлардың практикалық технологияларды меңгеруінің кейбір жалпы тәсілдері бар. Біз бірнеше маңызды сұрақтарды қарастырамыз.

Этномедиатор этномедитация процедурасын жүргізудің жалпы технологиясы тұрғысынан неге ұмтылуы керек?

1. Екі жақтың да жанжалға қатысты көзқарастарын анықтау. Бұл ретте медиаторға дауға қатысушыларды түсіну, өздерін олардың орнына қою және олардың проблемаларын, тәжірибелері мен ұмтылыстарын бөлісу маңызды.

2. Медиацияны жүргізу кезінде жанжалға қатысушылармен белсенді қарым-қатынасқа түсу. Қарым-қатынас тек сөздер мен дыбыстарды ғана емес, сонымен қатар дене тілі, жест-ишара сияқты басқа да маңызды компоненттерді қамтиды. Мимика, киіну тәсілі, зергерлік бұйымдар мен макияж. Тіпті бір сөз айтпай-ақ, біз айналамыздағы адамдарға өзіміз туралы белгілі бір мәліметтерді таратамыз.

Эмпирикалық зерттеулер, ғылыми жарияланымдар мен сараптамалық бағалаулар болмаған кезде барлық мәдениеттер үшін әмбебап вербалды емес коммуникация жүйесінің болуын растау екіталай екенін ерекше атап өтеміз. Сонымен қатар, кәсіби деп қорытынды жасауға одан да аз негіз бар этномедиатор мәдениеті оған таныс емес дауласушы тараптардың ауызша емес хабарламаларын сканерлеуге және дұрыс түсіндіруге қабілетті болуы қажет. Көп жағдайда этно-қақтығысқа қатысушылардан келетін вербалды емес сигналдарды түсінбеу және дұрыс түсіндірмеу дауды шешудің тиімділігіне теріс әсер етеді.

Мысал: қолын кеудесіне айқастырған адамға агрессияның, дұшпандықтың, қорғануға деген ұмтылыстың, дұшпандықтың, немқұрайлылықтың, қарсылықтың немесе құрметтемеушіліктің бейсаналық көрінісі жатады. Алайда, этномедиация кезіндегі нақты жағдай бұл аңғал түсіндірулерге ешқандай қатысы болмауы мүмкін.

Азиялық және шығыс мәдениеттерінде крест тәрізді поза ең құрметті, кішіпейіл, мойынсұнғыш және келісімді көзқарасты көрсетеді. Бала оқи алатын сәттен бастап, Шығыс және Азия елдеріндегі ата-аналар мен басқа ересектер оған адамдармен қалай амандасу керектігін көрсетеді: қолдарыңызды бүгіп, құрмет пен мойынсұнушылықтың белгісі ретінде басыңызды еңкейтеңіз.

3. Ортақ мүдделерді белгілеуге. Пікірталастың басында осы Мүдделерді мойындау тараптарға бұл мүдделердің тәуекелге ұшырағанын еске салуы мүмкін.

4. Даулы мүдделерді тұжырымдауға.

5. Талқылауға шығарылатын проблемаларды белгілеуге. Сонымен, тараптардың ешқайсысына ерекше ілтипат білдірмеу. Мәселені қою және дұрыс тұжырымдау – бұл түсінуді жақсартудың және мәселені шешуге болатын жағдай жасаудың алғашқы қадамы.

Жалпы қорытынды: этномедиатордың жалпы технологияларын игере отырып, этномедиация процедурасынан өтетін халықтар өкілдерінің әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін білу, осы ерекшеліктерді ескеру және этномедиация процедурасының ережелерін сақтау қажет.

Қорытынды

Жергілікті және кең этникалық қақтығыстарда әрқашан қиындықтар болады. Біз жергілікті деңгейде – муниципалитеттерде этникалық қақтығыстарға тап болуымыз мүмкін, бірақ этномедиация технологияларына ие бола отырып, ұлтаралық қатынастар саласындағы кез-келген дауларды әрқашан шешуге болады.

Мұндай іс - шаралардың мақсаты-конфликтологиялық білім мен медиативтік құзыреттерді қалыптастыру. Іс-шаралар танымдық және қолданбалы сипатқа ие және азаматтық қоғам институттарының өкілдеріне, ұлтаралық қатынастарды үйлестіруге бағытталған міндеттерді шешуге қатысатын мемлекеттік, муниципалды және білім беру мекемелерінің қызметкерлеріне бағытталған.

3-ҚОСЫМША

Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарына этносаралық қатынастар саласындағы қалыптасқан қақтығыстарды анықтау тәртібі, олардың алдын-алу және олардың салдарын жоюға бағытталған әрекеттер туралы әдістемелік ұсыныстар

I. Жалпы ережелер

1. Осы Әдістемелік ұсынымдар мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласындағы өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жәрдем көрсету мақсатында әзірленді.

2. Әдістемелік ұсыныстар Қазақ халықтарының бірлігін нығайту, этномәдени дамуы, ұлтаралық (этносаралық) және этноконфессиялық қатынастарды үйлестіру, ұлтаралық (этносаралық) қақтығыстарды анықтау және алдын алу үшін жағдай жасауды қоса алғанда, мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласындағы Қазақстан Республикасының субъектілері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының бірыңғай тәсілдерін қамтамасыз етуге бағытталған.

3. Әдістемелік ұсынымдарды әзірлеудің нормативтік құқықтық негіздері:

-Қазақстан Республикасының Конституциясы;

-Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы

-Қазақстан халқы Ассамблеясының ережесі туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2011 жылғы 7 қыркүйектегі № 149 Жарлығы.

-Этносаралық қатынастарды дамыту комитетінің ережесін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2020 жылғы 5 мамырдағы № 129 бұйрығы

-Этносаралық және конфессияаралық келісімнің қазақстандық моделін жетілдірудің 2006-2008 жылдарға арналған бағдарламасын бекіту туралы

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 28 маусымдағы N 593 Қаулысы;

-2021 жылғы 15 қазанда Қазақстан Республикасы Президентінің № 674 Жарлығымен Қазақстан Республикасының құқықтық саясатының 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы

- Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің Этносаралық қатынастарды дамыту комитетін құру және мемлекеттік меншіктің кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 29 сәуірдегі № 253 қаулысы

Қазақстан Республикасының мемлекеттік ұлттық саясаты саласындағы қызметті реттейтін басқа да нормативтік құқықтық актілер.

4. Стратегияға сәйкес мемлекеттік ұлттық саясаттың мақсаттары:

4.1. Ұлттық келісімді нығайту, саяси және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ету, демократиялық институттарды дамыту.

4.2. Қазақстан Республикасы көпұлтты халқының азаматтық бірегейлігі мен бірлігін нығайту.

4.3. Нәсіліне, ұлтына, тіліне, тегіне, мүліктік және лауазымдық жағдайына, тұрғылықты жеріне, дінге көзқарасына, нанымына, қоғамдық бірлестіктерге қатыстылығына, сондай-ақ басқа да жағдайларға қарамастан адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының теңдігін қамтамасыз ету.

4.4. Қазақстан Республикасының этномәдени және тілдік әртүрлілігін, қоғамының негізі ретінде дәстүрлі рухани - адамгершілік құндылықтарын сақтау және қолдау.

4.5. Ұлтаралық (этносаралық) қатынастарды үйлестіру.

4.6. Қазақстан Республикасындағы шетелдік азаматтардың сәтті Әлеуметтік және мәдени бейімделуі және олардың қазақ қоғамына интеграциясы.

II. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарына іске асырудың негізгі бағыттары бойынша әдістемелік ұсынымдар

1. Мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыруды жетілдіру үшін ұсынылады:

1.2. барлық жергілікті аймақтарда анықтаңыз:

ұлтаралық және конфессияаралық қатынастар саласына жауапты жергілікті әкімшілік басшысының орынбасары деңгейіндегі лауазымды адам өзінің лауазымдық регламентіне тиісті өкілеттіктер енгізе отырып;

өкілеттіктеріне мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру мәселелері, оның ішінде ұлтаралық және конфессияаралық қатынастардың жай-күйін мониторингілеу жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету және жанжалды жағдайлардың ерте алдын алу мәселелері кіретін жергілікті өзін-өзі басқару органының қызметшілердің бөлімшесі.

1.2. Қазақстан Республикасы субъектілерінің әлеуметтік-экономикалық даму стратегияларын әзірлеуді қоса алғанда, стратегиялық жоспарлау құжаттарын дайындау кезінде Қазақстан Республикасының мемлекеттік ұлттық саясатының мақсаттары мен міндеттерін ескеру.

1.3. Қажетті қаржы қаражатын бөле отырып, тиісті өңірлік мемлекеттік бағдарламалар мен кіші бағдарламаларды, шаралар кешенін, кешенді жоспарлар мен іс-шаралар жоспарларын не мемлекеттік ұлттық саясатты іске асырудың өзге де құралдарын әзірлеуді және іске асыруды қамтамасыз ету.

1.4. Ішкі саясат мәселелеріне жетекшілік ететін жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды адамдары жанындағы ұлтаралық және конфессияаралық қатынастар мәселелері бойынша кеңесші және консультативтік органдардың және ақсақалдар кеңесінің қызметін жандандыру, оларға ведомствоаралық сипат беру. Кеңесші және консультативтік органдар қызметінің мақсаты әлеуетті ұлтаралық қақтығыстардың себептері мен көздерін анықтау және оларды бейтараптандыру жөнінде ұсыныстар әзірлеу болуға тиіс.

Мұндай органдар болмаған жағдайда-оларды құру және жұмысты дереу ұйымдастыру.

1.5. Жергілікті деңгейде мемлекеттік ұлттық саясатты іске асырудың өзекті мәселелері бойынша тұрақты кеңестер өткізу. Халықтың күрделі этноконфессиялық құрамы бар өңірлерде кеңейтілген көшпелі семинар-кеңестерді азаматтық қоғам институттары өкілдерінің қатысуымен жылына кемінде екі рет өткізу ұсынылады.

1.6. Мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыруға жауапты адамдардың мемлекеттік ұлттық саясатты іске асырудың тиімділігін арттыру жөніндегі жұмысты үйлестіру мақсатында мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласында уәкілеттік берілген атқарушы орган ұйымдастырған семинарларға, кеңестерге және форумдарға қатысуын қамтамасыз ету.

1.7. Мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласындағы жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметі, Қазақстан Республикасы субъектiсіндегі ұлттық қоғамдық және діни бірлестіктермен өзара іс-қимыл туралы ақпаратты дайындауды қамтамасыз ету, оны мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласында уәкілеттік берілген атқарушы билік органына тұрақты (тоқсанына кемінде 1 рет/кезекті тоқсан айының 1 күніне дейін) жіберуді көздеу.

1.8. Ұлтаралық (этносаралық) және этноконфессиялық қатынастардың жай-күйін көрсететін индикаторларды (оның ішінде Қазақстан Республикасы мемлекеттік бағдарламасының көрсеткіштерін (индикаторларын) қосу.

2. Мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыруды ақпараттық сүйемелдеудің тиімділігін арттыру үшін:

2.1. Өңірлік және жергілікті бұқаралық ақпарат құралдарында мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласындағы шаралар кешенін ақпараттық сүйемелдеуді, оның ішінде тату көршілік қатар өмір сүрудің тарихи тәжірибесін және оның қалыптасуы мен дамуы барысында Қазақстан

Республикасының құрамындағы әртүрлі мәдениеттер мен діндер өкілдерінің өзара іс-қимылын танымал етуді қамтамасыз ету.

2.2. Ұлтаралық және конфессияаралық қатынастар саласындағы іс-шараларды, бағдарламалар мен жобаларды жедел жариялау саласында бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды жүзеге асыру.

2.3. Қазақстан Республикасы туралы, халықтар достығы мен ынтымақтастығының Тарихи мысалдары туралы білімді насихаттау, әртүрлі ұлттардың көрнекті қайраткерлері туралы ақпаратты өзектендіру, Қазақстан Республикасы дәстүрлері мен мәдениеттерінің үздік үлгілерін сақтау жөніндегі бастамаларды ілгерілету мақсатында әлеуметтік желілерде, блогтарда, танымал жалпыға қолжетімді ақпараттық порталдарда, форумдар мен бейне хостингтерде өз құзыреті шегінде жұмысты жандандыру.

2.4. Өз құзыреті шегінде аймақтық және муниципалды деңгейде ақпараттық науқандарды жүзеге асыруды, сыртқы жарнама мен ақпарат объектілерін, сондай-ақ ұлтаралық қатынастарды үйлестіруге, азаматтық бірегейлікті нығайтуға және Қазақстан Республикасы этномәдени дамуына бағытталған іс-шараларды насихаттау үшін жарнамалық өнімдерді пайдалануды қамтамасыз ету.

2.5. Өз құзыреті шегінде азаматтық бірегейлікті, этносаралық қарым - қатынас мәдениетін насихаттайтын, сондай-ақ ұлттық және діни негізде экстремизмнің алдын алуға бағытталған әлеуметтік жарнама роликтерін және өзге де бейнеөнімдерді теле-және радиоэфирде дайындауды және орналастыруды қолдау.

2.6. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының лауазымды адамдарының бұқаралық ақпарат құралдарында азаматтық бірлікті, этномәдени әртүрлілікті және халықтар арасындағы сыйластық қатынастарды насихаттайтын, діни және ұлттық негізде экстремистік сипаттағы кез келген көріністерді айыптайтын тұрақты сөз сөйлеуін қамтамасыз ету.

2.7. Халықтардың ұлтаралық өзара іс-қимыл мәдениетін насихаттауға, тиісті тақырыпта жұмыс істейтін журналистерді даярлаудың кәсіби деңгейін арттыруға бағытталған бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерінің бұқаралық ақпарат құралдары конкурстарына жыл сайын қатысуын ұйымдастыру.

2.8. Өз құзыреті шегінде кітап шығаруды, мерзімді баспа басылымдарын, бұқаралық ақпарат құралдарын, баспа жобаларын, теле - және радиобағдарламаларды, деректі фильмдерді, мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласындағы, оның ішінде Қазақстан Республикасы халықтарының тілдеріндегі Интернет-жобаларды қолдау.

2.9. Қазақстан Республикасының халықтары, олардың дәстүрлері, мәдениеті мен тілдерінің ерекшеліктері туралы тұрақты бағдарламаларды аймақтық телеарналарда әзірлеуге және таратуға көмек көрсету.

2.10. Құқық қорғау органдары, діни ұйымдар өкілдерінің, ғалымдардың, мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру саласындағы сарапшылардың қатысуымен қылмыс жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды және оларды жоюға бағытталған шараларды талдауға арналған іс-шараларды жария ету.

2.11. Өз құзыреті шеңберінде барлық деңгейдегі мемлекеттік және муниципалдық қызметшілер тарапынан белгілі бір халықтың өкілдеріне қатысты көпшілік алдында құрметтемеушілік мәлімдемелерге жол бермеуге, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарында дұрыс емес тұжырымдарды қолдануға жол бермеуге тиіс.

3. Білім беру саласында ұсынылады:

3.1. Өз құзыреті шегінде этносаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу, әртүрлі халықтардың өкілдеріне құрметпен қарау, Қазақстан Республикасы тату көршілігінің тарихи дәстүрлері негізінде, ең алдымен жастар мен балалар (оның ішінде мектеп жасына дейінгі) арасында ұлтаралық бейбітшілік пен келісім идеясын насихаттау, атап айтқанда, этномәдени

мазмұнды әзірлеу және енгізу жөніндегі шараларды қамтамасыз ету. білім беру процесс.

3.2. Өз құзыреті шеңберінде Қазақстан Республикасы мәдениеті мен тілдері туралы ақпаратты, сондай - ақ ұлтаралық бейбітшілік пен ынтымақтастық идеяларын, Қазақстан Республикасы тарихи-мәдени және қоғамдық-саяси бірлігін насихаттауға бағытталған арнайы және танымал әдебиеттерді, оқу құралдарын (жас ерекшеліктерін ескере отырып) басып шығаруды және таратуды ұйымдастыру.

3.3. Қазақстан Республикасы этномәдени әртүрлілігін көрсететін және Қазақстан Республикасы әртүрлі халықтарын білдіретін балалар мен жастардың қатысуымен ұлтаралық қатынастарды үйлестіруге бағытталған арнайы аймақтық және жергілікті іс-шараларды өткізуді қамтамасыз ету.

3.4. Өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасы мемлекеттік тілі ретінде қазақ тілін қорғау, нығайту және дамыту, ұлтаралық қарым-қатынас құралы және шетелде тұратын отандастармен байланысты нығайту жөніндегі шараларды әзірлеуді және іске асыруды қамтамасыз ету.

3.6. Халықтардың мәдени және конфессиялық әртүрлілігі мен бірлігі, ұлттық, діни, этникалық, нәсілдік төзімсіздік, геноцид және ұлттық және діни негізде экстремизм тудырған басқа да қылмыстардың тарихы мен салдары бөлігінде халықты жан-жақты ағарту үшін жағдайлар ұйымдастыру.

3.7. Ұлтаралық және діни қатынастар мәселелерін баяндайтын журналистерді даярлау, кәсіптік қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру бағдарламаларын әзірлеуді ұйымдастыру.

III. Мемлекеттік органдардың және жергілікті атқарушы органдардың жанжал жағдайында өзін-өзі басқару тәртібі

Қазақстан Республикасы субъектілері мен органдарының мемлекеттік органдарының іс-әрекеттерінің тәртібі (алгоритмі) жанжалдардың

туындауының алдын алу бойынша немесе ұлтаралық және конфессияаралық негізде туындаған жанжалдардың дамуының алдын алу, сондай-ақ үлгілік жағдайлар мысалында олардың салдарын жою бойынша жергілікті өзін-өзі басқару

Жанжалды жағдайларға жатқызуға болады:

1. Жеке азаматтар немесе олардың топтары мен мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін өзі басқару органдарының өкілдері арасындағы қоғамдық жанжал жағдайлары;

2. Бір немесе бірнеше этникалық қауымдастықтардың өкілдері не олардың мүдделерін білдіретін коммерциялық емес ұйымдар мен шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы жанжалды жағдайлар, қызметі халықтың этномәдени, Еңбек және экологиялық мүдделерін қозғайтын;

3. Ұлттық және діни наразылық акциялары

4. Ұлттық, нәсілдік немесе ашық (жария) көріністер діни төзімсіздік, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарында.

Бір немесе бірнеше этникалық қауымдастықтардың өкілдері немесе оларды білдіретін қақтығыс жағдайларының мысалдары

1. Шетелдік азаматтардың еңбек қызметі саласындағы жанжалды жағдай.

Сипаттама: Қазақстан Республикасы субъектілерінің бірінде әртүрлі этникалық топтарға жататын шетелдік азаматтарды жұмысқа орналастыру кезінде ұлтаралық қақтығыс пайда болды.

Жанжалдың туындауына жұмыс орындары үшін бәсекелестік себеп болды.

Тәуекелдер: қақтығыс күшейіп, жергілікті тұрғындар мен шетелдік азаматтар арасында, сондай-ақ әртүрлі этникалық топтардың шетелдік азаматтары арасында ұлттық және діни негізде қақтығыстарға әкелуі мүмкін.

Қазақстан Республикасы субъектісінің атқарушы органы әрекеттерінің шамамен алгоритмі:

1. Жанжал болған жерге барып, жағдайдың дамуының егжей-тегжейін анықтаңыз және жұмыс берушімен байланыс орнатыңыз.

2. Жергілікті атқарушы органдардың уәкілетті аумақтық органдарына, прокуратура органдарына жанжал жағдайының туындауы және оның алдын алу үшін қабылданған әрекеттер туралы хабарлаңыз.

3. Жанжал аймағында тіркелген діни ұйымдар оның өршуіне жол бермеу мақсатында Мүдделі ұлттық-мәдени автономиялар өкілдерінің орнында жағдайды қарауға қатысуды ұйымдастыру.

4. Қазақстан Республикасы атқарушы органдарының мүдделі аумақтық органдарымен, прокуратура органдарымен, Қазақстан Республикасы субъектісінің атқарушы органдарымен (қажет болған жағдайда) туындаған жағдайды жан-жақты қарау үшін жұмыс тобын құру, осындай жанжалды жағдайдың алдын алу және алдын алу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

5. Жанжал жағдайын Қазақстан Республикасы субъектісінің жоғары лауазымды тұлғасы жанындағы кеңесші - консультативтік органның отырысында жанжалдың себептері мен көздерін анықтау және болашақта шетелдік азаматтардың қатысуымен жанжалды жағдайларды болдырмау бойынша ұсыныстар әзірлеу тұрғысынан қарау.

6. Өңірде қалыптасқан ахуалға мониторинг жүргізуді жалғастыру.

7. Жанжал және оны шешу үшін билік қабылдаған шаралар туралы жұртшылықты уақтылы және дұрыс хабардар етуді жолға қою (қажет болған жағдайда).

Ұлтаралық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстар салдарынан жанжалды жағдай.

Сипаттама: ауданның қалалық елді мекенінде этносаралық қақтығыс болды, оған 100-ге жуық адам қатысты.

Соқтығысудан 10 адам зардап шекті.

Жанжалдың себебі маршруттық таксидегі жанжал болды, нәтижесінде бірнеше шетелдік азаматтар жергілікті тұрғынды аяусыз ұрып тастады.

Жасалған қылмыстың ұлтаралық аспектісі бар. Оның тергеуі Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдары мен прокуратура органдарының құзыретіне кіреді.

Тәуекелдер: жағдай жергілікті халықтың әртүрлі этникалық топтардың шетелдік азаматтарымен ұлттық және діни негізде қақтығыстарына әкелуі мүмкін.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың шамамен алгоритмі:

1. Ұлтаралық және конфессияаралық қатынастар саласындағы мемлекеттік ақпараттық мониторинг жүйесін және Қазақстан Республикасы құрылтай субъектілеріндегі жанжалды жағдайлардың ерте алдын-алуды қолдана отырып, жанжал жағдайына тұрақты мониторинг жүргізу.

2. Қазақстан Республикасы субъектісінің мемлекеттік органына мемлекеттік қызмет саласында жауапты жанжалдың ұлтаралық және конфессияаралық қатынастар саласына ауысуы туралы Ұлттық саясат.

3. Жанжалдың өршуіне жол бермеу мақсатында мүдделі ақсақалдар кеңесін ұлттық-мәдени автономиялар, қоғамдық және діни ұйымдар өкілдерінің жағдайын қарауға қатысуды ұйымдастыру.

4. Жанжал жағдайын Қазақстан Республикасы субъектісінің жоғары лауазымды тұлғасы жанындағы кеңесші-консультативтік органның отырысында жанжалдың себептері мен көздерін анықтау және болашақта осындай жанжалды жағдайларды болдырмау бойынша ұсыныстар әзірлеу тұрғысынан қарау.

5. Жанжал және оны шешу үшін билік қабылдаған шаралар туралы жұртшылықты уақтылы және дұрыс хабардар етуді жолға қою (қажет болған жағдайда).